شەرحی تصریفی زەنجانی

نوسراوی

ملا عبدالکریم مدرسی

مەدرەسەی

شیخ عبدالقادری گەیلانی

لە بەغدادا

چاپی یەکەم ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م

چاپخانە الخنساء - بەغداد
ت - ٨٨٨٦٣٢٨

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه

اجمعين واتباعه باحسان الى يوم الدين :

لە پاش تقديمی سوپاس بو خودای پەروەردگار وە ناردنی

درود و سەلام بو حەزرەتی پێغەمبەری نازدار محمدی مختار صلى الله عليه وسلم

وە بو هەمو آل وە یارانی بە دەوامی روزگار :

عەرزم ئەوەیە مادام دینی ئیسلام دامەزراوە لەسەر قورئانی

پیروز وە حدیثەکانی پێغەمبەری دل سوز وە فامی ئەوانە

محتاجی علمی صەرفە پێویستە هەمو زانایێکی دین علمی صەرف

بزانی . وە لە بەر ئەوە وەکە متنی تصریفی مشهور بە (عزی)

لە تالیفاتی شیخ ابراهیم عزالدین ابو فضایلی زەنجانی متوفی

لە سالی شەش صد و پەنجاو پێنجی هجری دا رەحمەتی خودای لیبی

پڕ لە معناو جوان بو ئەوانم کردەوە بە زمانی نیشتمانی بو ئەوە

قوتابیەکانمان بە آسانی لە علمی صەرف بەهرەدار بین :

وە لەسەر واقعی حال ناوم نا بە (شرحی تصریف بو قوتابی شریف)

هیوام وە هایە کە ببی بە بناغەی زانایی بو هەمو قوتابیەکانمان

رۆلەی خوشەویست نوری چاوانم   مایەی پیروزی ژینی جیهانم

شەرحم کرد لە بوت مەتنی زەنجانی   بە زمانی شیرینی لانیشتمانی

هەتا بەو شەرحە ببی بە زانا   لە علمی صەرفا ببیتە تەوانا

ناوی واقعی (شەرحی تصریفە)   روناکی دلی رولەی شەریفە

لە پاش ئەم شەرحە ئەخوێنی وەرگرن   هەتا بە نوری علمە وە بمرن

ئائینی ئیمە دینی ئیسلامە   سەرچاوەی ئیسلام خیر الکلامە

قورئانە و حدیث بو خیر العباد   اجماعی ئومەو حوکمی اجتهاد

بەبی صەرفو نەحو دەس نادا بو کەس   فامی ئەساسی دینی مقدس

پاش ئەم علمانە ئیش بە باقی علوم   ئەبن بە زانای منطوق و مفهوم

مامی شارحتان عبد الکریمە   خادمی علمو دەرس و تعلیمە

گەلی طالبە بو علمو کەمال   بوخوی بو عالەم گەورە یا مندال

تکایە بە دل دوعا بکەن بوی   رجایە خودا راضی بی لێی

ماتن فەرموی   بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سیدنا محمد والە وصحبە اجمعین

(اعلم) تو بزانە (ایها المتعلم) ئەی کەسی کە ئەتەوی فیری زانیاری بی

ان التصريف في اللغة التغيير كه لفظى تصريف له زمانى عه ره با
گوڕاندنه (وفى الصناعة) وه له عورفى ئه هلى علمى صه رفدا
(تحويل الاصل الواحد) به نقل كردنى ئه صلى واحد كه مصدره
الى امثلة مختلفة بولاى چه ن مثالى واكه جيان له يه كتر له
حه ره كا تو سه كه نا تا وه له زور و كه مى حروفى زيا ده دا وه
به كيكى له حروفى ئه صليه دا ئه و نه قل كردنه يش بوچيه
(لتحصيل معان مقصودة لا تحصل الا بها) بو په يدا كردنى چه ن
مه عنا ئيكى مه قسودى وايه كه په يدا نابن بومان به و مثالانه
نه بى . بووينه له و مثالانه يه فعلى ماضى وه كو ضَرَبَ
كه ضرباً مصدره و ئه صله بوى هه تا نقلى ضرباً نه كه ى بو ضَرَبَ
حاصل نابى بوتو مه عنانى له و مه عنايانه كه مقصودن وه كو
ليدانى كه سى له كه سى له زه مانى رابوردودا . وه له و مثالانه يه
فعلى مضارع وه كو يَضْرِبُ هه تا ضرباً نه كه ى به يَضْرِبُ بوتو
په يدا نابى مه عنانى له و معانيه مقصوده وه كو ليدانى كه سى له
كه سى ئيستا يا له كاتى دوائيدا وه له وانه يه فعلى ئه مر وه كو اِضْرِبْ
كه ضرباً مصده ريه تى :

هەتا ضربا ئەکەی بە اضرب بوت پەیدانابی مەعنانی لەوانەی
کە مقصودن وەکو ئەمرکردن بە لیدان وەلەو مثالانەیە
فعلی نەهی وەکو (لا تضرب) ضربا مصدرو ئەصلیەتی هەتا
ضربا ئەکەی بە لا تضرب بوت پەیدانابی مەعنانی لەو مەعنایانە
کە مەقصودن وەکو نەهی کردنی لە لیدان .
وەلەو مثالانەیە اسمی فاعل وەکو (ضارب) وەضربا مصدەریەتی
هەتا ضربا ئەکەی بە ضارب بوت پەیدانابی مەعنانی لەو مەعنایانە
کە مقصودن وەکو ناوی کەسی بی کە ئەدا لە کەسی وەلەو مثالانەیە
اسمی مفعول وەکو (مضروب) ضربا مصدەریەتی هەتا ضربا ئەکەی
بە مضروب بوت پەیدانابی مەعنانی لەو معنایانە کە مقصودن
وەکو ناوی کەسی بی لی ئەدری ؛ وەلەو مثالانەیە اسمی زەمان وە مەکان
وەکو (مَضرِب) وەضربا مصدەریەتی هەتا ضربا ئەکەی بە مضرب
بوت پەیدانابی مەعنانی لەو مەعنایانە کە مقصودن وەکو ناوی
ئەو کاتو شوینە کە لیدانی تیدا ئەکری وەلەو مثالانەیە اسمی
آلەتی عەمەل وەکو (مِضرَب) وەضربا مصدەریەتی هەتا ضربا

ئەکەی بە مِضْرَبْ پەیدانابێ بوتو مەعنایێ لە وەمەعنایانە

کە مقصودن وەکو آلەتی بێ کە لیدانی پێ ئەکری :

(شم) پاشی ئەوەکەزانیت لە زمانی عەرەبا گورانێنە وە

لە عورفی زانایانی علمی صەرفا گویزانەوەی مصدرە بو چەن

مثالی بزانە (اَلفعلُ) ئەوەی ناوی فعلە کە لفظیکە دەلالە

بکا لە سەرکردەوەلی وەکاتی ئەوکردەوە وەنسبەت دانی

بولای کەسی : (اِما ثلاثی) یا سەحەرفی یە وەکو نصر .

(وَاِما رباعیّ) یا چوار حەرفی یە وەکو دحرج (وکلّ واحدٍ منهما)

وەهەریەکی لە فعلی سەحەرفی وچوارحەرفی (اِما مجرّدٌ) یا رووتە

لە حروفی زیادە وەکو ئەو مثالانە ایستە وتمان (اَومزیدٌ فیه)

یا لە حروفی زیادەی تیا هەیە وەکو اَکرمَ وقاتَلَ (وکلّ واحدٍ

منهما) وەهەریەکی لە فعلی سەحەرفی وچوارحەرفی وەلە

مجرّد ومزید فیه (اِما سالمٌ اَوغیرُ سالمٍ) یا سالمە یا غیرە سالم

(وَنعنی بالسّالم) وەئیمە کە ئەهلی علمی صەرفین قصد ئەکەین

بە سالم (ما سلمت حروفه الأصلیّة الّتی تقابلُ بالفاءِ والعینِ واللام)

فعلیکی وەها کە خالی بێ حروفە ئەصلیەکانی کە ئەوانەن

بەران بەر ئەکرێن بەزڤ بوە عەین وە لامی فعل (من حروف

العِلّةِ والهمزةِ والتضعیفِ) لەحروفی علّە کە ئەلف وە

واو وە یەیە وەلە هەمزە وەلەدوقات کردنەوەی حەرف

جا مادام فعلی سالم ئەوەبێ کە خالی بێ لەمانە ئەبێ هەرفعلێ

کەیەکی لەوانەی تیابێ غەیرە سالم بێ وەکو قَالَ بَاعَ سَأَلَ

مَدَّ وَسْوَسَ کە ئەصلی قال قَوَلَ بوە وەئەصلی باع

بَیَعَ بوە وە ئەصلی مَدَّ بەگرتنی دالەکەی مَدَدَ بوە ..

جابزانن تەولی مصنف کە فەرموی (تقابل) اشارەیە بۆ

لای ئەوە کە ئەمثالی نصر وە ضرب وسأل پیان ئەلێن

(موزون) یانی هەلکیشراو وەحروفی فَعَل موزونٌ بە واتە

پیاهەلکیشراو وە پیشیان ئەوتری میزان وەعەقلی

انسانیش میزانە بەمەعنا ترازوی کیشانە وەانسانیش

(وازِنە) یانی دەست هەلکیشی یعنی انسانی صەرفی هەر

صیغەیێکی دەس کەوت لە ترازوی عەقلی خۆیا ئەی کیشی بە

حروفی (فعل) دا جا هەرحەرفی ئێکی فی فعل بوبێ ئەلی فاءالفعل

وە هەرحەرفی ئێکی عەینەکەی بوبێ ئەلی عین الفعل وە هەر

حەرفی ئێکی لامەکەی بێ ئەلی لام الفعل ''

(قاعدەیە) هەرحەرفی زیادبکری لەسەرحروفی اصلیەی موزونا

زیادئەکری لەسەرحروفی میزان : وەهەرحەرفی لابری لە

موزون لاشی ئەبری لەمیزان بو وینە ئەلی نَصَرَ لەسەر

وەزنی فَعَلَ وە یَنصُرُ لەسەر وەزنی یَفعُلُ وە قاضی لەسەر

وەزنی فاعلە وە (قاضٍ) بەحەزفی یە لەسەر وەزنی فاع ە

بە لابردنی لام الفعلەکەی :

وە ئەم قاعدەیە لە هەمو مشتقاتا دامەزراوە مەگەر لە

بازی فروعی بابی تفعّل وە تفاعَل وە انفعال دا لەوانا

لە موزونا حەرفی زیاد ئەکری وە لە میزانەکەیا زیاد ناکری

وە لە موزونا بازی حەرف لائەبری وە لە میزانا لانابری

وەکو لە شوێنی خویا حالی ئەبی لی ان شاء الله تعالی

بزانن ضمّە وزەمّە هەر دوبورن نصبەوفتحە هەردو سەرن

وەکسرە وجرّە هەردوو ژیرن وە جزمە و سکون هەردوو زەنن

وە (تنوین) لە تلفظدا نونێکی ساکنە لە پاش حەرەکەی

آخر حەرفی کلمە وە وە لە کتابەتا دوو بورە یا دوو سەرە

یا دوو ژیرە : جا مصنف رحمه الله لتفصیلی اقسامی فعلی را

فەرموی (اما الثلاثی المجرد) واتە بەشی فعلی سە حەرفی وا

کە روت بێ لە حروفی زیادە (فان کان ماضیه علی فعل مفتوح

العین) ئەگەر فعلە ماضیەکەی لە سەر وەزنی فعل بێ بە

فەتحەی عین الفعل (فمضارعه علی یفعل بضم العین او کسرها)

ئەوە فعلە مضارعەکەی لە سەر وەزنی یفعُل ئەبێ بە ضمەی

عین الفعل یا لە سەر وەزنی یفعِل ئەبێ بە کسرەی عین الفعل

جا مثالی فعلی ثلاثی مجردی وا کە ماضیەکەی لە سەر وەزنی فعل بێ

بە فتحەی عین الفعل وە مضارعەکەی لە سەر وەزنی یفعُل بێ

بە ضمەی عین الفعل (نحو قولک نَصَرَ یَنصُرُ نصراً) نصر فعلی

ماضیە ئەصلەکەی نصراً بو کە مصدرە عین الفعلەکەمان

مفتوح کرد وە تنوینەکە علامەتی مصدر بو لە آخرە. وە لامان بورد

بو بە نصر . ینصر فعلی مضارعە لە صلەکەی نَصَرَ بوکە
فعلی ماضیە بە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد لە
ئەوەلیەوە بە مفتوحی فاء الفعلەکەمان ساکن کرد
وە عین الفعلەکەمان مضموم کرد وە لام الفعلەکەمان
مرفوع کرد کەوا بە یَنصُرُ . وە ئەگەر مصدەری لە فعل
دروست بکەین ئەلێین نَصْراً مصدرە لەصلەکەی نَصَرَ بو
وە فعلی ماضی بو جا عین الفعلەکەمان ساکن کرد وە تنوین
علامەتی مصدری بو لاحق مان کرد بە آخرەکەیەوە بو بە نصراً
جا بزانە ئەم بابە بابی ئەوەلە وە قاعدەی بابی ئەوەل
ئەمەیە هەر فعلیکی ثلاثی مجرد ماضیەکەی لە سەر وەزنی فعَلَ
بە فتحەی عین الفعل وە مضارعەکەی لە سەر وەزنی یفعُلُ
بە ضمەی عین الفعل ئەوە لە بابی ئەوەلە وەکو دَخَلَ یَدْخُلُ
صان یصونُ غزا یغزُو مَدَّ یَمُدُّ باءَ یَبُوءُ :
(وضرب یضرب) عطفە لە سەر قەولی مصنف کە فەرموی
نصر ینصر بابی مثالی فعلی ثلاثی مجردی واکە ماضیەکەی لە سەر

وەزنی فَعَلَ بێ بە فەتحەی عەینِ الفعل وە مضارعەکەی

لەسەر وەزنی یَفعِلُ بێ بە کەسرەی عینِ الفعل ئەوە دەکو

قەولی تۆیە کە ئەلیت ضَرَبَ یَضرِبُ ضَرباً . ضَرَبَ فعلِ

ماضیە ئەصلەکەی ضَرباً بو عینِ الفعلەکەمان مفتوح

کرد وە تنوینَ کە علامەتی مصدر بو لە آخرەکەیەوە

لامان برد بو بە ضَرَبَ . یَضرِبُ فعلی مُضارِعە وە

اصلەکەی ضَرَبَ بو یە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد

لە ئەوەلیەوە وە فاء الفعلەکەمان ساکن کر وە عین

الفعلەکەمان مکسورکرد وە لام الفعلەکەمان مرفوع کرد :.

گەڕا بە یَضرِبُ وە ئەگەر مصدەرەکەشی لە فعلی ماضی

دروست بکەین ئەلێین ئەصلی ضَرباً ضَرَبَ بو عین الفعلەکەمان

ساکن کرد وە تنوین علامەتی مصدر بو لاحقمان کرد بە

آخرەکەیەوە گەرا بە ضَرباً :

جا ئەلێین ئەم بابە بابی ثانیە وە قاعدەی بابی ثانی ئەوەیە

هەرفعلی ثلاثی مجرد بێ وە ماضیەکەی لەسەر وەزنی ... لی بە فتحەی

عين الفعل وە مضارعە کە لە سەر وەزنی یفعل بێ بە کسرەی

عین الفعل ئەوە لە بابی ثانیە وەکو عرَف یعرِف باعَ یَبیعُ

رَمی یَرمی جاءَ یَجیئُ ..

(وقد یجیئ مضارعه علی یفعل بفتح العین) کەمێ جار

مضارعی فعلەی مفتوح العین لە سەر وەزنی یفعل ئەبێ

بە فتحەی عین الفعل (اذا کان عینه او لامه حرفا من

حروف الحلق) لە کاتێ کا عین الفعلەکەی یا لام الفعلەکەی

حەرفێ بێ لە حروفی حلق واتە ئەو حەرفانە لە گەروو دێنە

دەرەوە (وهی ستة) ئەو حەرفانەیش شەش حەرفن

(الهمزة والهاء والعین والحاء والغین والخاء) هەمزەو

هێ عین وحێ غین وخێ(۱) جا مثالی فعلی ثلاثی مجرّدی غیرە سالم

ماضیەکەی لە سەر وەزنی فَعَل بێ بە فتحەی عین الفعل

وە مضارعەکەی لە سەر وەزنی یفعل بێ بە فتحەی عین الفعل

وە عین الفعلەکەی حەرفێ بێ لە حروفی حلق (کو سَأَلَ یسأَلُ سأَلا

سأل فعلی ماضیە ئەصلەکەی سألا بو عین الفعلەکە مان مفتوح کرد

(۱) ئەم شعرە مەشهورە حرف حلقی شش بود ای نور عین هاو همزه حاو خاو عین غین

وه تنوين علامه‌تی مصده‌ر بو له آخریه‌وه لاماڹ برد بوبه سأل

يَسْأَلُ فعلی مضارعه ئه‌صله‌که‌ی سَأَلَ بو يه حه‌رفی مضارع

بو له ئه‌وله‌وه زیادمان کرد به مفتوحی وه فاء الفعله‌که‌مان

ساکن کرد وه لام الفعله‌که‌مان مرفوع کرد بوبه یَسْأَلُ ..

وه ئه‌گه‌ر مصده‌ره‌که‌یش له فعلی ماضی دروست بکه‌ین ئه‌لبین

سُؤالاً مصده‌ره وه ئه‌صله‌که‌ی سَأَلَ بو عين الفعله‌که‌مان

ساکن کرد وه تنوين علامه‌تی مصده‌ر بو لاحق مان کرد به آخریه‌وه

گه‌را به سُؤالاً :

(ومنع یمنع) عطفه له‌سه‌ر قه‌ولی مصنف که‌ فه‌رموی

سأل يسأل یانی شالی فعلی ثلاثی مجردی سالم که ماضیه‌که‌ی له‌سه‌ر

وه‌زنی فَعَلَ بی به فتحه‌ی عين الفعل وه مضارعه‌که‌ی له‌سه‌ر

وه‌زنی یفعَل بی به فتحه‌ی عين وه لام الفعله‌که‌ی حه‌رفی لێ

له حروفی حلق وه‌کو مَنَعَ يَمْنَعُ مَنْعًا . مَنَعَ فعلی ماضیه وه

ئه‌صله‌که‌ی منعا بو عين الفعله‌که‌مان مفتوح کرد وه تنوين

علامه‌تی مصده‌ر بو لاماڹ برد له آخریه‌وه بوبه مَنَعَ :

يَمنع فعلى مضارعه ئه صله كه ى منع بو يه حه رفى مضارع بو

زياد مان كرد له ئه وه ليه وه يه مفتوحى وه لام الفعله كه مان

مرفوع كرد گه را به يمنع . وه ئه گه ر مصدره ره كه يشى له فعل

ماضى دروست بكه ين ئه ليين مَنْعًا مصدره ئه صله كه ى

مَنَعَ بو عين الفعله كه مان ساكن كرد وه تنوين علامه تى

مصدر بو لاحق مان كرد يه آخره كه يه وه گه را به مَنْعًا

جا ئه م بابه بابى ثالثه وه مشهوره به بابى (به شه رت)

وه قاعده ى بابى ثالث وايه هه ر فعلى ثلاثى مجردى ماضيه كه ى

له سه ر وه زنى فعل بى وه مضارعه كه ى له سه ر وه زنى

يفعل بى به فتحه ى عين الفعل له ماضى و مضارعا وه عين

الفعلى يا لام الفعلى حه رفى لى له حروفى حلق ئه وه له بابى

ثالثه وه كو جعل يجعل و قطع يقطع و دَرَأَ يَدْرَأُ :

جا له به رئه وه ئه م شوينه ئه وه يه يه كى ره خنه بگرى

وه بلى ئه ى مصنف تو بريارت دا كاتى مضارعى فعلى مفتوح

العين له سه ر وه زنى يفعل ئه بى به فتحه ى عين الفعل به شه رتى

که عين الفعل يا لام الفعلى حه رفى بى له حروفى حلق كه چى
مضارعه ى ئه م قسه ى تو ئه كا هاتى (أبى يأبى) به فتحه ى
عين له ماضى و مضارعا مع انه نه عين الفعلى وه نه لام الفعل
له حروفى حلق نيه مصنف بو ده فعى ئه و ئه زه ضنه فه رمووى
(وأبى يأبى شاذ) هاتنى ماضى ومضارعى أبى يأبى به فتحه ى
عين الفعل به بى شه رته كه ى شاذه و ده رچووه له قاعده
وه قاعده و قانونى نقليات به شتى شاذ تيك ناچى چونكى
قانونى نقليات له سه ر تماشاى غالبه :
جا ئه گه ر كه سى بليت چلون أبى يأبى دائه نى به شاذ وه غيره قياسى
مع انه له قورئانى پيروزا هاتوه (وَيَأبَى اللهُ إِلاَّ أَنْ يُتِمَّ نُورَه)
وه هه رچى له قورئان دابى پيويسته قياسى بى له جوابيا ئه لين
هاتنى أبى يأبى له قورئانا مانع نيه له وه كه شاذ بى له به ر
ئه وه شاذ سه به شه يه كه م ئه وه يه كه مخالفى قياسه
به لام موافقى ئيستعماله وه كو أبى يأبى دووه م مخالفى ئيستعماله
به لام موافقى قياسه وه كو داخل بونى كاف له سه ر ضمير

وەکو (دَکْهُوَ) وە (دَکِهِیَ) ئەمانە سەرەھەم مخالفی قیاس و ئیستعماله

وەکو داخل بوونی ئەلف لام لەسەر فعلی مضارع وەکو

اَلْیَتَجَدَّعُ وَاَلْیَتَقَطَّعُ جا بەشی یەکەمو دووەم مقبولن

وە فصیحن وە بەشی سەرەھەم مردوودە وغیرە فصیح

وە ألبی یأبی لە مقبولەکانە و فصیحە :

(وإن کانَ ماضیهِ علی فَعِلَ بکسر العین فمضارِعُهُ

علی یَفْعَلُ بفتح العَین) یانی ئەگەر ماضی فعلی

ثلاثی مجرد لەسەر وەزنی فَعِلَ بو بە کسرەی عین الفعل

ئەوە مضارعەکەی لەسەر وەزنی یَفْعَلُ ئەبی بە

فتحەی عین الفعل . جا مثالی فعلی ثلاثی مجردی سالم

ماضیەکەی لەسەر وەزنی فَعِلَ بی بە کسرەی عین الفعل

وە مضارعەکەی لەسەر وەزنی یَفْعَلُ بی بە فتحەی عین

الفعل (نحو عَلِمَ یَعْلَمُ عِلْماً) عَلِمَ فعلی ماضیە ئەصلەکەی

عِلْماً بو . مصدر بو فاءُ الفعلەکەمان مفتوح کرد وە

عین الفعلەکەمان مکسور کرد وە تنوین علامەتی مصدر بو

لەآخریەوەلادان برد گەڕا بەعَلِم . یَعْلَمُ فعلی مضارعە ئەصلەکەی
عَلِمَ بو یە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد لەئەوەلیەوە بە
مفتوحی فاءالفعلەکەمان ساکن کرد وە عین الفعلەکەمان
مفتوح کرد وەلام الفعلەکەمان مرفوع کرد گەڕا بە یَعْلَمُ
وە ئەگەر مصدەر لەفعل دروست بکەین ئەلیین عِلماً مصدەرێ
ئەصلەکەی عَلِمَ بو فاءالفعلەکەمان مکسورکرد وەعین الفعلەکەمان
ساکن کرد وەتنوین علامەتی مصدر بو لاحق مان کرد بەآخریەوە
گەڕا بە عِلماً : جا ئەم بابە بابی رابعە وەقاعدەی بابی
رابع وایە هەرفعلی ثلاثی مجرد بێ ماضیەکەی لەسەر وەزنی
فَعِلَ بێ بەکسرەی عین الفعل وەمضارعەکەی لەسەر وەزنی
یَفْعَلُ بێ بەفتحەی عین الفعل ئەوە لەبابی رابعە وەکو
شهد یشهد وَشرب یشرب وحمد یحمد واَمثالهما

الا ماشذ مِن نحو حَسِبَ یَحسِبُ واَخواته واتە هەرفعلێ
ماضیەکەی لەسەر وەزنی فَعِلَ بێ بەکسرەی عین الفعل ئەوێ
مضارعەکەی لەسەر وەزنی یَفعَلُ ئە بێ بەفتحەی عین الفعل

ئێستا بازی فعلی وا ئەبێ کە دەرچون لە قاعدەو یاسا ئەوانە

ماضیە کە یان لە سەر وەزنی فعِل یە بە کسرەی عین الفعل

مضارعە کە یان لەسەر وەزنی یفعَل ئیە بە فتحەی عین الفعل

بەڵکو لەسەر وەزنی یفعِل ئەبێ بە کسرەی عین الفعل وەکو

حَسِبَ یَحسِبُ وەها و وێنەکانی حَسِبَ فعلی ماضیە وە

ئەصلەکەی حِسبًا بو فاء الفعل مان مفتوح کرد وە عین

الفعل مان مکسور کرد وە تنوین علامەتی مصدر بو لامان برد

لە آخرەکەیەوە گەرا بە حَسِبَ . یَحسِبُ فعلی مضارعە ئەصلەکەی

حسب بو یە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد لە ئەوەلیەوە

بە مفتوحی وە فاء الفعلەکەمان ساکن کرد وە لام الفعلەکەمان

مرفوع کرد بو بە یَحسِبُ وە ئەگەر مصدەرەکەی لە فعل

دروست بکەین ئەڵێین حسبًا مصدەرە ئەصلەکەی حسب بو

فاء الفعلەکەمان مکسور کرد وە عین الفعلەکەمان ساکن کرد

وە تنوین علامەتی مصدەر بو لاحق مان کرد بە آخریەوە گەرا

بە حِسبًا . بزانین ئەم بابە بابی خامسە وە قاعدەی بابی

خامس وایە هەر فعلیکی ثلاثی مجرد کە ماضیە کەی لەسەر وەزنی
فعِل بی بە کسرەی عین الفعل وە مضارعە کەیشی لەسەر وەزنی
یفعِل بی بە کسرەی عەینە وە لە بابی خامسە وەکو نعِم ینعِم
و ورِث یرِث وە وثِق یثِق وە ومِق یمِق وە ویتر
ئەمانە . ئەگەر یەکی پرسیار بکا بلیت مصنف لە مەتنەکەدا
ئەم بابەی بە شاذ دانا وە شاذ خارجە لە قاعدە ئیستە توچون
ئەم بابە ئەکەی بە بابی خامس وە قاعدەکەی بە یان ئەکەی
لە وەلامیا ئەلین رەخنەکەت معقولە وە هەر لەسەر ئەو
رەخنە ئە مثالی حسب یحسب ئەکراوە بە بابی وە ثلاثی مجرد یان
هەمو بە پینج باب ژماردوە بەلام ئیمە لەسەر ئیستعمال
ئەروین وە تماشا ئەکەین دەرزنی فعِل یفعِل بە کسرەی عەین
لە معتل الفاء دا زورە ئەوانەمان لەگەل غیرە معتلەکانا
اعتبار کرد وە کردمان بە بابی خامس لەبەر زوری استعمالیان

(وان کان ماضیه علی وزن فعُل بضم العین فمضارعه علی یفعُل
بضمها) وە ئەگەر ماضی فعلی ثلاثی مجرد لەسەر وەزنی فعل مضموم العینی

ئه وه مضارعه كه ليشى له سه ر وه زنى يفعل ئه بى به ضمه ى عه ين
مثالى فعلى ثلاثى مجردى وه ها ماضيه كه ى له سه ر وه زنى فَعُلَ بى
به ضمه ى عه ين وه مضارعه كه ليشى له سه ر وه زنى يفعل لى
به ضمه ى عين الفعل (نحو حَسُنَ يَحْسُنُ حُسْنًا . حَسُنَ فعلى
ماضيه ئه صله كه ى حُسْنًا بو فاء الفعله كه مان مفتوح كرد
وه عين الفعله كه مان مضموم كرد وه تنوين علامتى مصدره ركه
لامان برد له آخريه وه بو به حَسُنَ : يَحْسُنُ فعلى مضارعه
ئه صله كه ى حَسُنَ بو يه حه رفى مضارع بو له ئه وليه وه
زيادمان كرد به مفتوحى وه فاء الفعله كه مان ساكن كرد وه لام
الفعلمان مرفوع كرد بو به يَحْسُنُ وه ئه گه ر مصدره ره كه لشى
له فعل دروست بكه ين له لين حُسْنًا مصدره ئه صله كه ى
حَسُنَ بو فاء الفعله كه مان مضموم كرد وه عين الفعله كه مان
ساكن كرد وه تنوين علامتى مصدرى بو لاحق مان كرد به آخريه وه
گه را به حُسْنًا ئه م بابه بابى سادسه وه قاعده كه ى ئه مه يه
هه ر فعلى ثلاثى مجردى وه ماضيه كه ى له سه ر وه زنى فعل بى به ضمه ى عين

وە مضارعەکەیشی مضموم العین بێ ئەوە لە بابی سادسە وەکو

شَرُفَ یَشْرُفُ وکَرُمَ یَکْرُمُ وعَظُمَ یَعْظُمُ :

بیداربێ اعتباری ئەصلی واحد بە مصدەر وە دروست کردنی

افعال وە مشتقاتی تر لە مصدرە بالذات یا بالواسطە مەزهەبی

بعضی لە زانایانی علمی صەرفە . وە بازی تریان لەسەر ئەوەن

کە فعل ئەصلە وە مصدەر لە فعل دروست ئەکرێ وەکو لە کاتی

بەیانی بابەکانا دەربان ئەبرێ :

جا لە کاتێ کا مصنف ئەجاتی لە باسی فعلی ثلاثی مجرد دەستی کرد

ئە باسی رباعی مجرد وە فەرموی (واما الرُّباعِیُّ المُجَرَّدُ فَهُوَ فَعْلَلَ)

یانی لە هەرشوێنیک فعلیکی چوارحەرفی وەروت لە زیادەبێ

ئەوە ماضیەکەی لەسەر وەزنی فعلل بە فتحەی فاء الفعل

وە سکونی عین الفعل وە فتحەی هەردو لام الفعلەکانی نحو

دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ دَحْرَجَةً ودِحْرَاجًا . دَحْرَجَ فعلی ماضی

رباعی مجردە ئەصلەکەی (دحرجةً) بو تێ وتنوین علامەت

مصدەر بو لە آخریە وە لامان برد گەرا بە دَحْرَجَ ....

يُدَحرِجُ فعلی مضارعە ئەصلەکەی دحرج بو یە حەرفی مضارع بو
زیادمان کرد لە ئەوەڵیە وە بە مضمومی لام الفعلی ئەوەڵمان مکسور
کرد وە لام الفعل روەمان مرفوع کرد بو بە یُدَحرِجُ ..

دَحرَجَة مصدەری یەکەمە ئەصلەکەی دحرج بو تی وتنوینیا
علامەتی مصدەر بو زیادمان کرد لە آخریەوە گەرا بە دَحرَجَة
دِحراجًا مصدەری دوهەمە ئەصلەکەی دحرج بو ئەلفیکمان
زیاد کرد لە بەینی حەرفی لام الفعلەکەیا وە تنوینمان الحاق کرد بە
آخریەوە گەرا بە دَحراجًا جالەبەر ئەوە التباسی بو بەبارێ
لە أسمای طیور وەکو غَرغَال وە قَهقار فاء الفعلەکەمان
مکسور کرد گەرا بە دِحراجًا . ئەم بابە بابی فَعلَلَ یە وەقاعدە
ئەم بابە ئەمەیە حەرفی رباعی مجردی ماضیەکەی لە سەر
وەزنی فَعلَلَ وە مضارعەکەی لە سەر وەزنی یُفَعلِلُ بێ
ئەوە لەم بابە یە . وەکو زَلزَل یُزَلزِل وە وسوس یوسوس
وە قَشعَرَ یُقَشعِرُ :

جالەکانی کە مصنف رزگار بو لە باسی فعلی ثلاثی مجرد و رباعی مجرد

دەستی کرد بە باسی ثلاثی مزید فیه وە فەرموی (واما الثلاثی

المزید فیه فهو علی ثلثة اقسام) واتە هەرفعلی کە سە

حەرفی بێ وە بازێ حەرفی لێ زیاد کرابێ ئەوە لەسەر سە

قسمە (الاول ما کان ماضیه علی اربعة احرف) قسمی ئەوەل

لە سە قسمەی ثلاثی مزید فیه فعلیکە ماضیەکەی لە سەر چوار

حەرف بێ بە زیادەی یەک حەرف جائەو حەرفە زیادە

لە سەرگەران بە ناو رباعیاتی عەرەبیەدا یا هەمزەی‌ئیکە

قطعی مفتوحەیە وەکا أَفْعَلَ وەکو مەوزون بە أَفْعَلَ بە زیادە

هەمزەی قطعی مفتوحە لە ئەوەلیەوە نحو أَكْرَمَ يُكْرِمُ إِكْرَاماً

أَكْرَمَ فعلی ماضیە لە صلەکەی كَرُمَ بو وەکو حَسُنَ هاتیت

لە ئەولیەوە بە هەمزەی قطعی مفتوحە وە فاء الفعلەکەمان

ساکن کرد وە عین الفعلەکەمان مفتوح کرد گەرا بە أَكْرَمَ

يُكْرِمُ فعلی مضارعە لە صلەکەی أَكْرَمَ بو یە حەرفی مضارع

بو لە ئەوەلیەوە زیاد مان کرد بە مضمومی وە عین الفعلەکەمان

مکسور کرد وە لام الفعلەکەمان مرفوع کرد گەرا بە يُكْرِمُ

جا له به ر ئه وه له صیغه ی متکلم وحده دا دو همزه گرد

ئه بونه وه وه ئه مه یش گرانه له سه ر زمان هاتین حذفی

همزه ی ماضیه که یان کرد له به ر تخفیف له صیغه ی متکلم دا

وه له باقی صیغه کانی مضارعا (طرد اللباب) وات

بو هاوشیوه ئی صیغه کان گه را به یکدم .

اکراما مصدره مشتقه له اکرم هاتیه به ئه لفی له بین

عین الفعل وه لام الفعله که یا وه تنوینیان الحاق کرد

به آخریه وه گه را به اکراما جا التباسی بو به صیغه ی

جمعه وه وه کو اقبال وادبار به فتحه ی همزه له به ر ئه وه

همزه که یان مکسور کرد گه را به إکراماً .

ئه م با به بابی افعاله قاعده ی بابی افعال ئه مه یه هه

فعلی ثلاثی مزید فیه بی وه ماضیه که ی له سه ر وه زنی افعل

وه مضارع له سه ر وه زنی یُفعل ئه وه له و بابه یه

وه کو الهم یلهم اَصلح یُصلح اَرشد یُرشد وامثالها

و فعل عطفه له سه ر قه ولی مصنف که فه رموی اَفعلَ یانی

یانی یا نە و فعلە ثلاثی مزیدفیە یە کە ماضیە کەی لەسەر چوار
حرفە ونیتەجی بە تکرار کردنە وەی عین الفعلەکەی وەکو ئەو
ثلاثی مزیدفیە یانە یە کە بە تضعیف عین بوون بە مزیدفیە ..
جا مثالی فعلی ثلاثی مزیدفیە کە ماضیەکەی لەسەر چوار حرف
وە عین الفعلەکەی تکرار بوبێتە وەکو فَرَّحَ یُفَرِّحُ تفریحاً)
فَرَّحَ فعلی ماضیە لە صلەکەی فَرِحَ بو لەسەر وەزنی علم عین
الفعلەکەمان مفتوح ومکرر کرد بو بە فَرَّحَ اجتماع المثلین هاتە
جی وە اجتماع المثلین لە زمانی عەرەبا گران بو هاتین حەرفی
حەرەکەی مثلی ئەوەلمان کرد وە دەغم کرا لەمثلی ثانی دا
بو بە فَرَّحَ یُفَرِّحُ فعلی مضارعە مشتقە لە فَرَّحَ
یە حەرفی مضارع بە زیادمان کرد لە ئەوەلیە وە بە مضموی
وە عین الفعلەکەمان مکسور کرد وە لام الفعلەکەمان مرفوع کرد
گەڕا بە یُفَرِّحُ تَفْرِیحاً مصدەرە مشتقە لە فَرَّحَ
هاتین لە ئەوەلیە وە بە تی زائدەی مفتوحە وە فای الفعلەکەمان
ساکن کرد وە فەکی ادغامی عین الفعلەکەمان کردەوە وە زێنی ئەوەلمان

مكسور كرد وه‌زنی ثانیمان قلب كرد به یه‌ی ساكنه وه تنوین

كه‌ عه‌لامه‌تی مصده‌ره‌ بو الحاقمان كرد به آخریه‌وه گه‌رابه تفریجاً

ئه‌م بابه‌ ره‌ بابی تفعیله قاعده‌ی بابی تفعیل ئه‌وه‌یه‌ به هه‌ر

فعلی كه ثلاثی مزید فیه‌ بی ماضیه‌كه‌ی چوار حه‌رف وه له‌سه‌

وه‌زنی فعل بی به فتحه‌ و تشدیدی عه‌ینی الفعل ئه‌وه له‌ بابی

تفعیله وه‌كو عَلَّمَ یعلّم تعلیما وكَرَّمَ یُكَرِّمُ تكریماً وسَلَّمَ یسلّم تسلیماً

وفاعل عطفه له‌سه‌ر قه‌ولی مصنف كه‌ فه‌رمووی فَعَّلَ داته‌ ئه‌و

ثلاثی مزید فیهیه كه ماضیه‌كه‌ی له‌سه‌ر چوار حه‌رفه یا په‌یدا ئه‌بی به‌ زیاده‌ی

ئه‌لفی له‌ بێنی فاء الفعل وه‌ عین الفعله‌كه‌یا وه‌كو ئه‌و فعله ماضیانه

كه له‌سه‌ر وه‌زنی فاعل به‌كار دێن نحو قاتَلَ یُقاتِلُ مُقاتَلَةً ...

قاتل فعلی ماضیه ئه‌صله‌كه‌ی قتل بو وه‌كو نصر هاتین به‌ ئه‌لفی له

بێنی فاء الفعل وه عین الفعله‌كه‌یا بو به قاتل . یقاتل فعل

مضارعه ئه‌صله‌كه‌ی قاتل بو یه حه‌رفی مضارع بو زیادمان كرد

له‌ ئه‌وه‌ لیه‌وه‌ به‌ مضموی وه‌ عین الفعله‌كه‌مان مكسور كرد وه

لام الفعله‌كه‌مان مرفوع كرد گه‌وا به یُقاتِلُ . مُقاتَلَةً مصدره

ده ئه‌صله كه‌ى قائل بو هاتين له ئه‌وه ليه وه به ميميكى مضمومه

وه تى و تنوين علامه‌تى مصدر بو الحاقيان كرد به آخريه وه گه‌را به مقاتلة

و قيتالا مصدره‌رى دووهه‌مه . ئه‌صله كه‌ى قائل بو فاء الفعل‌يان

مكسور كرد وه ئه‌لفى ساكن وه ما قبل مكسوريان قه‌لب كرد به يه

ده هاتين به ئه‌لفى له به‌ينى عين الفعل وه لام الفعل كه‌يا وه تنوين

علامه‌تى مصدره‌ر بو الحاق يان كرد به آخريه وه گه‌را به قيتالاً

ده دروسته قه‌لبى يه بكه‌ى به تى وه تى له تى دا دوغم بكه‌ى ده

بلييت قِتّالاً به كسره‌ى فاء الفعل وه تشديد و فتحه‌ى عين الفعل

ده دروسته حه‌زفى يه كه له وو دوو تى بكه‌ى بو تخفيف وه بلى قِتالاً

ئه‌م بابه بابى مفاعله يه وه قاعده‌ى بابى مفاعله ئه‌مه‌يه

هه‌ر فعليكى ثلاثى مزيد فيه ماضيه كه‌ى چوار حه‌رفى وه له سه‌ر وه‌زنى

فاعَلَ بى ئه‌وه له بابى مفاعله يه نحو ناصَرَ يناصِرُ مناصَرَةً

ونيصاراً ونِصّاراً ونِصاراً : وه هاو وينه‌ى ئه‌مانه ...

(والثانى ما كان ماضيه على خمسة أحرف) وه قسمى دووهه‌م له سه

قسمه‌ى ثلاثى مزيد فيه ئه‌وه يه كه ماضيه كه‌ى له سه‌ر پينج حه‌رفى

سه حه‌رفیان ئه‌صلی وه‌ دویان زیاده‌ بێ (فإمّا أوّلها)

جا ئه‌م قسمی دووهه‌مه‌ یا له‌ ئه‌وه‌لیه‌ تی زائده‌ی مفتوحه‌ یه‌

(مثل تفعّل) وه‌کو تفعّل مثالی فعلی ثلاثی مزید فیه‌ که‌ وا

ماضیه‌که‌ی له‌سه‌ر پێنج حه‌رف بێ وه‌ له‌ ئه‌وه‌لیه‌ وه‌ تی

زائده‌ی مفتوحه‌ بێ وه‌ له‌سه‌ر وه‌زنی تفعّل بێ به‌ فتحه‌ی

تی و فی و عه‌ینی مشدده‌وه‌ (نحو تَكَسَّرَ يَتَكَسَّرُ تَكَسُّراً) تکسّر

فعلی ماضیه‌ ئه‌صله‌که‌ی کَسَرَ بو وه‌کو نَصَرَ هاتی له‌ ئه‌وه‌ له‌وه‌

به‌ تی زائده‌ی مفتوحه‌ و عین الفعله‌که‌مان مکرر کرد جا

له‌ به‌ر ده‌فعی اجتماع المثلین حذفی حه‌ره‌که‌ی سینی ئه‌وه‌لمان

کرد وه‌ ده‌غمان کرد له‌ سینی ثانیا گه‌ڕا به‌ تَكَسَّرَ ..

یتکسّر فعلی مضارعه‌ ئه‌صله‌که‌ی تکسّر بو یه‌ حه‌رفی مضارع

بو له‌ ئه‌وه‌له‌وه‌ زیاد مان کرد به‌ مفتوحی وه‌ لام الفعله‌که‌مان

مرفوع کرد گه‌ڕا به‌ يَتَكَسَّرُ . تَكَسُّراً مصدره‌ ئه‌صله‌که‌ی

تَكَسَّرَ بو عین الفعله‌که‌مان مضموم کرد وه‌ تنوینی علامه‌تی مصده‌ری بو

الحاقمان کرد به‌ آخریه‌وه‌ گه‌ڕا به‌ تَكَسُّراً ، جا ئه‌م بابه‌ بابی تَفَعُّله

وە قاعدەی بابی تفعل لەمە یە هەر فعلی ثلاثی مزید فیە بی وە

ماضیە کەی لە سەر پێنج حەرف بێ وە لە ئەوەلیە وە تێ

زائدەی مفتوحە بێ وە لە سەر وەزنی تفعل یتفعل بێ ئەوە

لە بابی تفعلە وەکو تکرم یتکرم تکرما وتعلم یتعلم تعلما

بزانن بۆ ئەم بابی تفعلە قاعدەیێ هە یە وە قاعدەکە ئەمە یە

هەر وەختێ فاء الفعلەکەی حەرفێ بێ لە پانگزە حەرفەی

مشهور بە (حروفی بیت) کە عبارەتن لە هەمزە وتێ وثێ

دال وە ذال و زێ سین وشین صاد وضاد طاء وظاء واو

یە ئەوە دروستە قەلبی تێ زائدە کە بکەی بە مثلی فاء الفعلەکەی

نحو اطّهر یطّهر اطّهرا. ئەصلی اطّهر طهر بو وەکو

حسن هاتی لە ئەوەلیە وە بە تێ زائدەی مفتوحە وە عین

الفعلەکەمان مضعف وە مکرر کرد گەڕا بە تطهر جا

لە بەر دفعی اجتماع المثلین حرفی حەرەکەی مثلی ئەوەل

کرد وە دەغمان کرد لە مثلی ثانی دا گەڕا بە تطهر جا لە بەر

ئەوەکە فاء الفعلەکەی حەرفی بو لە حروفی بیت قلبی تێ

زائده‌كه‌مان كرد به وینه فاء الفعله‌كه‌ی گه‌ڕا به طَطَهَّر

جا له به‌ر ره‌فعی اجتماع المثلین حذفی حه‌ره‌كه‌ی طی ئه‌وه‌لمان

كرد وه ده‌غممان كرد له طی ثانی دا ئه‌م جار إبتداء به ساكن

په‌یدا بو وه ابتداء به ساكینیش زه‌حمه‌ته هاتین بو رفعی

ابتداء به ساكن هه‌مزه‌ی وه‌صلی مه‌كسوره‌مان له ئه‌وه‌ڵیه‌وه

زیاد كرد گه‌ڕا به إِطَّهَّرَ :

يَطَّهَّرُ فعل مضارعه ئه‌صله‌كه‌ی إطَّهَّر بو یه حه‌رفی مضارع

بو له ئه‌وه‌له‌وه زیادمان كرد به مفتوحی وه لام الفعلمان

مرفوع كرد گه‌ڕا به يَطَّهَّرُ :

إطَّهُّراً مصده‌ره ئه‌صله‌كه‌ی إطَّهَّر بو عین الفعله‌كه‌مان

مضموم كرد وه تنوین علامه‌تی مصدر بو الحاقمان كرد به‌آخریه‌وه

گه‌ڕا به إطَّهُّرا مثالی موزون اطَّهَّر یطَّهَّر وه مثالی

میزان تفعّل یتفعّل یانی ئه‌وطی گه‌وره كه له موزونه‌كه‌دا

له باتی تی بچوك هیناوه له میزانه‌كه‌دا به نفسی مبدل منه

كه تی بچوكه‌كه‌یه تعبیر ئه‌دریته‌وه یا بزانی ئه‌وطی له باتی

تی بچوك هیناوه :

و تفاعل عه تفه له سه ر قه ولی مصنف که فه رموی تفعّل

مثالی فعلی ثلاثی مزید فیه ماضیه که ی پێنج حه رفی بێ وه له...

ئه وه لیه وه تی زائده ی مفتوحه بێ وه له سه ر وه زنی

تفاعل بێ (نحو تباعد یتباعد تباعدًا) تباعد فعل ماضیه

ئه صله که ی بَعُدَ بو وه کو حسُن هاتێن له ئه وه لیه وه به تی

زائده ی مفتوحه وه به ئه لفی له به ینی فاء الفعل وه عین

الفعل که میان مفتوح کرد گه رّا به تَبَاعَدَ :

يَتَبَاعَدُ فعلی مضارعه ئه صله که ی تباعد بو یه حه رفی

مضارع بو زیادمان کرد له ئه وه لیه وه به مفتوحی وه لام

الفعل که مان مرفوع کرد گه را به يَتَبَاعَدُ

تباعدا مصده ره ئه صله که ی تباعد بو عین الفعل که مان

مضموم کرد وه تنوین علامه تی مصده ر بو الحاقمان کرد به آخریه وه

گه را به تباعُدًا . ئه م بابه بابی تفاعُله قاعده ی بابی

تفاعل ئه مه یه هه ر فعلی ثلاثی مزید فیه بێ وه ماضیه که ی

پێنج حه رفی وه له ئه وه لیه وه تی زائده بێ وه ماضیه که ی

لە سەر وەزنی تفاعل بێ وە مضارعەکەی لە سەر وەزنی یتفاعلی

ئەوە لەم بابەیە وەکو تبارك یتبارك تبارکا وتدارك یتدارك

تدارکا ڕەوینەی ئەمانە :

بزانن بو بابی تفاعلیش قاعدەلی هەیە عبارەتە لەمە هەرکاتی

فاءالفعلەکەی حەرفی بێ لەحروفی ببیت) دروستە قولبی تی زائدەکە

بکەی بە مثلی فاءالفعلەکە وەکو اِثّاقَلَ یثّاقَلَ اثّاقُلاً

اثّاقل فعلی ماضیە ئەصلەکەی تثقل بو وەکو حسن هاتین

لە ئەوەلیە وە بە تی زائدەی مفتوحە دەبە ئەلفی لە بەینی

فاءالفعل وەعین الفعلەکە یا گەرا بە تثاقل جا لە بەر

ئەوەکە فاءالفعلەکەی حەرفی بو لە حروفی ببیت قەلبی تی زائدەکرا

بەثی گەرا بە ثثاقل جا اجتماع المثلین پە یدابو هاتین

حەرفی حەرەکەی مثلی ئەوەلمان کرد وە ادغاممان کرد لە مثلی

ثانی دا ئەم جار ابتدا بە ساکن ڕوی دا ئەولیش زەحمەتی

هاتین لە ئەوەلیە وە بە همزەی وەصلی مکسورە گەرا بە اثّاقل

یثّاقل فعلی مضارعە ئەصلەکەی اثاقل بو یە حرفی مضارع

زیادمان کردلە ئەوەلیەوە بە مفتوحی وە لام الفعلەکەمان

موضوع کرد گەڕا بە یثاقل ، إثّاقلا مصدەرە ئەصلەکەی

إثّاقلَ بو عین الفعلەکەمان مضموم کرد وە تنوین علامەتی

مصدەرە بو الحاقمان کرد بە آخریەوە گەڕا بە إثّاقلاً

مثالی موزون إثّاقلَ یثّاقل مثالی میزان تفاعَلَ یتفاعَلُ

یانی ئەوحەرفی تی کە لە موزونەکەدا لە باتی حەرفی تی

دونوختەهینراوە ئەوە لە میزانەکەدا بەحەرفی تی

دونوختە تعبیری لەدریتەوە بو ئەوەی بزانری

کە ئەصلەکەی تی ی دونوختە بووە :

(وامّا اوّله الهمزة) عطفە لەسەر قولی مصنف کە فەرموی

اما اوّله التاء وآته یا ئەو ثلاثی مزید فیه پینج حەرفی یە لە

ئەوەلیەوە هەمزەی وەصلی مکسورە ئەبی (مثل الفعل)

جا مثالی فعلی ثلاثی مزید فیه وەها کە ماضیەکەی پینج حەرفی بی

وە لە ئەوەلیەوە هەمزەی وصلی مکسورە بی وە لەسەر وەزنی

انفعل بی (نحو انقطع ینقطع إنقطاعاً) القطع إ ماضیه

ئەصلەکەی قطع بو وەکو مَنَع هاتبێ لەئەوەلیەوە بە
هەمزەی وەصلی مکسورە جائو نیکی زائدەی ساکنە گەڕا
بە انقطع ، ینقطع فعلی مضارعە ئەصلەکەی
انقطع بو یە حەرفی مضارع بو لەئەوەلیەوە زیادمان
کرد بە ساکنی وە عین الفعلەکەمان مکسور کرد وە لام الفعلمان
مرفوع کرد گەڕا بە یَنقَطِعُ ، اِنقِطاعًا مصدەرە ئەصلەکەی
انقطع بو ئەلف الفعلمان مکسور کرد وە هاتین بە ئەلفی لە بەینی
عین الفعل وە لام الفعلەکەیا وە تنوینی علامەتی مصدور بو
الحاقمان کرد بە آخریەوە گەڕا بە اِنقِطاعًا . ئەم بابە بابی
انفعالە وە قاعدەی بابی انفعال ئەمەیە هەر فعلیکی
ثلاثی مزید فیە ماضیەکەی پینج حەرفی بوە لەئەوەلیە وە
هەمزەی وەصلی مکسوری بێ وە لەسەر وەزنی انفعل بێ
ئەوە لەبابی انفعالە وەکو انحصر ینحصر انحصارا وانعزل
ینعزل انعزالا لەسەر وەزنی انفعل ینفعل انفعالا
بزانن ئەم بابی انفعالە قاعدەیکی هەیە عبارەتە لەمە

هەروەها حتى فاء الفعلەکەی حەرفێ بێ لە حروفی (اَیْرَمْلُونْ)
دروستە قەلبی نونەزائدەکە بکەی بە وێنەی ئەو فاء
الفعلە وەکو اِرَّحَمَ یَرَّحِمُ اِرِّحاماً ، ارّحم فعلی ماضیە
ئەصلەکەی رحم بوە وەکو علم هاتێ لە ئەولیە وە بە
هەمزەی وەصلی مکسورە وە نونێکی زائدەی ساکنە وە
عین الفعلەکەمان مفتوح کرد گەڕا بە انرحم جا لەبەر ئەوە
فاء الفعلەکەی حەرفێ بو لە حروفی (یرملون) قەلبی
نونەکەمان کرد بە رێ وە ادغامان کرد لە رێ ئەصلیەکە دا
گەڕا بە اِرّحم ،
(یَرَّحِمُ) فعلی مضارعە ئەصلەکەی ارّحم بو یە حرفی
مضارع بو لە ئەوەلیەوە زیادمان کرد بە مفتوحی وە عین
الفعلەکەمان مکسور کرد گەڕا بە یَرَّحِمُ
(اِرِّحاماً) مصدەرە ئەصلەکەی اِرّحم بو فاء الفعلەکەمان
مکسور کرد وە هاتین بە ئەلفێ لە بەینی عین الفعل وە
لام الفعلەکەیا وە تنوین علامەتی مصدەر لەوا الحاق کرد با

آخریەوە گەڕا بە ارحاما   مثالی موزون ارحم یرحم

مثالی میزانات انفعل ینفعل یانی ئەوحەرفی دی کە

لە موزونەکەدا لە پاش نونە زائدەکە هینراوە ئەوە

لە میزانەکەدا تعبیر لە دریتەوە بە نون بوئەوە برانری

ئەو حەرفی زی لە ئەصلا نون بوە :

وافتعل عطفە لەسەر قەولی مصنف فەرموی انفعل

مثالی فعلی ثلاثی مزید فیە کە ماضیەکەی پینج حەرفی بی وە

لە ئەوەلیەوە هەمزەی وەصلی مکسورە بی وە لە پاش

فاءالفعلەکەیەوە تی زائدەی مفتوحە بی وە لەسەر

وەزنی افتعل بی رلحو اجتمع یجتمع اجتماعا) اجتمع فعل

ماضیە ئەصلەکەی جمع بو وەکو منع هاتین لە ئەولیەوە

بە همزەی وەصلی مکسورە وە فاءالفعلەکە مان ساکن کرد

وە هانین بە تی زائدەی مفتوحە لە بەینی فاءالفعل وە

عین الفعلەکەیە گەڕا بە اجتمع :

یجتمع فعلی مضارعە ئەصلەکەی اجتمع بو بە حەرفی مضارع بو

زیادمان کرد لە ئەوەلیەوە بە مفتوحی وەعین الفعلەکەمان

مکسورکرد وەلام الفعلەکەمان مرفوع کرد گەڕا بە یجتمع ...

اجتماعاً مصدەرە ئەصلەکەی اجتمع بو هاتین تی زائدەکەمان

مکسورکرد وە ئەلفیکمان زیادکرد لە بەینی عین الفعل وە

لام الفعلەکە یا وە تنوین علامەتی مصدەر بو الحاقمان کرد

بە آخرەکەیەوە گەڕا بە اجتماعاً . ئەم بابە بابی افتعالە

قاعدەی بابی افتعال ئەمەیە هەرفعلی ثلاثی مزید فیە بجـ

ماضیەکەی پینج حەرفی بێ وە لە ئەوەلیەوە هەمزەی وەصلی

مکسورە بێ وە تی مفتوحە زیاد بکری لە بەینی فاء الفعل

وەعین الفعلەکە یا ئەوە لە بابی افتعالە وەکو اقترب

یقترب اقترابا وافترق یفترق افتراقا وەوینەی ئەمانە

جا بزانن لە بو ئەم بابی افتعالە دو قاعدە هەیە یەکەم ئەمەیە

هەروەختی فاء الفعلەکەی حەرفی بێ لە حروفی (زبیت)

دروستە قەلبی تی زائدەکە بکەی بە مثلی فاء الفعلەکە

دوهەم ئەمەیە هەروەختی عین الفعلەکەی حەرفی بێ لە وانە

دروستە قەلبی تی زائدە کە بە مثلی عین الفعلە کەی

جا مثالی قاعدەی یەکەم وەکو إِسْتَمَعَ يَسْتَمِعُ إِسْتِماعاً .

اِسْتَمَعَ فعلی ماضیە ئەصلەکەی سمع بو وەکو علم هاتێ

لەئەوەلیە وە بە هەمزەی وەصلی مکسورە فاءالفعلی

ساکن کرد وەهاتێ بە تی زائدەی مفتوحە لە بەینی

فاءالفعل وە عین الفعلەکەیا گەڕا بە إِسْتَمَعَ وە

لەبەرئەوە کە فاءالفعلەکەی حەرفی بو لە حروفی

بیت قەلبی تی زائدەکەمان کرد بە سین وەسینمان

دەغم کرد لە سینا گەڕا بە اِسَّمَعَ يَسَّمَعُ فعلی مضارعە

ئەصلەکەی اِسَّمَعَ بو یە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد

لە ئەوەلیە وە بە مفتوحی عین الفعلەکەمان مکسور

کرد وە لام الفعلەکەمان مرفوع کرد گەڕا بە يَسَّمِعُ . اِسَّماعاً

مصدرە ئەصلەکەی اِسَّمَعَ بو فاءالفعلەکەمان

مکسورکرد وە هاتێ بە ئەلفی لە بەینی عین الفعل وە

لام الفعلەکەیا وە تنوین علامەتی مصدر بو الحاقمان کرد

بەآخرەکەیەوەگەرابە اسّماعاً مثالی موزون إسّمَعَ لیَسّمع
مثالی میزان افتعل یفتعل یانی ئەوسینەکەلە بۆەلی
تی زائدەکەدا ھاتوە بەتی تعبیر ئەدریتەوە لەبیدا نا
ئەکە بەسین تابزانن ئەصلەکەی تی بوە ..
مثالی قاعدەی دوەم إخَصَّمَ یخِصّم اخصاما ئەصلی
إختَصَم خَصَم بو وەکو ضرب ھاتیێ لەئەوەلیەوە بە
ھەمزەی وەصلی مکسورە وەفاءالفعلەکەمان ساکن
کرد وەھاتیێ بەتی زائدەی مفتوحە لەبەینی فاالفعل
وەعین الفعلەکە یاگەرابە إختصم جالەبەرئەوەکە
عین الفعلەکەی حەرفێ بو لەحروفی (ثبیت) تەلبی تی زائدە
کەمان کرد بەوینەی عین الفعلەکەی کەرا بە إخصَصَم
جالەبەرئەوە اجتماع المثلین ھاتەجی وەاجتماع المثلین
ثقیل بو ئەقلی حەرەکەی صادی ئەوەلمان کرد بولای فاءالفعلە کە
وەصادمان دەغم کرد لەصادا گەرا بە إخَصَّم :
یخصم فعلی مضارعە ئەصلەکەی اخصم بو یە حەرفی مضارع بو

زیادیان کرد لە ئەوەلیەوە بە مفتوحی وە عین الفعلەکەمان

مکسورکرد وە لام الفعلەکەمان مرفوع کرد گەرا بە یَخْتَصِمُ

اختصاما مصدەرە لە صلەکەی اختصم بو فاء الفعلەکەمان

مکسورکرد وە هاتین بە ئەلفیکی زائدە لە بەینی عین الفعل

وە لام الفعلەکەیا تنوین علامەتی مصدەر بو الحاقمان کرد

بە آخریەوە گەرا بە اختصامًا :

مثالی موزون اختصم یختصم مثالی میزان اِفتعل یَفتعل :

یانی ئە وصادەکە لە موزونەکەدا لە باتی تی زائدە هاتوە

لە میزانەکەیا تعبیر لە دربنە وە بە مبدل منەکە تی یە

ئەکە بە بەوە لەکەی کەصادە : تا بزانین ئەصلی ئەو

صادە تی بوە :

بزانن لە اختصم دا چوار لوغەت هاتوە بونو ئە بونی

هەمزەی وەصل لەگەل فتحە وکسرەی فاء الفعلەکەیا ..

وەکو ئەلبێت اِخَصَّمَ اِخِصَّمَ خَصَّمَ خِصَّمَ :

هەروا لە مضارعەکەیشیا چوار لوغەت هاتوە : یەکەم

یەکەم فتحەی حەرفی مضارع لەگەل فتحەی فاء الفعل وەکسرەی عین الفعلە کە یا دووەم فتحەی حەرفی مضارع لەگەل کسرەی فاء الفعل وە فتحەی عین الفعلە کە یا سەهەم کسرەی حەرفی مضارع لەگەل فتحەی فاء الفعل وەکسرەی عین الفعل دا چوارەم کسرەی حەرفی مضارع لەگەل کسرەی فاء الفعل وە عین الفعل دا وەکو ئەلێی یَخَصِّمُ یَخِصِّمُ یِخَصِّمُ یِخِصِّمُ . هەروا لە مصدەرەی ئەمانەدا چوار لوغەت هەیە بونی ئەبونی هەمزەکە لەگەل فتحە وکسرەی فاء الفعل دا نحو اِخَصّاماً اِخِصّاماً خَصّاماً خِصّاماً :

واِفعَلّ عطفە لەسەر قەولی مصنف کە فەرمووی انفعل مثالی فعلی ثلاثی مزیدفیە ماضیە کەی لەسەر پێنج حەرف بێ وە لەئەوەلیەوە هەمزەی وەصلی مکسورە بێ وە لەسەر وەزنی افعَلَّ بێ بە تکراری لام الفعل نحو اِحمَرَّ یَحمَرُّ اِحمِراراً ، احمَرَّ فعلی ماضیە ، مثلەکەی

حَمُرَ بو وەکو حسن هاتین لەلەوەلیەوە بە هەمزەی وەصلی

مکسورە فاء الفعلەکەمان ساکن کرد وە عین الفعلەکەمان

مفتوح کرد وەلام الفعلەکەمان تکرار کردەوە گەرا بە

إحْمَرَرَ جا لەبەر ئەوە اجتماع المثلین گران بو لەسەر زمانا

حەرفی حەرەکەی مثلی لەوەلمان کرد وە ادغاممان کرد لە مثلی

دوەما گەرا بە إحْمَرَّ يحمرّ فعلی مضارعە لە صلەکەی

احمرّ بو یە حەرفی مضارع بو لەلەوەلیەوە زیادمان کرد

بە مفتوحی وەلام الفعلەکەمان مرفوع کرد گەڕا بە يَحْمَرّ

احمرارا مصدرە لەصلەکەی إحمرّ بو عین الفعلەکەمان

مکسور کرد وەفەکی ادغامەکەمان کردەوە وەهاتین بە

ئەلفی لەبەینی هەردو مکرەرەکەدا وە تنوین علامەتی مصدەر زید

الحاقمان کرد بە آخریەوە گەڕا بە إحمرارًا :

ئەمما بە بابی إفعلاله قاعدەی بابی الحلال ئەمەیە هەر

فعلی کە ثلاثی مزید فیه بی وە ماضیەکەی لەسەر پێنج حەرف بێ

وە لەلەوەلیەوە هەمزەی وەصلی مکسورە بێ وەلام الفعل

مکور وە مدغم بێ لەوە لە بابی افعلاله وەکو اِصْفَارَّ یَصْفَارُّ اِصْفِیراراً واِخْضَارَّ یَخْضَارُّ اِخضِراراً وەوینە ئەمانە.. لە سەر وەزنی اِفْعَالَّ یَفْعَالُّ اِفعلالاً ...

(القسم الثالث مالان ماضیه علی ستة أحرف) قسمی ٣هەم

لە سێ قسمەی ثلاثی مزید فیه لەوەیە کە ماضیەکەی لە سەر شەش حەرف بێ سە حەرف لە صلی وە سە حەرف زیادە

(مثل استفعل) وەکوئە و فعلە ماضیانە کە لە سەر وەزنی استفعل بێ بە زیادەی هەمزە و سین و تی لە لەوەلیەوە

(نحو استخرج یستخرج استخراجاً) استخرج فعلی ماضیه لە صلەکەی خرج بو وەکو نَصَرَ هاتبێ لەئەوەلیەوە بە هەمزەی وەصلی مکسورە وە سینیکی ساکن وە تیبیکی مفتوح و فاء الفعله کەمان ساکن کرد گەرا بە استخرج و

یَسْتَخْرِجُ فعلی مضارعە ئە صلەکەی اِسْتَخْرَجَ بو یە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد لە ئەوەلیەوە بە مفتوحی وە عین الفعله کەمان مکسور کرد وە لام الفعله .. مرفوع کرد

گەرا بە یَستخرِج ، استخراجا مصدەرە ئەصلەکەی

استخرج بو تی زائدە کەمان مکسورکرد وەهاتین

بە ئەلفی لەبەینی عین الفعل وەلام الفعلەکەیا وە

تنوین علامەتی مصدەر بو الحاقمان کرد بە آخریە وە

گەرا بە استخراجًا ، ئەم بابە بابی استفعالە وەقاعدەی

بابی استفعال وایە هەر فعلی ثلاثی مزید فیە بی وە

ماضیەکەی شەش حەرف بی وە هەمزەی وەصل وەسین

وەتی مفتوحە زیاد بکری لە ئەوەلیە وە ئەوەلە بابی

استفعالە نحو استکمل یستکمل استکمالا واستحصل یستحصل

استحصالا لەسەر وەزنی استفعل یستفعل استفعالا ..

(وافعالّ) عطفە لەسەر قەولی مصنف کە فەرموی

استفعل مثالی فعلی ثلاثی مزید فیە کە ماضیەکەی شەش

حەرف وە لەسەر وەزنی (افعالّ) بی نحو احمارّ یحمارّ

احمیرارًا ، احمارّ فعلی ماضیە ئەصلەکەی حمر بو وەکو

حَسُنَ هاتین لە ئەوەلیە وە بە هەمزەی وەصلی مکسورە

فاء الفعله كه مان ساكن كرد وه هاتين به ئه لفى له به ينى

عين الفعل وه لام الفعله كه يا وه لام الفعله كه مان :

مكسور كرد كه را به احمارر جا اجتماع المثلين حاصل بو

وه له به ر دفعى ئه وه حذفى حه ره كه ى مثلى ئه وه لمان

كرد وه وه ادغمان كرد له مثلى ثانى دا كه را به إحمارّ :

يَحْمارُّ فعلى مضارعه ئه صله كه ى احمارّ بو يه حه رفى

مضارع بو زيادمان كرد له ئه وه ليه وه به مفتوحى

وه لام الفعله كه مان مرفوع كرد كه را به يَحْمَارُّ ..

كه مان

إحميراراً مصده ره ئه صله كه ى احمارّ بو جا عين الفعله

مكسور كرد وه ئه لف ساكن ما قبل مكسور قه لبمان كرد به يه

وه فه كّى ادغامه كه مان كرده وه وه ئه لفيكما ن زيادكرد

له به ينى هه ردو مكرره كه دا تنوين علامتى مصده ر

بو الحاقمان كرد به آخريه وه كه را به احميراراً

ئه م بابه بابى افعيلاله وه قاعده ى بابى افعيلال ئه وه يه

هه رفعلى ثلاثى مزيد فيه بى وه ماضيه كه ى له سه ر شش حه رفى بى

وە لە سەر وەزنی افعالّ بێ ئەوە لەم بابە یە وەکو ئەلّیٔ

اصفارّ یصفارّ اصفیراراً وَ اسوادّ یَسوادّ ÷

اسویداداً : لە سەر وەزنی افعالّ یفعالّ افعیلالا ∴

وا فعوعل ، عەطفە لە سەر قەولی مصنف کە فەرمووی

فعالّ مثالی فعلی ثلاثی مزید فیە ماضیە کە ی شەش حەرفی

وە لە سەر وەزنی افعوعل بێ (نحو اعشوشب یعشوشب

اعشیشابا) اعشوشب فعلی ماضیە ئەصلەکەی عشبَ بو

وەکو حسن حەساتین لە ئەوەلیەوە بە هەمزەی وەصلی مکسور

فاء الفعلەکەمان ساکن کرد عین الفعلەکەمان مفتوح مکرر

کرد وە هاتین بە واویکی زائدەی ساکنە لە بەینی هەردو مکررە کانا

گەڕا بە اعشوشب ، یعشوشب فعلی مضارعە ئەصلە کەی

اعشوشب بو یە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد لەئەوە لەوە

بە مفتوحی وە شینی ثانیمان مکسور کرد لام الفعلەکەمان

رفع کرد گەڕا بە یعشوشب . اعشیشابا مصدرە و

ئەصلەکەی اعشوشب بو عین الفعلەکەمان مکسور کرد

وه فه‌لبی واوه‌که‌مان کرد به یه له‌به‌ر ئه‌وه‌ی وه‌که ساکن بو وه

ما قبله‌ی مکسور بو ، وه هاتین به ئه‌لفی له‌به‌ینی شینه

ثانیه‌که و لام الفعله‌که یا وه تنوین علامه‌تی مصده‌ر بو

الحاقمان کرد به آخریه وه گه‌را به اعشیشابًا :

ئه‌م بابه بابی افعیعاله قاعده‌ی بابی افعیعال ئه‌مه‌یه هه‌ر

فعلی ثلاثی مزید فیه بی ماضیه‌که‌ی شه‌ش حه‌رف بی وه له

سه‌ر وه‌زنی افعوعل بی ئه‌وه له و بابه‌یه نحو اخشوشن

یخشوشن اخشیشانا واحدودب یحدودب احدیدابًا

له سه‌ر وه‌زنی افعوعل یفعوعل افعیعالا :

(وافعوّل) عطفه له سه‌ر قه‌ولی مصنف که فه‌رموی افعوعل

جا مثالی فعلی ثلاثی مزید فیه ماضیه‌که‌ی شه‌ش حه‌رف بی وه‌له

سه‌ر وه‌زنی افعوّل بی (نحو اجلوّذ یجلوّذ اجلوّاذا)

اجلوّذ فعلی ماضیه ئه‌صله‌که‌ی جلذ بو وه‌کو ضرب هاتین

له ئه‌وه‌لیه‌وه به هه‌مزه‌ی وه‌صلی مکسوره فاء الفعله‌که‌مان

ساکن کرد وه هاتین به واویکی مشدده‌ی زائده‌ی مفتوحه

لە بەینی عین الفعل وەلام الفعلەکە یاگەڕا بە اجلوّز

إِجْلَوِّز فعلی مضارعە لە صلەکەی اجلوزلو یە حەرفی

مضارع بو زیادمان کرد لە لە وە لیە وە بە مفتوحی

وە واو وە مشددە زیادەکەمان مکسورکرد وەلام

الفعلەکەمان مرفوع کرد گەڕا بە یَجْلَوِّز ...

إِجْلِوّازا مصدەرە لە صلەکەی اجلوز بو هاتین

عین الفعلەکەمان مکسورکرد وە لە لفیکان زیاد کرد

لەبەینی واوەکەو لام الفعلەکە یا وە تنوین علامتی

مصدەر بو الحاقمان کرد بە آخریەوە کەڕا بە اجلوّازا

ئەم بابە بابی افعوّاله قاعدەی بابی افعوال ئەمەیە هەمُ

فعلی ثلاثی مزید فیە بی وە ماضیەکەی شەش حەرف بی

وە لە سەر وەزنی افعوّل بی ئەوە لەو بابەیە

وا فعلل عطفە لە سەر قەولی مصنف کە فەرموی

افعول ما مثالی فعلی ثلاثی مزید فیە ماضیەکەی شەش

حەرف بی وە لە سەر وەزنی افعلل بی لەوا قعنسس

يَقْعَنْسِسُ إِقْعِنْسَاسًا اقعنسس فعلی ماضيه ئەصلەكەی

قعس بو وەكو سأل هاتين لە ئەوەليەوە بە هەمزەی

وەصلی مكسورە فاء الفعلەكەمان ساكن كرد وە هاتين بە

نونێكی زائدەی ساكنە لە بەينی عين الفعل و لام الفعل يا

وە لام الفعلەكەمان مكرر كرد گەرا بە اقعنسس :

يقعنسس فعلی مُضارِعە أصلەكەی اقعنسس بو يە حەرفی

مضارع بو زيادمان كرد لە ئەوەليەوە بە مفتوحی وەسينی أوّلمان

مكسور كرد وە سينی ثانيمان مرفوع كرد گەرا بە يقعنسس : ؛

إِقْعِنْسَاسًا مصدەرە ئەصلەكەی اقعنسس بو عين الفعلمان

مكسور كرد وە هاتين بە ئەلفی لە بەينی هەردو سينەكەدا وە

تنوين علامەتی مصدەر بو الحاقمان كرد بە آخريەوە گەرا بە اقعنساسًا

ئەم بابە باب افعنلاله قاعدەی باب افعنلال ئەمەيە هەر فعل

ثلاثی مزيد فيه بی ماضيەكەی شەش حەرف بی وە لەسەر وەزنی

افعنلال بی ئەو لەم بابەيە :

(وافعنلی) عطفە لەسەر قەولی مصنف كە فەرمو افعنلل

مثالی فعلی ثلاثی مزید فیه کە ماضیه کەی شەش حەرفی بێ وە

لە سەرەوە رنی افعنلی بێ (نحو اِسْلَنقَی یَسْلَنقِی اِسلِنقاءً)

اسلنقی فعلی ماضیە لە صلەکەی سلق بو وەکو ضرب

هانیتی لەلە وەلیە وە بە هەمزەی وەصلی مکسورە وە فاء

الفعلە کەمان ساکن کرد وە هانیت بە نونیکی ساکنە لە

بەینی عین الفعل وە لام الفعلەکەیا وە بە یائیکی مفتوحە

لە آخریە وە گەرا بە اِسْلَنْقَی جا یا متحرک وە ما قەبلی

مفتوح بو قەلبمان کرد بە ئەلف گەرا بە اِسلَنقی

یَسْلَنقِی فعلی مضارعە لەصلەکەی اسلنقی بو یە حەرفی

مضارع بو لەلە وەلیەوە زیادمان کرد بە مفتوحی ولام الفعلمان

مکسور کرد وە ئەلفەکەمان گیرایە وە بو سەرئەصلەکەی کە یەبو

بە مەرفوعی دە لە بەرئەوە کە ضمە لە سەر یە ثقیل بو حەزفی

ضمەکەمان کرد گەرا بە یسلنقی : اِسلِنقاءً مصدەرە وە

لە صلەکەی اسلنقی بو عین الفعلەکەمان مکسور کرد وە

هانیت بە ئەلفی لە بەینی لام الفعل وە یە زائدە کە داگەرا بە

اِسْلِنقاباً يە واقع لە پاشی ئەلفی زائدە وە قَلْبمان کرد

بە هەمزە لەڕا بە اِسلِنقاءً ئەم بابە بابی افعنلاءە

وە قاعدەی بابی افعنلاء ئەمەیە هەر فعلی ثلاثی مزیدفیە بی

وە ماضیە کەی شەش حەرفی بی وە لەسەر وەزنی اِفْعَنْلَی

بی ئەوە لەو بابە یە ...

جا لە کاتی کا مُصَنِّف رزگار بو لە باسی ثلاثی مزید فیە دەستی کرا

بە باسی رباعی مزیدفیە وە فەرموی (وَاَمَّا الرّباعی المزیدُ فیه

فَاَمثِلَتُه ثلاثة) واتە نەوعی فعلی چوار حەرفی کە زیادە

هاتبیە ناوی وە سە (مثال) وینەی هەیە (تَفَعْلَلَ

ئەوەل لەو مثالانە لەسەر وەزنی تفعلل یە واتە کە تی

زائدەی لە ئەوەلەوە هەیە (کتَدَحْرَجَ یَتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجاً

تدحرج فعلی ماضی یە ئەصلەکەی دحرج بو هاتین لە ئەوەلیەوە

بە تییکی زائدەی مفتوحە گەڕا بە تَدَحْرَجَ ..

یَتَدَحْرَجُ فعلی مضارعە ئەصلەکەی تَدَحْرَجَ بو یە حەرفی

مضارع بو لە ئەوەلیەوە زیادمان کرد بە مفتوحی و لام الفعل مان

مرفوع کرد گەرا بە یتدحرج تَدَحْرُجًا مصدەرە ئەصلەکەی

تَدَحْرُجٌ بو لام الفعلی ئەوەلان مضموم کرد تنوین ع لام تی مصدەر

بو الحاقان کرد بە آخریە وە گەرا بە تَدَحْرُجًا . ئەم بابە بابی

تفعلل ە وە قاعدەی بابی تفعلل ئەمەیە هەر فعلی رباعی

مزیدفیە وە ماضیەکەی لەسەر پێنج حەرفی بێ وە لە ئەوەلیە

تی زائدەی مفتوحە بێ وە لەسەر وەزنی تفعلل ئەوە لەو

بابەیە . وافعنلال عطفە لەسەر تەفعلل مصنف کەوتووە

تفعلل مثالی فعلی رباعی مزید فیە کە ماضیە شەش حەرفی چوار

ئەصلی وە دوی زیادە وە لەسەر وەزنی افعنلال لەو اِحْرَنْجَمَ

یَحْرَنْجِمُ اِحْرِنْجَامًا حرنجم فعلی ماضیە ئەصلەکەی حَرْجَمَ بو

هاتین لە ئەوەلیە . بە هەمزەی وەصلی مکسورە فاء الفعلیان

ساکن کرد عین . عملیان مفتوح کرد وە هاتین بە نونێکی

زائدەی ساکن . لە بەینی عین الفعل وە لام الفعلی ئەوەلیا

گەرا بە اِ رنجم . یَحْرَنْجِمُ فعلی مضارعە ئەصلەکەی

احرنجم بو یە حەرفی مضارع بو زیادمان کرد لە ئەوەلیەوە

بە مفتوحی وە لام الفعلی ئەوەلیان مکسور کرد وە لام الفعل

ثانیان مرفوع کرد گەرا بە یحرنجم احرنجاما مصدرە وە

ئەصلەکەی احرنجم بو عین الفعلەکەیان مکسور کرد وە

ھاتنی بە ئەلفی لە بەینی ھەردو لام الفعلەکە یا وە

تنوینی عەلامەتی مەصدەر بو الحاقیان کرد بە آخریە وە

گەرا بە احرنجاما ئەم بابە باب افعلالە قاعدەی

بابی افعلال ئەمەیە ھەر فعلی کە رباعی مزید فیە بی وە

ماضیەکەی شەش حەرف بی وە لەسەر وەزنی افعلل بی

ئەوەلە وبابەیە وا فعلل عطفە لەسەر قولی مصنف

کە فەرموی افعنلل مثالی فعلی رباعی مزید فیە ماضیەکەی لە

سەر شەش حەرف بی چواری ئەصلی وە دوی زیادە وە لە

سەر وەزنی افعلل بی نحو اقشعر یقشعر اقشعرارا گا

اقشعر فعلی ماضیە ئەصلەکەی قشعر بو ھاتین

لە ئەوەلیە وە بە ھەمزەی وەصلی مکسورە فاء الفعلەکەیان

ساکن کرد وە عین الفعلەکەیان مفتوح کرد وە لام الفعل

ثانیمان مکرر کرد گەرا بە اِقْشَعَرَّ جا اجتماع المثلین

پەیدا بو وە ئەو یشە گران بو لەسەر زمان ھاتین نقلی

حەرەکەی مثلی ئەوەلمان کرد بولای ما قبلەکەی وە ادغامان

لە مثلی ثانی دا گەرا بە اِقْشَعَرَّ .

یَقْشَعِرُّ فعلی مضارعە ئەصلەکەی اِقْشَعَرَّ بو یەحرفی

مضارع بو لە ئەوەلیە وە زیادمان کرد بە مفتوحی

لام الفعلی ئەوەلمان مکسور کرد وە لام الفعلی ثانیمان مرفوع

کرد گەرا بە یَقْشَعِرُّ :

اِقْشِعْرَارًا مصدەرە ئەصلەکەی اِقْشَعَرَّ بو فاء

الفعلەکەمان مکسور کرد وە لام الفعل ئەوەلمان ساکن

کرد وە فەکی ادغامەکەمان کردەوە وە ئەلفیکمان زیاد

کرد لەبەینی ھەردو مکررەکەدا وە تنوین علامەتی مصدرە

بو الحاقمان کرد بەآخریەوە گەرا بە اِقْشِعْرَارًا

ئەم بابە بابی افعلالە قاعدەی ئەم بابە ئەوەیە ھەر فعلی

رباعی مزید فیھی وە ماضیەکەی شەش حرفی بی وە لەسەر وەزنی افعلالی

ئەوە لەو بابەیە وەکوا طمئن یطمأن اطمئنانا وەوینەکانا:

(تنبیە) بیدارکردنەوەی مامۆستایە بۆ شاگردەکانی بۆخاتری

ئەوە هەرچی ڕا بوردوە حازری بکەن لەلای خۆیان وەچاوەڕوان

بن بۆئەوەیشی لەخوێندنیە وە بۆیان (الفعل اما متعد) هەرچی

فعلە سەحەرفی یا چوارحەرفی مجرد یا مزید فیە (اما متعدٍ)

وهو الذی یتعدّی مِنَ الفاعِلِ الی المفعول بە یا فعلی

متعدی یە کە بەو فعلە ئەلێن مەعناکەی وەئەوکردەوەکە لەو

دەرئەکەوی نەچاوز بکا لە فاعلە وەیانی لە خاوەن کارەوە

بۆلای مفعول بە کە محلی ئەوکاردیە (کقولک ضربت زیدا) ئیستە

فعلی وەکو ضربت بە اعتباری ئەوکردەوەکە لێی دەرئەکەوی

تجاوزی کردوە لە خاوەن کارەکەوە وەکو بۆیێژلی بۆلای

مفعول بە کە ئێستا نە لێدرا وەکەیە وەکو زەید لێ: دیاریە

کە لێدان لێدەر وەلێدراوی ئەوی (ولیسمی واقعا ومجاوزا)

وەئەو فعلە کە تجاوزی کردوە بە اعتباری مەعناکەی لە فاعلەوە

بۆلای مفعول بە وەکو پێی وتراوە متعدی ناویشی براوە بە واقع

چونکی پاشی ئەوە صادر بو لە فاعلەوە واقع ئەبیتە سەر مفعول دە
ناوێشی ئەبری بە مجاوز چونکە تەجاوز ئەکا لە فاعلەوە بو سەر مفعول بە
(واما غیر متعد) عطفە لە سەر قولی مصنف کە فەرموی اما متعد
یانی یا فعل غیرە متعدی ئەبی (وهو الفعل الذی لم یتجاوز
الفاعل الی المفعول بە) واتە فعلی غیرە متعدی ئەوەیە کە
تجاوز نەکا وەلانەدا لە فاعلەوە بو سەر مفعول بە وەکوو
(حَسُنَ زید) ئەبینی ئەم فعلە بە اعتباری مەعناکەی کە حُسنە
تجاوز ناکا لە فاعلەکەوە کە زیدە بولای مفعول بە چونکی
جوانی صفەتیکە محتاج نیە بە غیری موصوفەکەی وەپیوستی نیە
بەلادان لە موصوفەوە بولای غیری ئەو (ویسمی لازماً وغیر واقع)
وە ئەم فعلە غیرە متعدیە ناوێشی ئەبری بە لازم لەبەرئەوە
لازمە بو فاعلەکەی وە لەجیانابیتەوە وە بە غیرە واقع چونکە
واقع نابیتە سەر مفعول بە ،

جا لەبەرئەوە فعلی لازم ئەبی بە متعدی بەچەن ئەسبابی مصنف
فەرموی (وتعدیه فی الثلاثی المجرد) یانی تو فعلی لازم ئەکەی

به متعدی له ثلاثی مجرّه‌دا (بتضعیف العین) به‌هوی تکرار کردنه‌وه‌ی عین الفعله‌که‌ی وه نقل کردنی بو بابی تفعیل (وبالهمزة) وه به هوی زیاد کردنی هه‌مزه‌ی قطعی مفتوحه له‌سه‌ر فعله وه نقل کردنی بو بابی إفعال جا مثالی فعلی ثلاثی مجردی لازم که بیکه‌ی به متعدی به هوی ته‌کراری عین الفعله‌که‌یه‌وه وه نقل کردنی بو بابی تفعیل (کقولک فَرَّحْتُ زیداً) یانی زه‌یدم دلخوش کرد ئه‌صله‌که‌ی فرح زید لازم بو ویستمان بیکه‌ین به متعدی عین الفعله‌که‌مان مفتوحو مکررو مدغم کرد زید فاعل بو کردمان به مفعول به وه ره‌فعه‌که‌مان گوری به نصبه تی ضمیری متحرک فاعل که بو متکلم وحده بو الحاقمان کرد به آخریه‌وه وه له‌به‌ر ئه‌وه ضمیری متحرک موجبی سکونی ما قبلی بو ما قبله‌که‌مان ساکن کرد که‌وترا به فَرَّحْتُ زیداً ئیسته فعلی وه‌کو فرحت له بابی تفعیل به اعتباری مه‌عناکه‌ی که تفریح وه دل خوش کردنه ته‌جاوه‌زی کردوه له فاعله‌که‌یه‌وه وه‌کو متکلم بو برلای مفعول به‌که زیده : (وَأَجْلَسْتُ) عطفه

لە سەر قەولی مصنف کە فەرموی (فرّحت زیدا) مثالی فعلی
ثلاثی مجرەدی لازم کە بیکەی بە متعدّی بە هوی نقل کردنی
بو بابی افعال وە زیادکردنی هەمزەی قطعی مفتوحەو
وەکو اَجْلَسْتە ئەصلەکەی جلس زید بو لازم لو وستمان
بیکەین بە متعدی نەقلمان کرد بو بابی افعال بەم جورە
هەمزەی قطعی مفتوحەمان لە لە وەلیەوە زیاد کرد وە فاء
الفعلمان ساکن کرد زید فاعل بو کردمان بە مفعول بە وە
رەفعەکەمان گوری بە نصبە وە تی ضمیری فاعلی متکلم
وحدە بو الحاقمان کرد بە آخریەوە وە ماقبلەکەمان ساکن
کرد گەرا بە اَجْلَسْتُە ئیستە فعلی وەکو اَجْلَسَ لی بە
اعتباری مەعناکەی کە دانیشاندنە تجاوزی کردوە لە
فاعلەکە وە کە ضمیری متکلمە بو لای مفعول بە

(والحرف الجرّ فی الکل) عەطفە لە سەر قەولی مصنف کە فەرمی
بالهمزة یانی فعلی لازم ئەکەی بە متعدّی بە هوی
داخل کردنی حەرفی جەرّ لە هەموئەو عی لە فعلی لازما

ثلاثی بێ یا رباعی مجرد بێ یا مزید فیه (نحو ذهبت بزید) یانی
زه یدم ڕه واند ئه صله که ی ذهب زید بو لازم بو
ولیستمان بیکه ین به متعدی زید فاعل بو کردمان به
مفعول به به هوی داخل کردنی حه رفی جر له سه ری
وه ضمیری متحرکی فاعلمان الحاق کرد به فعله که وه د ه
ما قبله که مان ساکن کرد گه را به ذهبت بزید
ئیسته ذهب بوه به متعدی له به رئه وه که به هوی
داخل کردنی حه رفی جه ر له سه ر زه ید مه عناکه ی که
ڕوشتن بو گوڕرا به ڕه واندن (وانطلقت به)
عطفه له سه ر قه ولی مصنف که فه رموی (ذهبت بزید)
ئه صله که ی انطلق زید بو وه لازم بو ولیستمان
بیکه ین به متعدی هاتین تی ضمیری متحرکی متکلم وحده مان
الحاق کرد پی یه وه وه آخره که مان ساکن کرد
وه زید فاعل بو کردمان به مفعول به به هوی حه رفی
جه ره که وه وه تبدیلمان کرد به ضمیری مستتر گه ڕا

به انطلقت به یانی زەیدم بەرەڵاکرد ئیستە انطلق ی

متعدی بەلێ بە اعتباری مەعناکەی وەکو اطلاق لێ

تجاوزی کردووە لە فاعلەکەوە کە متکلمە بولای مفعول بە

کە ضمیری منصوبەکەیە وەئەگەرنیە وە بورزویە ...

فصل فی امثلة تصریف هذه الافعال) ئەمە

فصلیکە دانراوە بو باسی لەوەمثالانە وەلەوەصیغانە

وەکو فعلی ماضی ومضارع وئەمرونەهی وەاسمی فاعل

وەاسمی مفعول وغیری ئەمانە کە پەیدا ئەبن لەگورانەی

مصادری ئەوفعلانە کە لەمەوبەر رابوران :

جالەبەرئەوەیەکەم شتی درووست بکری لەمصدەر فعلی

ماضیە مصنف باسی فعلی ماضی خستە پیشە وەوفرمووی

(امّا الماضی فهو ما دلّ علی معنًی وُجِدَ فی الزمانِ الماضی)

واتە فعلی ماضی کەیەکیکە لەومثالانە بە لفظی ئەلێی

دەلالەت بکا لە سەرمەعنایی کە پەیدا بوبێ لە زەمانی

رابوردوورا جالەبەرئەوەکە فعلی ماضی لەسەر دوبەشە

بەشی بینا فاعل وە بەشی بینا مفعول وە مصنف بەوجورە

باسی کردن وە فەرمووی (فالمبنی للفاعل منه) فعلی بنا

فاعل لە فعلی ماضی (ما کان اوله مفتوحا او اول متحرک

منه مفتوحا) ئەوەیە کە ئەوەل حەرف لەورا مفتوح

بی وە یا ئەوەل متحرکی معتبر لەوا مفتوح بی وە ئەمە

تعریف بو بو فعلی بینا فاعلی ماضی بە اعتباری لفظ کە

وەئەما بنا فاعل بە اعتباری معنی ئەوەیە کە ناوی

فاعلەکەی بداپی . جا مثالی ئەوبنا فاعلە کە ئەوەل

حەرف لەوا مفتوح بی (نحو قولک نصر) بو مفردی

مذکری غائب (نصرا) بو تثنیەی مذکری غائب ئەصلی

نصر بو ئەلف ضمیری فاعلی تثنیە بو لاحق مان کرد بە

آخریەوە گەرا بە نصرا (نصروا) بو جمعی مذکری غائب

ئەصلەکەی نصر بو واو ضمیری فاعلی جمعی مذکری غائب بو

الحاقمان کرد بە آخریەوە وە لە بەرئەوە مقتضی ضمەی

ماقبلی بو ماقبلەکەمان مضموم کرد گەرا بە نصروا

(نَصَرَتْ) بو مفرەدی مؤنثی غائب لە صلەکەی نَصَرَ بو تی ساکنە

علامەتی تأنیث بو الحاق مان کرد بە آخرییەوە گەورا بە نَصَرَتْ

(نَصَرَتا) بو تثنیەی مؤنثی غائب لە صلەکەی نَصَرَتْ بو ئەلف

ضمیری فاعلی تثنیە بو الحاقان کرد بە آخرییەوە وە ئەلف

مقتضی فەتحەی ما قبلی بو ما قبلەکەمان مفتوح کرد

گەورا بە نَصَرَتا (نَصَرْنَ) بو جمعی مؤنثی غائب لە صلەکەی

نَصَرَتْ بو نونی ضمیری فاعلی جمعی مؤنث بو الحاقان کرد بە آخرییەوە

گەرا بە نَصَرَتْنَ دو علامەتی تأنیث گردەوە بوو درست

نەبو حذفی نونەکە بکەین چونکی دەلالەتی ئەکرد لە سەر

تأنیث وە جمعیەت بەلام حذفی تیکەمان کرد چونکی هەر

تأنیثی ئەگەیاند گەورا بە نَصَرْنَ (نَصَرْتَ) بو مفردی

مذکری مخاطب لە صلەکەی نَصَرَ بو تی مفتوحە ضمیری

فاعلی مفردی مذکری مخاطب بو الحاقان کرد بە آخرییەوە

وە لەبەر ئەوەکە ضمیری مرفوعی متحرک مقتضی سکونی ما قبلی بو

ما قبلەکەمان ساکن کرد گەرا بە نَصَرْتَ (نَصَرْتُما) بو

تثنیەی مذکری مخاطب ئەصلەکەی نَصَرْتَ بو ئەلفەضمیری
فاعلی تثنیە بو الحاقمان کرد بە آخریە وە گەرا بە نَصَرْتَا
جا لە بەرئە وەکە التباسی ئەبو بە مفردی مذکری مخاطبة
لە کاتی تول دان بە فەتحەی تیکەیا ها تین بە میمی لە
بەینی ئەلفو تیکە دا وە لەبەرئە وە میمی شَفَوی
مقتضی ضمّەی ما قبلەکەی بو ما قبلەکە مان مضموم کرد گەرا
بە نَصَرْتُما (نَصَرْتُم) بو جمعی مذکری مخاطب ئەصلەکەی
نَصَرْتَ بو واو ضمیری فاعلی جمعی مذکر بو الحاقمان کرد
بە آخریە وە وە لەبەرئە وە کە واو مقتضی ضمّەی
ما قبلی بو ما قبلەکە مان مضموم کرد گەرا بە نَصَرْتُو :
جا لەبەرئە وە التباسی ئەبو بە صیغەی متکلمی وحدە
لە کاتا تول دان بە ضمّەی تی یەکەی ها تین بە میمیکی
مضمومە لە بەینی تی و واوەکە دا گەرا بە نَصَرْتُمُو
وە لە بەرئە وە واوی متطرف وە ما قبل مضموم ئەبو
الا لفظی هو ئەلی وە ئەوەیش شاذبو حذفی واوەکەمان

کرد لەگەڵ ضمەی میمەکە را گەرا بە نَصَرْتُم (نَصَرْتِ) بۆ مفردی

مۆنثی مخاطب لە صلەکەی نَصَرَ بو تی مکسور ضمیری فاعلی مفردی

مۆنثی مخاطب بو الحاقمان کرد بە آخریەوە وەتی ضمیر مقتضی

سکونی ماقبلی بو ماقەبلەکەمان ساکن کرد گەرا بە نَصَرْتِ

(نَصَرْتُما) بو تثنیەی مۆنثی مخاطب لە صلەکەی نصرت بو

ئەلفـ ضمیری فاعلی تثنیە بو الحاقمان کرد بە آخریەوە وە

ئەلفـ مقتضی فتحەی ماقەبلی بو ماقبلەکەمان مفتوح

کرد گەرا بە نَصَرْتُما جالەبەرئەوە التباسی بو بە

مفرەدی مذکری مخاطبە وە لەکاتی تول دان بە فتحەی

تی یەکە یا دهاتین بە میمیکی مفتوحە لەبەینی تی و ئەلفەکە دا

وە میم مقتضی ضمەی ماقبلی بو ماقبلەکەمان مضموم کرد گەرا

بە نَصَرْتُما (نَصَرْتُنَّ) بو جمعی مونثی مخاطب لە صلەکەی

نَصَرْتِ بو نونی ضمیری فاعلی جمعی مۆنث بو الحاقمان کرد بە

آخریەوە گەرا بە نَصَرْتِنَ جا دو علامەتی تانیث گرد بونە وە

ئەمەیشی ناباربو وە دروست نەبو حذفی نونەکە بکەین

چونکە دەلالەتی ئەکرد لەسەر تانیث وجمعیەت وەدروستیش
ئەبو حذفی تی یەکە بکەیت چونکە التباسی ئەبو بەجمعی ئونثی
غائبەوە ناچار هاتین بەمیمیکی ساکنە لەبەینی تی
وە نو نەکە دا گەرا بە نَصَرْتُمْ جالەبەرئەوە میم و نونت
نزیکی یەکن بو لەمخرەجا قەلبی بیمەکەمان کرد بەنون وە
دەغمامان کرد لەنو نەضمیرەکەدا گەرا بە نَصَرْتُنَّ ..
(نَصَرْتُ) بو متکلمی وحدە ئەصلەکەی نَصَرَ بو تی مضمومەکە
ضمیری فاعلی متکلمی وحدە بو الحاقمان کرد بەآخریەوە دە
تی ضمیر مقتضی سکونی ما قبلی بو ما قبلەکەمان ساکن کرد
گەرا بە نَصَرْتُ (نَصَرْنا) بو متکلمی مع الغیر ئەصلەکەی
نصر بو (نا) ضمیری فاعلی متکلمی مع الغیر بو الحاقمان کرد
بەآخریەوە وەضمیری متکلم مقتضی سکونی ما قبلی بو ما قبلمان
ساکن کرد گەرا بە نَصَرْنا :
وَقِسْ عَلى هذا فَعْلَلَ وَتَفَعْلَلَ وَاِنْفَعَلَ وَاِسْتَفْعَلَ وَتَفَعَّلَ
قیاس بکە لەسەر (نَصَرَ) لە دروست کردنی ئەو چوار دە صیغەدا

ئەو فعلانە کە مەوزونن بەم وەزنانە وە غیری ئەوانیش لە

فعلە ماضیەکان و دروستکردنیان ئاسانەو روناکە

بۆ طالبی فامیدەی چالاک :

جا لەبەر ئەوە لەم شوێنیا رەخنەگر دقی ئەی مصنف تۆ

بڕیارت دا کە فعلی بنا فاعلی ماضی ئەوەیە حەرفی ئەوەڵی

یا ئەوەل متحرک لەوا مفتوح بێ ئێستە چی ئەکەی لەوێنەی

انفعل و افتعل کە ئەمانە فعلی بنا فاعلی ماضین وە

ئەوەل حەرفی ئەوان هەمزەیە و دەئەوێش مکسورە

مصنف بۆ جوابی ئەم رەخنە فەرموی ولا تعتبر لحرکات

الألفات فی الاوائل ، اعتبار مەکە بە حەرەکەو سەرو

بۆرو ژێری ئەو هەمزانەکە وان لە ئەوەلی فعلە ماضیە

خونەرقیەکان وەکو افتعل و استفعل و احرنجم وەوێنەی

ئەوانە (فانها زائدة تثبت فی الابتداء و تسقط فی

الدرج) چونکی ئەو هەمزانە هێنراون بۆ رەفعی ابتدا بەساکن

هەر ئەوەندە ئەمبینە وە کە لە ئەوەلی کلمە وە بێ

وه مادام شتی که وته پێشیانه وه نامێنێ که وا بو له جومله ی

حروفی معتبره ی کلمه نانا سرێن وه اعتبار به حه ره کاتیان

نیه وه له وفعلانه و وینه ی ئه وانا اعتبار به یه که م

متحرک ئه کری که له پاش هه مزه که وه بی وه کو تی اجتمع

وه قافی انقطع وه ژی له اِخرنجم دا :

جا پاشی ناسی بنا فاعل له فعلی ماضی مصنف وه سی کرد به

ناسی بنا مفعوله که ی وه فه رموی (والمبنی للمفعول منه)

فعلی بنا مفعول له فعلی ماضی (وهو الذی لم یُسَمّ فاعِلُه)

که به پێی معنا ئه و فعله یه که ناوی فاعله که ی نبراتی

یاله به رگه وره ئی یا له به رچوکی وه بی نرخی یا له به رنه زانی ،

رما کان اوله مضموما ئه وه به پێی لفظ . ئه و فعله یه

که ئه وه ل حه رف له وا مضموم بی (کفُعِلَ وَ فُعْلِلَ

واُفعِلَ وفُوعِلَ وتُفُوعِلَ وه کو ئه وفعلانه که

موزونن به م میزانا نه وه کو نُصِرَ و دُحْرِجَ واُکرِمَ

وَ قُوتِلَ و تُبُوعِدَ را وکان اَوّلُ متحرکٍ ، ه مضموما

یا خود ئه‌وه‌ل متحرکی معتبر له‌وا مضموم بی نحو اُفتُعِل

واسْتُفعِل که‌ ئه‌وه‌ل متحرکی معتبر له‌وانا تی که‌ یه‌

وه‌ تیکه‌ مضمومه‌ :

جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ یه‌ سیار کرا مادام ئه‌وه‌ل متحرکی معتبر مضموم

ئه‌بی ئیتر هه‌مزه‌ وصله‌که‌ بوچی مضموم ئه‌کری

مصنف وه‌لامی دایه‌وه‌ و فه‌رموی (وهمزة الوصل

تتبع هذا المضموم في الضم) یانی هه‌مزه‌ وصله‌که‌ به‌

شیوه‌ی ئه‌صاله‌ت وه‌ اعتبار به‌ خوی مضموم ئه‌کرا وه‌

به‌لکو به‌ ته‌به‌عیه‌تی ئه‌و متحرکه‌ معتبره‌ وه‌ مضموم

ئه‌بی : (وما قبل آخره یکون مکسورا ابدا) ئه‌مه‌ له‌

جومله‌ی تعریفی فعلی بنا مفعولی ماضیه‌ واته‌ له‌گه‌ل ئه‌ودا

که‌ ئه‌وه‌ل حه‌رف یا ئه‌وه‌ل متحرکی معتبر له‌وا مضموم بی ئه‌بی

حه‌رفی پیش حه‌رفی آخریشی مکسور بی به‌رده‌وام جا مثالی

فعلی بنا مفعولی ماضی که‌ ئه‌وه‌ل حه‌رف له‌وا مضموم بی وه‌

ما قبلی آخره‌که‌یشی مکسور بی (نحو نُصِرَ زیدٌ) یانی یارمه‌تی زه‌یدُ درا

ئە صلەکەی نصرَ عمرٌو زیداً بو عمرو فاعل بو وە زید مفعول بە

وە منصوب بو وە نصر فعلی بنا فاعل بو جا نصر مان کرد

بە بنا مفعول بەم رەنگە حەرفی ئەوەل مان مضموم کرد

وە ماقبلە آخرەکە مان مکسور کرد وە عمرو فاعل بو حذفمان

کرد وە زید کە مفعول بە وە منصوب بو لە جیگەی عمرا

دامان نا وە مرفوعمان کرد گەورا بە نُصِرَ زیدٌ : وە مثالی

فعلی بنا مفعولی ماضی کە ئەوەل متحرکی معتبر لەوا مضموم بی

وەکو (اُستُخرِجَ المالُ) ئە صلەکەی استخرج السارق

المالَ بو یانی دز ئەو مالەی دەرکرد بو دەرەوە

استخرج فعلی بنا فاعل بو وە سارق فاعل وە مرفوع بو

وە مال مفعول بە وە منصوب بو جا استخرج مان گوری

بە فعلی بنا مفعول بەم جورە ئەوەل متحرکی معتبر لەودا

کی تی یە کە بو مضموممان کرد وە هەمزە وە صلەکە لشمان

بە تە بە عیەتی تیکە وە مضموم کرد وە ماقبلی اخرەکەی مان

مکسور کرد وە سارق فاعل بو حەذفمان کرد وە مال کە مفعول بە

وە منصوب بو لە جیگەی ئەوا داماننا وە مرفوعمان کرد گەوا

بە اُسْتُخْرِجَ المالُ :

جا لە کاتیکدا مصنف رحمه الله رزگار بو لە تصریفاتی فعلی

ماضی کە یەکیکە لەو مثالانە پەیدا ئەبن لە گورانندنی

اصلی واحدکە مصدەری مجردە دەستی کرد بە باسی فعلی

مضارع کە ئەویش یەکیکە لەو مثالانە کە بە هوی فعلی

ماضیە وە لە مصدەری مجرد دروست ئەکری وە فەرموی

(واما المضارع)

(وهو ما کان (اوّله احدی الزّوائد الأربع) دەلەما فعلی

مضارع ئەوە فعلیکە کە لە ئەوەلیە وەبی یەکی لە چوار

حروفی زائدە (وهی الهمزة والنون والیاء والتاء)

وە ئەوانەیش عبارەتن لە هەمزە ونون وە یەو تی (وتجمعها

أنیتَ اوأتینَ اونأتی وە ئەو چوار حەرفە گرد ئەکاتەوە

یەکی لەم لفظانە (فالهمزة للمتکلم وحده والنّون له

اذا کان معه غیره) جا هەمزە کراوە بە نشانە بو متکلمی وحده

یائی هەمزە دانراوە بە عەلامەت بۆ متکلم وحدە وەکو اکتب

وەنون دانراوە بۆ متکلم لەکاتێک دا غەیری لەگەل دابێ

وەکو نکتب (والتاء للمخاطب مفردا او مثنیً او مجموعا مذکرا

کان او مؤنثا وللغائبة المفردة ولمثناها) یائی

تێ دانراوە بۆ علامەتی مخاطب مفرد بێ یا تثنیە یا جمع

مذکر بێ یا مؤنث وە هەم دانراوە بە علامەت بۆ مفردەی

مؤنثی غائب وە تثنیەی مؤنثی غائب وەکو تکتب تکتبان

تکتبون تکتبین تکتبان تکتبن وهند تکتب والهندان

تکتبان (والیاء للغائب المذکر مفردا ومثنی او مجموعا

ولجمع المؤنث الغائبة) یائی یە دانراوە بە علامەتی غائبی

مذکر مفرد بێ یا مثنی یا جمع وەکو یکتب یکتبان یکتبون

وە بۆ جمعی مؤنثی غائب وەکو یکتبن :

(وهو یصلح للحال والاستقبال) فعلی مضارع ئەگونجێ

بۆ دەلالەت کردن لە بەرزەمانی حال کە ئێستەیە وە

زەمانی استقبال کە پاش زەمانی ئێستەیە کە واجب

هەرکاتێ فعلی مضارع روت بو لە لفظێکە یەکێ لەو دووزەمانە

بگەیێنی ئەوە مشترکە لە بەینی ئەوانا وە بو هەردویان

دەست ئەدا (وتقول یفعل الآن) واتە مادام فعلی مضارع

مشترکە لە بەینی حال و ئیستقبالا ئەتوانی مقیدی بکەی

بە لفظی (الآن) بوئەوە کە تەنیا زەمانێ حال بگەیێنی وبەس

(ولیسمی حالا وحاضرا) وە ئەو فعلە مضارعە کە مقید بێ

بەوشەی الآن ناوئەبری بە فعلی حاضر وە بە فعلی حال

وە فعلی حاضر نبالە سەرئەوە کە حال وە حاضر مەعنایان یەکێکە

وە لەلای بارێ لە زانا کانا ئەم دو لفظە فەرقیان هەیە وە

حال بو شتێ ئەوترێ کە لە پێش چاوا بێ وە فعلی حاضر

فعلێکە کە لە کاتی قسە کردا بێ خوای لە پێش چاوا بێ یا نە

(ویفعل غدا) عطفە لە سەر قەولی مصنف کە فەرموی یفعل

الآن یانی ئەتوانی فعلی مضارع مقید بکەی بە زەمانی داهاتووش

بە واسطەی لفظی وەکو غدا بەم جورە بلێ یفعل غدا یانی کار

ئەکا سبەینێ (ویسمی مستقبلا) وە لەم کاتا کە مقید بێ بەو

ئه‌بێته‌وه‌ که‌ کاتێ داهاتوو بگه‌یێنێ ئه‌و فعله‌ مضارعه‌ ناوئه‌برێ
به‌ فعلی مستقبل واته‌ فعلی زه‌مانی زوو تێ کراو، وه‌ له‌ حقیقه‌تا
زه‌مانه‌ ڕوو ئه‌کا ئه‌مه‌ وه‌ قیاس وایه‌ بڵێ مستقبل به‌ کسره‌
بێ (وانا ادخلت علیه السین او سوف فقلت سیفعل
او سوف یفعل اختص بزمان الاستقبال) وه‌ کاتێ
که‌ حه‌رفی سین یا لفظی سوف بخه‌یته‌ سه‌ر فعلی مضارع
وه‌ بڵێیت سیفعل فلان یا سوف یفعل ئه‌وه‌ ئه‌و فعله‌
مضارعه‌ ئه‌به‌ستری به‌ زه‌مانی استقباله‌وه‌
والحاصل فعلی مضارع له‌ ذاتی خۆیا مشترکه‌ له‌ به‌ینی زه‌مانی
حال و استقبالا وه‌ بۆ هه‌ردوویان ده‌س ئه‌دا، به‌لام کاتێ که‌
له‌گه‌ل لفظیکا دابێ بۆ حال بێ فقط یا بۆ استقبال بێ فقط ئه‌وه‌
له‌و کاتا مختص ئه‌بێ به‌و زه‌مانه‌وه‌ .. جا فعلی مضارعیش وه‌کو
فعلی ماضی بنا فاعل وه‌ بنا مفعولی هه‌یه‌ وه‌ مصنف بۆ بیانی ئه‌مه‌
فه‌رمووی (فالمبنی للفاعل منه) یانی فعلی بنا فاعل له‌ فعلی مضارع
به‌ پێی معنا ئه‌وه‌یه‌ که‌ ناوی فاعله‌که‌ی ئه‌براو، به‌ پێی لفظ

(ماكان حرف المضارعة منه مفتوحا) فعليكى وايه كه حه رفى مضارع

له ودا مفتوح بى وه كو ينصر ولضرب (الا ماكان ماضيه على اربعة

احرف فان حرف المضارعة منه يكون مضموما ابدا) ئيلا فعله

مضارعيكى واكه ماضيه كه ى له سه رچوار حه رف بى ئه وه

حه رفى مضارع له وانا مضموم ئه بى به ره وام چه بنا فاعلى

وه چه بنا مفعول بى (كدحرج وكرم وفرح وقاتل)

ئه ما ئه حه رفى مضارعيان بره وام مضمومه ؛ جا كه سى بثبيت

له م چوار فعلانا فه رقى بنا فاعل وه بنا مفعول چيه له

جوابيا ئه لتيت (وعلامة بناء هذه الأربعة للفاعل)

نشانه ى دروست كردنى ئه م چوارانه بو صيغه ى بنا فاعل

(كون الحرف الذى قبل آخره مكسورا ابدا) ئه وه يه ئه و

حه رفه واله پيش حه رفه آخره كه يا نه وه مكسور بى به

ده وام . به لام له بنا مفعوله كانيانا مفتوح ئه بى به ره وام

(مثاله منه يفعل) جا مثالى فعلى بنا فاعل مضارع له موزن

به يفعل (ينصر) بو مفرده دى مذكرى غائب) كه حه رفى مضارع

لەوا مفتوحە : (ینصران) بو تثنیەی مذکری غائب ئەصلەکەی
ینصر بو ئەلفـ ضمیری فاعلی مثنی بووە نون علامەتی اعراب بو
الحاقیان کرد بە آخریە وە گەرا بە ینصران (ینصرون) بو
جمعی مذکری غائب ئەصلەکەی ینصر بو واو ضمیری فاعلی
جمعی مذکر بو وە نون علامەتی اعراب بو الحاقیان کرد بە آخریەوە
گەرا بە ینصرون : (تنصر) بو مفردی مونثی غائب ئەصلەکەی
ینصر بو یەکەمان گوری بە تی بو بە تنصر (تنصران) بو
تثنیەی مؤنثی غائب ئەصلەکەی تنصر بو ئەلفـ ضمیری فاعلی
تثنیە بو لە أفعالا وە نون علامەتی اعراب بو الحاقیان کردن بە
آخریە وە گەرا بە تنصران (ینصرن) بو جمعی مونثی غائب
ئەصلەکەی تنصر بو تبدیلی تی مان کرد بە یە وە نون ضمیری
فاعلی جمعی مؤنث بو الحاقمان کرد بە آخریە وە وە نونی ضمیر
مقتضی سکونی ماقبلی بو ماقبلەکەمان ساکن کرد گەرا بە یَنْصُرْنَ
(تنصر) بو مفردی مذکری مخاطب ئەصلەکەی ینصر بو
تبدیلی یەکەمان کرد بە تی گەدا بە تنصر (تنصران) بو

تثنیەی مذکری مخاطب لەصلەکە تنصربو لەلفضمیری فاعلی

تثنیەبو وەنونی علامەتی اعراب بو الحاقمان کردن بەآخریەوە

گەرا بە تنصران (تنصرون) بو جمعی مذکری مخاطب لەصلەکەی

تنصربو واوضمیری فاعلی جمعی مذکربو وەنون علامەتی اعراب

بو الحاقمان کردن بەآخریەوە گەرا بە تنصرون :

(تنصرین) بو مفردی مؤنثی مخاطب لەصلەکەی تنصربو

یە ضمیری فاعلی مفردی مؤنثی مخاطب بو وەنون علامەتی اعراب بو

الحاقمان کردن بەآخریەوە وەیە مقتضی کسرەی ماقبلی بو

ماقبلەکەمان مکسورکرد گەرا بەتنصرین : (تنصران) بو

تثنیەی مؤنثی مخاطب لەصلەکەی تَنْصُرِیْن بو لەلفضمیری

فاعلی تثنیەبو الحاقمان کرد بەآخریەوە پاش حذفی یەی فاعلی

مفردی مؤنث لەلف مقتضی فتحەی ماقبلی بو ماقبلەکەمان

مفتوح کرد وەتبدیلی فتحەی نونی اعرابەکەمان کرد بەکسرە لە

بەرموافقەتی باقی تثنیەکان گەرا بە تنصران (تَنْصُرْنَ) بو

جمعی مؤنثی مخاطب لەصلەکەی تنصرین بو: حذفی علامەتی

مفردی مؤنثمان کرد لەگەل نونی اعرابا وە نونی ضمیری

فاعلی جمعی مؤنث بو الحاقمان کرد بە آخریەوە نونی ضمیر

مقتضی سکونی ما قبلی بو ما قبلە کەمان ساکن کرد گەرا

تنصرن . (انصر بو متکلمی وحدە لە صلەکەی ینصر بو تبدیلی

یەکەمان کرد بە هەمزەی مفتوحە گەرا بە انصر .

(ننصر بو متکلمی مع الغیر لە صلەکەی ینصر بو تبدیلی یەمان

کرد بە نون گەرا بە ننصر .

(وقس علی هذا) تو قیاس بکە لەسەر ینصر لە دروست

کردنی صیغەکانا لە بنا فاعلی مضارع دا (یضرب ویعلم

ویدحرج ویفرح ویقاتل ویتکسر ویتباعد ینقطع

ویجتمع ویحمر ویحمار ویستخرج ویعشوشب ویقعنسس

ویجلوز ویسلنقی ویتدحرج ویحرنجم ویقشعر ..

والمبنی للمفعول منه) فعلی بنا مفعول لە فعلی مضارع :

ما کان حرف المضارعة منه مضموما وما قبل آخره

مفتوحا ابدا) فعلیکی وەها بە کە حەرفی مضارع لەدا

وەماقبلی آخرەکەی مەفتوح بی بەدەوام (لحو يُنصَرُ وَيدحرجُ وَيكرَمُ وَيُفرّحُ وَيُقاتَلُ وَيُستخرَجُ) ئیستە لەم فعلانە

هەموفعلی بنامفعولی مضارعێ هەرکام لەبا بی خۆیا

وەحەرفی مضارع لەوانا مضمومە وەماقبلی آخرەکەیان

مفتوحە ، جا ئەصلی يَنصُرُ كەبنامفعولە يُنصَرُ بو يە

حرفی مضارع بو مضمومان کرد وەماقبلی آخرەکەیان مفتوح

کرد کەرا بە يُنصَرُ وەهەر بەم جورە باقی صیغەکانی تریش

واعْلَمْ أنّه يدخُلُ عَلَى المضارِعِ مَا وَلَا النافيتانِ تو بزانە

واقع ئەوەیە داخلی فعلی مضارع ئەبی ما ی نافیە وەلای

نافیە (ولا تُغيّرانِ صيغتَه) بەلام ئەم دوحەرفە صیغەی

فعلەکە ناگورن وەحذفی هیچی لی ناکەن نە حەرەکە وەنەحەرف

بەلام مەعناکەی ئەگورن لە اثباتەوە بو نەفی وەلەبونەوە بو

نەبون تقول لا يَنصُرُ لا يَنصُرانِ لا يَنصُرُونَ لا تَنصُرُ لا تَنصُرانِ

لا يَنصُرْنَ لا تَنصُرُ لا تَنصُرانِ لا تَنصُرُونَ لا تَنصُرينَ لا تنصرانِ لا تَنصُرنَ

لا أنصُرُ لا ننصُرُ ئەصلی (لا يَنصُرُ) يَنصُرُ بو مثبت بو لای نافیەمان

داخل کردوە سەر عەمەلی نەکرد لە لفظا بە لام عەمەلی کرد
لە معناکە یا کە مثبت بو کردی بە منفی بو بە لا یضر وە
باقی صیغە کانیشی لە سەر قیاسی لا یضر بابس

ئە کریت (وأنه يدخل على الفعل المضارع الجازم)
بزانە کە شأنو حال وایە داخل ئە بیتە سەر رفع مضا
عاملی جازم وەکو لم وە لما وە لامی ئەمر وە لای
ناهیە وە إن وە مما وە باقی کە لیماتی شەرت
رفيحذف حركة الواحد) وە ئەو عاملە جازمە حذفی
حەرەکەی مفرەدی مذکر ئەکا لە غائب وە مخاطب
وە متکلم (والواحدة) وە حەذفی حەرەکەی
مفردی موئنثی غائبیش ئەکا (ونون التثنية و
الجمع المذكر والواحدة المخاطبة) وە حەذفی
نونی تثنیە وجمعی مذکری غائب وە مخاطب وە نونی
مفردی موئنثی مخاطبیش ئەکا (ولا يحذف نون
جماعة المؤنث فانه ضمير كواو جمع المذكر فتثبت على كل حال

بەلام حەذفی نونی جمعی مؤنث ناکا چە غائب وە چە مخاطب
چونکی ئەو نونە ضمیری فاعلە وەکو واوی جمعی مذکری غائب
وە مخاطب وە ئەمینیتەوە بە دەوام عاملی لەسەرلی یانە
تصدل لم ینصر تو ئە لیت لەکاتی داخل لردنی عاملی جازم
لەسەر ینصر لم ینصر بەجدنەوەی لام الفعل ئەصلەکەی
ینصر بو مثبت بو لم کە عاملی جازمە بو داخلان کردە
سەری عەمەلی کرد لە لفظا آخرەکەی مجزوم کرد بەحذفی
حەرەکە وە عەمەلی کرد لە مەعنادا بەم رەنگە مەعناکەی
کە مثبت بو نەفی کرد لە پاش نقل کردنی لە زەمانی حالو استقبالەوە
بو زەمانی ماضی گەرا بە لم ینصر . لم ینصرا بو تثنیەی مذکری
غائب ئەصلەکەی ینصران بو مثبت بو لم کە عاملی جازم بو
داخلان کردە سەری عەمەلی کرد لە لفظا حەذفی نونەکەی
کرد وە عەمەلی کرد لە مەعنایشا بەم رەنگە مەعناکەی
کە مثبت بو نەفی کرد لە پاش نقلی لە حالو استقبالەوە
بولای ماضی گەرا بە لم ینصرا لم ینصروا بو جمعی مذکری

غائب ئه‌صله‌كه‌ی يضربون بو مثبت بو عاملی جازمه‌مان داخل كروه سه‌ری حذفی نونه‌كه‌ی كرد وه‌نفی معناكه‌ی كرد له‌ماضی دا گه‌را به‌لم يضربوا (لم تضرب) بو مفردی مؤنثی غائب ئه‌صله‌كه‌ی تضرب بو مثبت بو عاملی جازمیان داخل كروه سه‌ری حذفی حه‌ره‌كه‌ی كرد وه‌نفی معناكه‌ی كرد له‌ماضی دا گه‌را به‌لم تضرب (لم تضربا) بو تثنيه‌ی مؤنثی غائب ئه‌صله‌كه‌ی تضربان بو مثبت بو عاملی جازمیان داخل كروه سه‌ری حذفی نونه‌كه‌ و نه‌فی معنای كرد گه‌را به‌لم تضربا (لم يضربن) بو جمعی مؤنثی غائب ئه‌صله‌كه‌ی يضربن بو مثبت بو عاملی جازمیان داخل كروه سه‌ری عه‌مه‌لی نه‌كرد له‌لفظا چونكی نونی ضميری فاعله‌ وحذف ناكری به‌لام عه‌مه‌لی كرد له‌معنادا به‌مه‌ره‌نگه‌ نه‌فی معناكه‌ی كرد له‌ماضی دا گه‌را به‌لم يضربن (لم تضرب) بو مفردی مذكری مخاطب ئه‌صله‌كه‌ی تضرب بو مثبت بو عاملی جازمیان داخل كروه سه‌ری عه‌مه‌لی كرد له‌لفظ

له معنا دا حذفی حه ره كه ی آخره كه ی وه نه فی معنا كه ی كرد

له ماضی دا گه را به لم تنصر . (لم تنصرا) بو تثنیه ی مذكری

مخاطب له صله كه ی تنصران بو مثبت بو عاملی جازمهات

داخل كرده سه ری حذفی نونه كه و نفی معنا كه ی كرد له

ماضی دا گه را به لم تنصرا (لم تنصروا) بو جمعی مذكری مخاطب

له صله كه ی تنصرون بو مثبت بو عاملی جازمهان داخل كرده

سه ری حذفی نونه كه و نه فی معنا كه ی كرد گه را به لم تنصروا

(لم تنصری) بو مفردی مونثی مخاطب له صله كه ی تنصرین بو مثبت بو

عاملی جازمهان داخل كرده سه ری حذفی نونه كه و نفی معنا كه ی

كرد له ماضی دا گه را به لم تنصری . (لم تنصرا) بو تثنیه ی مونثی

مخاطب له صله كه ی تنصران بو مثبت بو عاملی جازمهان

داخل كرده سه ری حذفی نونه كه و نفی معنا كه ی كرد له

ماضی دا گه را به لم تنصرا . (لم تنصرن) بو جمعی مونثی مخاطب

له صله كه ی تنصرن بو مثبت بو عاملی جازمهان داخل كرده

سه ری عه مه لی نه كرد له لفظا چونكی نون ضمیری فاعله و

حذف ناکری وە عەمەلی کورد لە معنادا بەم رەنگە نفی
معناکەی کرد لە ماضیدا ئەگەر بە لم تنصرن (لم انصر)
بو متکلمی وحدە لە صلەکەی انصر بو مثبت بو عاملی
جازمان داخل کردە سەری حذفی حەرەکەی آخر
وە نفی معناکەی کرد لە ماضیدا ئەگەر بە لم انصر (لم ننصر)
بو متکلمی مع الغیر لە صلەکەی ننصر بو مثبت بو عاملی
جازمان داخل کردە سەری حذفی حەرەکەی آخر
وە نفی معناکەی کرد لە ماضیدا ئەگەر بە لم ننصر

(وانە یدخل علی الفعل المضارع الناصب) وە بزانن
شانو حال وایە داخل نەبیتە سەر فعلی مضارع
عاملی ناصبە وەکو أن لن کی اذن (فیبدل
من الضمة فتحة) جا لە وعاملە ناصبە عەمەل نەکا
لە لفظا بەم رەنگە ضمەی آخری منصودەکات
ئەگوری بە فتحە (ولیسقط النونات) وە هەمو
نونەکانی آخری فعلە کان حذف ئەکا (سوی نون

جمع المؤنث لانه ضمير كالواو في جمع المذكر) الآنونی جمعی موئنث

ئه بی چه غائب وه چه مخاطبه له بەر ئه‌وه كه ئه‌و نونه ضمیری

فاعله وه‌كو واوی جمعی مذكری غائب وه مخاطب وه عه‌ر

ئه‌میینیته وه (تقول لن ینصر) جا تو ئه‌لی له‌كاتی داخل

كردنی عاملی نه‌صبه له‌سه‌ر فعلی مضارع (لن ینصر) بو مفرده‌ی

مذكری غائب ئه‌صله‌كه‌ی ینصر بو مثبت بو عاملی نه‌صبه‌مان

داخل كرده سه‌ری عه‌مه‌لی كرد له لفظا تبدیلی ضمه‌ی كرد به

فتحه وه له مه‌عنا ایشا به‌م ره‌نگه نفی معناكه‌ی كرد به تاكید

له مستقبلا گه‌را به لن ینصر (لن ینصرا) بو تثنیه‌ی مذكری

غائب ئه‌صله‌كه‌ی ینصران بو مثبت بو عاملی نه‌صبه‌مان

داخل كرده سه‌ری حذفی نون وه نفی معناكه‌ی كرد له

مستقبلا گه‌را به لن ینصرا (لن ینصروا) بو جمعی مذكری

غائب ئه‌صله‌كه‌ی ینصرون بو مثبت بو عاملی نه‌صبه‌مان

داخل كرده سه‌ری حذفی نون وه نفی معناكه‌ی كرد له

مستقبلا گه‌را به لن ینصروا (لن تنصر) بو مفردی

مۆنثی غائب لە صلەکەی تنصر بۆ مثبت بۆ عاملی نصبەمان
داخل کردە سەری تبدیلی ضمەی کرد بە فتحە وە نفی
معناکەی کرد لە مستقبلا گەرا بە لن تنصر، لن تنصرا
بۆ تثنیەی مؤنثی غائب لە صلەکەی تنصران بۆ مثبت
بۆ عاملی نصبەمان داخل کردە سەری حذفی نونەکە
نفی معناکەی کرد لە مستقبلا گەرا بە لن تنصرا لن ینصرن
بۆ جمعی مؤنثی غائب لە صلەکەی ینصرن بۆ مثبت بۆ عاملی
نصبەمان داخل کردە سەری عەمەلی نەکرد لە لفظا وە
حذفی نونەکەی نەکرد چونکی ضمیری فاعل بو بە لام عەمەلی
کرد لە مەعنا وە نفی مەعناکەی کرد لە مستقبلا گەرا بە لن ینصرن
(لن تنصر) بۆ مفردی مذکری مخاطب لە صلەکەی تنصر بۆ
مثبت بۆ عاملی نصبەمان داخل کردە سەری تبدیلی ضمەی
کرد بە فتحە وە نفی مەعناکەی کرد بە تأکید لە مستقبلا گەرا
بە لن تنصر (لن تنصرا) بۆ تثنیەی مذکری مخاطب لە صلەکەی
تنصران بۆ مثبت بۆ عاملی نصبەمان داخل کردە سەری

حذفی نون وە نفی مەعناکەی کورد گەرا بە لن تنصُرا .

(لن تنصروا) بۆ جمعی مذکری مخاطب لە صلەکەی تنصرون بوو مثبت بو عاملی نصبە مان داخل کرده سەری حذفی نون وە نفی معناکەی کورد گەرا بە لن تنصروا (لن تنصری) بۆ مفردی مؤنثی مخاطب لە صلەکەی تنصرین بوو مثبت بو عاملی نصبە مان داخل کرده سەری حذفی نون وە نفی معناکەی کرد گەرا بە لن تنصری (لن تنصرا) بۆ تثنیەی مؤنثی مخاطب لە صلەکەی تنصران بو مثبت بو عاملی نصبە مان داخل کرده سەری حذفی نون وە نفی معناکەی کرد گەرا بە لن تنصرا (لن تنصرن) بۆ جمعی مؤنثی مخاطب لە صلەکەی تنصرن بو مثبت بو عاملی نصبە مان داخل کرده سەری عەمەلی نەکرد لە لفظا وە حذفی نونەکەی نەکرد چونکی ضمیری فاعل بو بە لام عەمەلی کرد لە مەعنارا وە نفی مەعناکەی کرد لە مستقبلا گەرا بە لن تنصرن (لن انصر) بۆ متکلمی وحده لە صلەکەی انصر بو مثبت بو عاملی نصبە مان داخل کرا سەری

تبدیلی ضمه‌ی کرد به فتحه وه نفی معناکه‌ی کرد گه‌را به لن النصر

(لن ننصرَ) بو متکلمی مع الغیر له صله‌که‌ی ننصر بو مثبت بو عاملی نصبه‌مان داخل کرده سه‌ری تبدیلی ضمه‌ی کرد به فتحه وه نفی معناکه‌ی کرد گه‌را به لن ننصرَ . .

(ومِنَ الجوازِمِ لامُ أمرِ الغائب) وه له عواملی جازمه‌یه لامی ئه‌مری غائب که فعلی مضارع مجزوم ئه‌کا به حذفی حه‌ره‌که‌ی مفردات وه نونی تثنیه و جمع وه مفردی مؤنثی مخاطب الا نونی جمعی مؤنث نه‌بێ (تقول لینصر) بو مفرده‌ی مذکری غائب له صله‌که‌ی ینصر بو لامی ئه‌مرمان داخل کرده سه‌ری عه‌مه‌لی کرد له لفظا به جه‌زمه‌ی آخره‌که‌ی به حذفی حه‌ره‌که وه عه‌مه‌لی کرد له مه‌عنا دا به‌م ره‌نگه‌ ئه‌و فعله‌ که بو إخبار بو کردی به فعلی طلب گه‌را به لینصر (لینصرا) بو تثنیه‌ی مذکری غائب له صله‌که‌ی ینصران بو لامی ئه‌مرمان داخل کرده سه‌ری حذفی نونی آخره‌که‌ی کرد و وه له مه‌عنای اخباره‌وه گوێزایه‌وه بو طلب

گەرا بە لِیَنصُرا (لینصروا) بوجمعی مذکری غائب لە صلەکەی

ینصرون بو لامی ئەمرمان داخل کرە سەری حذفی نونی

کرد وە فعلەکەی گوری بو طلب گەرا بە لینصروا (لتنصر

بو مفردی مؤنثی غائب لە صلەکەی تنصر بو لامی ئەمرمان

داخل کرە سەری حذفی حرەکەی کرد وە فعلەکەی

گوری بە فعلی طلب گەرا بە لتنصر (لتنصرا) بو تثنیەی

مؤنثی غائب لە صلەکەی تنصران بو لامی ئەمرمان داخل کرد

حذفی نونەکەی کرد وە فعلەکەی کرد بە فعلی طلب گەرا

بە لتنصرا (لینصرن) بو جمعی مؤنثی غائب لە صلەکەی

ینصرن بو لامی ئەمرمان داخل کرە سەری عەمەلی نە کرد

لە لفظا وە نونەکەی حذف نە کرد چونکی ضمیری فاعل بو

بەلام عەمەلی کرد لە معنادا فعلەکەی گوری بە فعلی طلب گەرا

بە لینصرن (لأنصر) بو متکلم وحدە لە صلەکەی انصر بو لامی

ئەمرمان داخل کرد بە سەری حذفی حرەکەی کرد وە فعلەکەی

گوری بە فعلی طلب گەرا بە لأنصر (لننصر) بو متکلم مع الغیر

ئە صلەکەی تنصربو لامی ئەمرمان داخل کردە سەری
حذفی حەرەکەی آخرەکەی کرد وەفعلەکەی گوری بەفعلی
طلب کە دابە لِتَنصُرْ ،

قەولی مصنف کە فەرموی (اللام امرالغائب) بوا حترازە لە
داخل بونی لامی ئەمرلە سەرفعلی مخاطب لە بنا فاعلدا وەکو
لتنصُر لِتَنصُرا لە بەرئە وە کە ئەمرلە مخاطب صیغەی تایبەتی
هەیە کە فعلی امری بە صیغەیە وەکو لە مەولا باسی ئەکەین
بەلام ئەبی ئەوبزانین کە لامی ئەمری ناچینە سەر فعلی مخاطبی
بنا فاعل جائەکەرنا لامی ئەمر داخل ئەبیتە سەر مُخاطبی بنا مفعول
لە بەرئە وە کە ئەمری مخاطبی بنا مفعول وا لە حوکمی ئەمری غائب
ئەبیتە لِتُنصَرْ بە صیغەی بنا مفعول وا لە حوکمی لِیَنصُرکَ فلانٌ
هەروەها داخل بونی لامی ئەمر لە سەرفعلی متکلم لە بەرئەوەیە
کە ئەمر لە متکلم وا لە حوکمی ئەمری غائب دا ئەبیتە لِأَنصُر
وا لە حوکمی ئە لیطلبْ فلانٌ مِنّی النصرَحَتّی اَنصُرَه وە لِنَنصُر
وا لە حوکمی لیطلب فلان منّا النصرحتی ننصره . . .

وَقِسْ علی هذا لِیَضْرِبْ وَلِیَعْلَمْ وَلِیُدَحْرِجْ وَلِیُکْرِمْ وَلِیفرح

وغیرها) یانی تۆقیاس بکه له سه ر معامله ی ئه مری غائبی

مضارعی بابی ئه وه ل ئه مری غائبی ئه م بابانه وغیری

ئه وانیش که هه مو له دروست کردنا وه کو یه کـ وانه ...

(ومنها لا الناهیة) له جومله ی ئه وعاملانه یه که

عه مه لی جه زمه ئه که ن (لا) ی ناهیه که دانراوه له بو

طلبی ته رکی فعل له هه موفا علی غائب بی یا مخاطب بی

یا متکلم مذکوربی یا مؤنث : (تقول لا یَنصُرْ) جا تۆ ئه لی

لا ینصر بو نهی له مفرده ی مذکری غائب ئه صله که ی

ینصر بو لا ی ناهیه مان داخل کرده سه ری عه مه لی کرد

له لفظا جه زمی حه ره که ی آخره که ی کرد وه له معنایشا

چونکی ئه و فعله ی گوری له اخباره وه بو انشا یانی بو انشا

طلبی فعل له مفرده ی مذکری غائب گه یا به لا ینصر

لا ینصران بو تثنیه ی مذکری غائب له صله که ی ینصران بو

لا ی ناهیه مان داخل کرده سه ری عه مه لی کرد له لفظا که

حەذفی نونەکەی کرد وە لە مەعنادا فعلەکەی گوری لە اخبارەوە
بو انشای طلبی تەرکی فعل گەرا بە لاینصرا (لا ینصروا)
بو جمعی مذکری غائب لە صلەکەی ینصرون بو لای ناهیەمان
داخل کردە سەر عەمەلی کرد لە لفظا بە حذفی نون وە لە
مەعنادا بە گوڕینی لە اخبارەوە بو انشأ: گەرا بە لاینصروا
(لا تنصر) بو مفردی مؤنثی غائب لە صلەکەی تنصر بو لای ناهیەمان
داخل کردە سەر عەمەلی کرد لە لفظا بە حذفی حەرەکەی آخرەکەی
وە لە مەعنادا بە گوڕینی مەعناکەی لە اخبارەوە بو طلبی تەرکی فعل گەرا
بە لا تنصر (لا تنصران) بو تثنیەی مؤنثی غائب لە صلەکەی تنصران بو
لای ناهیەمان داخل کردە سەر عەمەلی کرد لە لفظا بە حذفی نون
وە لە مەعنادا بە گوڕینی مەعناکەی لە اخبارەوە بو طلبی تەرکی فعل
گەرا بە لا تنصرا (لا ینصرن) بو جمعی مؤنثی غائب لە صلەکەی
ینصرن بو لای ناهیەمان داخل کردە سەری عەمەلی نەکرد لە لفظا
بە حذفی نون لەبەرئەوە ضمیری فاعلە بو حذف ناکری بە لام عەمەلی
کرد لە مەعنادا مەعناکەی گوری لە اخبارەوە بو [illegible] تەرکی فعل

گەرا بە لاتَنصُرْ . (لاتنصُرْ) بۆمفردی مذکری مخاطب

ئەصلەکەی تنصرو لای ناهیەمان داخل کردە سەر

عەمەلی کرد لە لفظا بە حذفی حرکەی آخرەکەی وە لە

لە معنادا بە گورینی لە اخبارەوە بۆ طلبی تەرکی فعل گەرا

بە لاتنصر (لاتنصرا) بۆ تثنیەی مذکری مخاطب ئەصلەکەی

تنصران بو لای ناهیەمان داخل کردە سەر عەمەلی کرد

لە لفظا بە حذفی نون وە لە معنادا بە گورینی معناکەی

لە اخبارەوە بۆ طلبی تەرکی فعل گەرا بە لا تنصُرا ::

(لا تنصُروا) بۆجمعی مذکری مخاطب ئەصلەکەی تنصرون بو

لای ناهیەمان داخل کردە سەر عەمەلی کرد لە لفظا

بە حذفی نونەکەی وە لە معنادا بە گورینی لە اِخبارەوە

بۆ اِنشا وە طلبی تەرکی فعل گەرا بە لاتَنصُروا ....

(لاتَنصُری) بۆ مفردی مؤنثی مخاطب ئەصلەکەی تنصرین بو

لای ناهیەمان داخل کردە سەر عەمەلی کرد لە لفظا

بە حذفی نون وە لە معنادا بە گورینی لە اخبارەوە بۆ اِنشأ

گەرا بە لا تَنْصُری . (لا تَنْصُرا) بۆ تەثنیەی مؤنثی مخاطب

ئە صلەکەی تنصران بو لای ناهیەمان داخل کردوە سەر

عەمەلی کرد لە لفظا بە حذفی نون وە لە معنادا بەگورینی مەعنا کەی

لە اخبارەوە بو انشا وە طلبی تەرکی فعل گەرا بە لا تنصُرا

(لا تنصُرْنَ) بو جمع مؤنثی مخاطب ئە صلەکەی تنصرن بو لای

ناهیەمان داخل کردوە سەر عەمەلی نەکرد لە لفظا بە حذفی

نون چونکی ضمیری فاعل بو حذف ناکری بە لام عەمەلی کرد لە

معنادا بەگورینی لە اخبارەوە بو انشا وە طلبی تەرکی فعل

گەرا بە لا تَنْصُرْنَ : لا انصُرْ بو متکلمی وحدە ئە صلەکەی

انصر بو لای ناهیەمان داخل کردوە سەری عەمەلی کرد لە

لفظا بە حذفی حەرەکەی آخرەکەی وە لە معنادا بەگورینی

لە اخبارەوە بو انشاء لا انصر بو متکلمی مع الغیر ئە صلەکەی

ننصر بو لای ناهیەمان داخل کردوە سەر عەمەلی کرد لە

لفظا بە حذفی حەرەکەی آخرەکەی وە لە معنادا بە گورینی

لە اخبارەوە بو انشاء وە طلبی تەرکی فعل گەرا بە لا تنصُرْ

وهكذا قياس سائر الأمثلة وەکو دارشتنی صیغەی نەهی

وایە لە مضارعی بابی ئەوەل یاسای دارشتنی لە باقی

بابەکانا ..

جا لە بەر ئەوە ئەمر کردن بە فعل بە دوجورە یەکەم ئەمرە

بە هوی داخل کردنی لام لە سەر فعلی مضارع وە ئەمە رابوا

دوهەم ئەمر کردنە بە گورینی صیغەی فعلی مضارعی مخاطب

ویستی یاسی ئەمە پیش بکا وە ئەمەرموی

(وأمّا الأمر بالصّيغة

فهو أمر المخاطب) یانی ئەما ئەمر کردن بە فعل بە هوی

نفسی صیغەی فعلە وەک بە هوی لام ئەوە ئەمریکە

رو بکاتە شخصی مخاطب (وهو جارٍ على لفظ المضارع

المجزوم في حذف الحركات والنونات) . وە ئەو ئەمری

بە صیغە ئەکە و بیتە شوینی فعلی مضارع مجزوم وە لە سەر

یاسای ئەوە ئەبی لە حەرفی حەرەکاتی آخری مفردە سالمەکان

ئیلا مفردی موئنثی مخاطب وە لام الفعلی مفردە معتلەکان

وه له حذفی نونی مفرەدی مؤنثی مخاطب وه تثنیه وجمعه کان

الا نونی جمعی مؤنثی غائب وه مخاطب (فان کان ما بعد حرف

المضارع منه متحرکا) جا ئه گه ر ما بعدی حه رفه مضارعه که

متحرک بو (فتسقط منه حرف المضارعة) ئه وه یاسا

ئه مه یه که حه رفه مضارعه که لا ببه ی له ئه وه لی فعله که

(وتاتی بصورة الباقی مجزوما) وه تلفظ ئه که ی به صوره تی باقی

مه ئده ی فعله مضارعه که به مجزومی به حه ذفی حه ره که

بالام الفعل یا نونی تثنیه وجمع یا بی حذف وه کو له جمعه

مؤنثه کانا (فتقول فی امر المخاطب من تَدَحْرَجَ دَحْرِجْ)

جا تو ئه لییت له دروست کردنی ئه مری به صیغه له رباعی مجردا

وه کو تدحرج دَحْرِجْ بو مفرەدی مذکری مخاطب ئه مره

له تدحرج لی حرفی مضارع بو حه ذفان کرد ما بعده که ی

متحرک بو ابتدامان پی کرد آخره که مان مجزوم کرد به حذفی

حه ره که گه وا به دَحْرِجْ (دَحْرِجَا) بو تثنیه ی مذکری مخاطب

ئه مره له تدحرجان لی حه رفی مضارع بو حه ذفان کرد ..

مابعدی حەرفی مضارع متحرکە بو ابتدامان پی کرد آخرەکەمان

مجزوم کرد بە حذفی نون گەرا بە دَحْرِجا : (دَحْرِجوا) بو جمعی

مذکری مخاطب ئەمرە لە تدحرجون تی حەرفی مضارع بو حذفمان

کرد آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی نون گەرا بە دحرجوا (دَحْرِجی)

بو مفردی مؤنثی مخاطب ئەمرە لە تدحرجین تی حەرفی مضارع بو

حەذفمان کرد آخرەکەمان مجزوم کرد بە حەذفی نون گەرا بە دحرجیا (دَحْرِجا)

بو تثنیەی مؤنثی مخاطب ئەمرە لە تُدَحْرِجیا تی حەرفی مضارع بو حەذفمان

کرد مابعدەکەی متحرکە بو ابتدامان پی کرد آخرەکەمان مجزوم کرد بە

حذفی نون گەرا بە دَحرِجا . (دَحْرِجنَ) بو جمعی مؤنثی مخاطب

ئەصلەکەی تُدَحْرِجْنَ بو تی حەرفی مضارع بو حەذفمان کرد مابعدەکەی

متحرکە بو ابتدامان پی کرد آخرەکەمان مجزوم نەکرد بە حذفی نون

لەبەرئەوە نون ضمیری فاعلی جمعە و حەرفناکری گەرا بە دَحْرِجْنَ

(وهکذا فَرْجِع و قاتِلْ وَتکَسَّرْ وتَباعَدْ وتَدَحْرَجْ) هەروەکو

دَحرِج وەهایە لە دارستکردنا هەرئەمری کە مابعدی حەرفی

مضارعەکەی متحرکبی وەکو ئەمری بابی تفعیل وە مُفاعَلَە وە تَفَعُّل

(وان كان ما بعد حرف المضارعة ساكنا) عطفه له سهر
قه‌ولى مصنف كه فه رمووى فان كان ما بعد حرف المضارعة متحركا
يانى ئه‌گه‌ر ما بعدى حه‌رفى مضارعه كه‌ى ساكن بو (فتحذف
منه حرف المضارعة وتاتى بصورة الباقي مجزوما) ئه‌وه تو
حه‌ذفى حه‌رفى مضارعه كه‌ى لى ئه‌كه‌ى وه تلفظ ئه‌كه‌ى
به صوره‌تى ئه‌وه كه ماوه‌ته‌وه له مضارعه‌كه به مجزومى به
ياسائى كه‌وتمان (مزيدا في اوله همزة وصل مكسورة) له
حاليكا زياد بكرى له ئه‌وه‌لى له فعله مضارعه‌وه همزه‌ى
وه‌صلى مكسوره له به‌ر دفعى ابتدا به ساكن (الا ان يكون
عين فعل المضارع منه مضموما) مه‌گه‌ر كاتى كه عين الفعل
ئه‌و مضارعه مضموم بى وه‌كو تنصر وه تحسن (فتضمها
ئه‌وه له‌و كاته ئه‌و همزه وصله مضموم ئه‌كه‌ى له به‌ر
مناسبه‌ى ضمه‌ى عين الفعله كه‌ى (فتقول انصر
جا تو ئه‌ليت له كاتى دروست كردنى ئه‌مرى به صيغه له
مضارعى بابى ئه‌وه‌ل له ثلاثى مجرد انصر ئه‌مرو كه تنصرا

تی حەرفی مضارع بۆ حذفمان کرد وە هاتین لە ئەوەلیە وە

بە هەمزەی وەصلی مضمومە لە بەر مناسبەی ضمەی عینی

الفعلەکەی وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی حەرەکە

گەرا بە انصر (أُنْصُرا) بۆ تثنیەی مذکری مخاطب ئەمرە

لە تنصران تی حەرفی مضارع بۆ حذفمان کرد وە هاتین

لە ئەوەلیە وە بە هەمزەی وەصلی مضمومە وە آخرەکەمان

مجزوم کرد بە حذفی نون گەرا بە (أُنْصُرا (أُنْصُروا) بۆ جمعی

مذکری مخاطب لە صلەکەی تنصرون بۆ تی حەرفی مضارع

حذفمان کرد وە هاتین لە ئەوەلیە وە بە هەمزەی وەصلی

مضمومە وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی نون

گەرا بە أُنْصُروا (أُنْصُری) بۆ مفردی مؤنثی مخاطب

ئەمرە لە تنصرین تی حەرفی مضارع بۆ حذفمان کرد وە

هاتین لە ئەوەلیە وە بە هەمزەی وەصلی مضمومە وە

آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی نون گەرا بە أُنْصُری

(أُنْصُرا) بۆ تثنیەی مؤنثی مخاطب ئەمرە لە تَنْصُرانِ تی کە

حرفی مضارع بو حذفمان کرد هاتین لەلەوە لیەوە بە

هەمزەی وەصلی مضمومە وە آخرەکەمان مجزوم کرد

بە حذفی نون کەوا بە اُنصُرا (اُنصُرنَ) بو جمعی

مؤنثی مخاطب لە صلەکەی (تَنصُرنَ) بو تی کە حەرفی

مضارع بو حذفمان کرد وەهاتین لەلەوە لیەوە

بە هەمزەی وەصلی مضمومە وە آخرەکەمان مجزوم

نەکرد بە حذفی نون چونکی ضمیری فاعلی جمعی مؤنثە

وە حذف ناکری کەوا بە اُنصُرنَ (وکذلک اِضرِب

واعلَمْ وانقَطِعْ واجتَمِعْ واستَخرِجْ) یانی وەکو

دروست کردنی صیغەی امری مخاطبە لە اُنصر کە مابعدی

حەرفی مضارعەی تیدا ساکنە . دروست کردنی امر

لە هەر فعلە مضارعی کە مابعدی حەرفە مضارعەکە

لە واساکن بی وەکو اِضرِب وە هاووینەکانی

جا لە بەرئەوە لەم شوینا پرسیارکرا لە مصنف کە تو

بو بارت دا هەفعلی مابعدی حەرفی مضارعەکەی تیدا

ساکن بی ئەوە لە پاش حذفی حەرفە مضارعەکە دێت
لە ئەوەدا لیەوە بە هەمزەی وەصلی مکسورە ئیلا لەو
فعلانا کە عین الفعلەکە یان مضموم بوبی وەکو تنصر
مع انه تو بەخلافی ئەو بڕیاری خوتە هەمزەی ئەمری
تکرم وە وینەکانیت مفتوح کردوە مصنف رحمه الله تعالی
جوابی ئەو پرسیارەی دایەوە وەفەرموی (وفتحوا
همزة أكرم بناء علی الاصل المرفوض) عەرەب همزەی
أمری تکرم یان مفتوح کردوە لەبەر بناو دروست کردنی
لە فعلە مضارعە ئەصلەکە ئەوەی لە استعمال دا
تەرك کراوە وە حەرفی مضارعەکەیان حذف
کردوە جالەبەر ئەوە ما بعدی حەرفە مضارعەکە
متحرك بوە ابتدایان پی کردوە وە ئەصل تُكْرِمُ تأكرم
بە راستی ئەصلی تکرم لی هەمزە تُأكرم بو لەگەل همزەی
قطعی مفتوحەدا وە لە پاش حذفی حەرفە مضارعەکە
چونکی ما بعدەکەی متحرك بو ابتدایان پی کردوە وە آخرەکەیان

١٠٠

مجزوم کردوه بە حذفی حەرەکە تاگە داوە بە اُکرِمْ بە

هەمزەی قطعی مفتوحە بناء علیه دروست کردنی

اَکرم بە رقاعدەی ئەوّل ئەکەوی کە شامل بو لە بونەخُرج

دَحرجَ وَفرَحَ وقاتِل وە بەر قاعدەی دوەم ناکەوی

کە شامله بو وینەی اِضرِبْ واعْلَم وە غەیری ئەوانیش

جا لەکاتیک دا مصنف درگار بو لە باسی بنای ئەمری

بە صیغە لە فعلی مضارع دەستی کرد بە باسی تخفیفی

ئەو فعله مضارعانە کە دو حەرفی تی لەئەوەلیانەوە

گردئەبنەوە وە فەرموی (واعلم انه متی اجتمع تاءان

فی اوّل مضارع تَفعّلَ وتفاعَلَ وتَفَعْلُلَ) توبزانە لە

کاتیک دا دو تی گرد بونەوە لە ئەوّەلی مضارعی ئەم

سە بابانەدا وەکو شەش صیغەی مخاطب وە دو صیغەی

مفرەدی مؤنث وە تثنیەی مؤنثی غائب (فیجوز

اثباتهما نحو تَتَجنّبُ وتتقاتَلُ وتَتَدَحرجُ) ئەوە دروستە

هێشتنەوەی هەردو تی یەکە وەکو تَتَجَنّبُ و نمان

دوبجوز حذف إحدٰیهما تخفیفاً) وە دروستە حەرفی یەکی لەو

دو تی یە بو سوک کردنی لە وکلمە لەسەر زمان (الحوفانت لە

تَصَدّی » لە صلەکەی تتصدّی بو حذفی یەکی لەو دو تیا نە

کرد بو تخفیف گەرا بە تَصَدّی (ونارا تلظّی) لە صلەکەی

تتلظّی بو یەکی لە تیکانمان حذف کرد گەرا بە تلظّی (وتنزل

الملئکة) لە صلەکەی تتنزل بو حذفی یەکی لە تیکانمان کرد گەرا

بە تنزل. جا ئەگەر یەکی پرسیاری کرد دەلیلت چی یە بو ئەو

ئەم صیغانە مضارعن وە حذفی یەکی لە تی کانیان کراوە

وە فعلی ماضی نین بە یەک تی لەسەر یاسای خویان.

لە جوابیا نابلی دەلیلم ئەمەیە ئەگەر ئەمانە فعلی ماضی

بونایە ئە خوینرانەوە (تَصَدّیتَ) بو مفردی مذکری

مخاطب لە ماضی را بە قرینەی ضمیری انت. وە تلظّت

بو مفردی مؤنثی غائب بە تی ی تانیثی ساکنەوە بە قرینەی

لفظی (نارا) لە پیشەوە کە مؤنثە وتنزلت) بو مفردی

مؤنثی غائب لە ماضی را بە تی تانیثی ساکنەوە یا خود

تانیثی

لەبەر رعایەتی لفظی (ملئکە) لەدوایەوەکە مؤنثی

لفظی یە یاخود تنزل بە فتحەی لام الفعل لەسەر عدم

رعایەتی تانیثە لفظیەکەی :

جا یاشی رزگاربون لەباسی چوکی گردبونەوەی دوتی لەویابانا

دەستی کرد بەباسی بازی قاعدە و دەستور بو بابی افتعال

وە فەرمووی واعلم انە متی کان فاء افتعل صاداً او ضاداً

او طاءً او ظاءً) بزانە کاتی کە فاء الفعلی بابی افتعال یەکی بو

لەو چوار حەرفانە (قلبت تائە طاءً) ئەوە قەلبی ئەو

تی چوکە زائدە ئەکری بە جنسی فاء الفعلەکەی (فتقول فی بناء

افتعل من الصلح اصطلح) بو مفردی مذکری غائب لەماضی

بابی افتعال دا ئەصلەکەی اِصْتَلَحَ بو جا ئەلبی تی زائدە

چوکەمان کرد بە طی گەورەگەرا بە اصطلح . هەروا

دروستە قەلبی ئەو طی گەورە بکەی بە صاد و صاد دەغم

بکەی لەصادا بلی اِصَّلَحَ بەلام دروست نیە عکسەکەی

چونکی صاد لە حروفی صفیرە واتە خاوەن آوازی تیژە

وە قەلب ناکرێ بە غەیری خۆیان (ومن الضرب إضطرب)

وە ئەلێێت لە دروست کردنی بابی افتعال لە مادەی ضَرْب

إضطَرَبَ ئەصلەکەی اضترب قەلبی تی زائدەی چوکمان

کرد بە طی گەورەکەرا بە اضطرب هەرا دروستە

ئەو طی گەورە بکەی بە ضاد وە ضاد لە ضادا دەغم بکەی

وە بلێیت إضَّرَبَ بەلام عەکسەکەی دروست نیە چونکی

حەوت حەرفەی (ضَوِیَ مِشْفَرٌ) دەغم ناکرێن لە خویانا

بازیکیان لە بازیکیان دەی لە غەیری خویانا (بالطریق الأولی) ÷

دەغم ناکرێ (ومِنَ الطَّردِ اِطَّرَدَ) تو ئەلێیت لە دروست

کردنی بابی افتعال لە طرد (اِطَّرَدَ) بە تشدیدی طی ئەصلەکەی

اطترد بو بە طی گەورەی ئەصلیە وە تی چوکی زائدە قەلبی

تی زائدەکەمان کرد بە (وینەی) فاء الفعلەکەی وە ئەوەمان لەثانی دا

دەغم کرد گەرا بە اطّرد (ومن الظلم اِظَّلَمَ) تو ئەلێیت

لە دروست کردنی ماضی بابی افتعال لە ظلم اِظْطَلَم ئەصلەکە

اِظْتَلَمَ بو قەلبی تی زائدەکەمان کرد بە طی گەورە گەرا بە اظطلم

وە دروستە قەلبی طی نوختەدار بکەی بە طی بی نوختە لەسەر
قیاس وە دەغمی طی بکەی لە طیدا وە بلییت إِطَّلَمَ وە دروستە
قەلبی طی بی نوختە بکەی بە ظی نوختەدار لەسەر خلافی قیاس
وە ظی دەغم بکەی لە ظیدا وە بلییت إِظَّلَمَ (وكذلك جميع متصرفاته)
هەروا بە حوکمی تطبیقی قاعدەی رابوردو لە قەلبوتی یە لە
هەمو مشتقاتی یەکە یەکەی ئەو چوار مادەکە رابوران
(نحو يصطلح) کە فعلی مضارعە (وهو مُصْطَلِحٌ) کە اسمی فاعلە
(وذاك مُصْطَلَحٌ) کە اسمی مفعولە (واصْطَلِحْ) کە ئەمر بە
صیغەیە (ولاتَصْطَلِحْ کە صیغەی نەهیە ابستە لەهەمو
ئەم مشتقانەدا قەلبی تی زائدە کراوە بە وینەی فاء الفعلەکەی
دهەروا بە حوکمی مشتقاتی باقی مادەکان وە لەهەمویانە قەلبی
تی ی زائدە ئەکری بە وینەی فاء الفعلەکەی (واعلم انه متى كان
فاء افتعل دالا اوذالا اوزاء قلبت تاءه دالا) توبزانە کاتی کە فاء
الفعلی بابی افتعال دال بی یا ذال بی یا زی ئەوە قەلبی تی زائدەکەی
ئەکری بە دال (فتقول فی افتعل من الدرء والذكر والزجر) جا

تو ئەلی لەدروست کردنی ماضی بابی افتعال لە حروفی درء (ادرأ)

ئەصلەکەی ادترءَ بو قەلبی تی زائدەکەمان کرد بەدال وە دالمان

وەغم کرد لەدالا گەرا بە اِدّرأ .. وە لە حروفی ذکر (اذکر) ئەصلەکەی

اذتکر بو قەلبی تی زائدەمان کرد بە دال گەرا بە اذدکر جا قەلبی

دال مان کرد بە ذال بە خلافی قیاس وە ذالمان لە ذالا وەغم کرد گەرا

بە اذکر وە دروستە قەلبی ذال بکەی بە دالی بی نوختە وە وەغمی

دال بکەی لە دالا بلی ادّکر : وە لە حروفی زجر (ازجر) ئەصلەکە

ازتجر بو قەلبی تی زائدەکەمان کرد بە زی وە زیمان لە زی دا

وەغم کرد گەرا بە ازجر :

جا کاتی مصنف رزگار بو لە بەحثی قاعدەکانی بابی افتعال رەنە

کرد بە باسی الحاقی نونی ثقیله و خفیفە بە آخری فعله وە

وە فەرموی ر وتلحق الفعلَ غیرَ الماضي والحالِ نونانِ للتاکید

یانی لاحەق ئەبی وە ئەلکی بە آخری فعلە وە دو نون بو تاکید

وە هیز دان بە مەعنای فعلەکە ئیلا فعلی ماضی وە فعلی مضارعی

کە بە کار بیت بو زەمانی حال چونکی فعلی ماضی رابوردوە ولە دەست

دەرچوە وە تاکیدی بێ سوودە وە فعلێکیش کە فاعلەکەی
مشغول بێ پێیەوە تاکید لەسەر کوردنەکەی وەکو تحصیلی حاصل
وایە (احدهما خفیفة ساکنة) یەکێ لەو نونانە سووکە و
نەنەدارە (والاخری ثقیلة مفتوحة) ئەوی کەیان
گرانە و گیراو وەسەری هەیە (الا فیما اختص به وهو
فعل الاثنین وجماعة النساء فهی مکسورة فیهما) یانی ئەو
نونە ثقیلە بە دەوام مفتوحە ئیلا لە فعلێک دا کە تەنیا
نونی ثقیلەی پێوە بلکێ وە نونی خفیفەی بونە بێ کە ئەوەش
فعلی تثنیەی مذکر و مؤنث وە فعلی جمعی مؤنثە مطلقا
(فهی مکسورة فیهما) ئەوە ئەو نونە ثقیلە مکسورە لەوانا
لەبەر مشابهەی بە نونی تثنیە وە لەدا کە واقع بوە لە
لە پاش ئەلفەوە ئەما لە تثنیەدا ئەوە دیارە کە نونەکەی
والە پاش ئەلفەوە وە ئەما لە فعلی جمعی مؤنث دا ئەوە
لەبەر ئەوەیە کاتێ کە نونی ثقیلەی پێوە لاحق بو ئەلفی
زیاد ئەکری لە بەینی نونی جمع وە نونی تاکیدەکەدا بۆ ئەوە

ببى بە فاصل لە بەینی نونی جمع وە نونە تاکیدە کەدا (فتقولن)

جا نونە لیت بو مثالی کسرەی نونی تاکید لە تثنیە دا (اذهبانّ)

بو تثنیەی مذکری مخاطب ئەصلەکەی اذهبا بو جا نونی تاکیدی

ثقیلەمان الحاق کردبیە وە وەمکسورشمان کرد لە بەرهاو

وینەئی لەگەل نونی تثنیە دا گەرا بە اذهبانِّ :

وە ئەلیت بو مثالی کسرەی نونی تاکیدی ثقیلە لە جمع مؤنثا

اذهبنانّ بو جمعی مؤنثی مخاطب ئەصلەکەی اِذهَبْنَ بو

مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلە وەگەرا بە اِذهَبْنَنّ جا

هاتین بە ئەلفی لە پیش نونە تاکیدەکەدا وەمکسورشمان

کرد لە بەرهاووینەئی بونونی تثنیە گەرا بە اِذْهَبْنانِّ

(فتدخل الفاً بعد نون الجمع لتفصل بین النوناتِ) جانو

ئەلفی داخل ئەکەی لە وصیغە دا لە پاش نونی جمع مؤنث

وە لە پیش نونی تاکیدەکەدا بو ئەوە جیائی بخاتە بەینی

ئەو نونی جمع وە نونی تاکیدا (ولا تدخلهما الخفیفة) ئیتر

نونی خفیفە داخلی فعلی تثنیە و فعلی جمع مؤنث ناب

(لانه يلزم التقاء الساكنين على غير حدّه) له به رئه وه كه

ئه گه رنونى خفيفه يا ن بيوه لاحق ببى لازم دى فسادى وه كو

به يه كـ گه يشتنى دوحه رفى ساكن له غه يرى ئه و شوينو

جيگايه بويان بريار دراوه (فان التقاء الساكنين انما يجوز

اذا كان الاول حرف مدّ والثانى مدّغماً) به راستى پيكـ گه يشتنى

دوحه رفى ساكن نه وه كـ ره وا دراوه مه گه ر به مه رجى

كه ئه وه ل حه رف له وساكنانه حه رفى مدّ بى كه واوى

ساكنى ما قبل مضموم وه يه ى ساكنى ما قبل مكسور وه ئه لفى

ما قبل مفتوحه وه دووه م حه رفيان ره غم كرابى له وينه ى

حويا (نحو دابّة) ئه صله كه ى دا ببة بو وه كو ضاربة اجتماعى

مثلين بو جا حه رفى حه ره كه ى مثلى ئه وه ليان كرد وه ره غمان

كرد له مثلى دووه م دا وه ليرا دو ساكن به يه كـ گه يشتن به لام

ره وا دراوه چونكى ئه وه ل ساكن ئه لفه وه دووه ميان بيكه يه

ئه ده غم كراوه له بى دوهه ما ..

جا بزانن مصنف حصرى جوازى التقاء الساكنين كرد له م شوينيا

لە بەر زۆری ئیستعمالی ئەم شوێنە یە . ئەنا لە دوو شوێنی تریشیا

ڕەوا دراوە یەکەم داخل بوونی هەمزەی استفهام لە سەر

معرّف بە ئەلف لام بە مەرجێ فەلی هەمزەی تعریفە کە

بە ئەلف وەکو آالحسن ئیستە لامی تعریفەکە ساکنە وە

وە هەمزەکە لێی کەوتووە بە ئەلف ساکنە و بە یەک گەیشتوون

وە ئەم وێنە یە ڕەوا دراوە وە دووهەم کاتی ڕاوەستانە

لە سەر لفظی کە ما قبلی آخرەکەی ساکن بێ وەکو زَیْدٌ بَکْرٌ عَمْرٌ

ئێستە حەرفی آخریان ساکنە بە وەقفە لە سەری وە ما قبلی ئەویش

لە ذاتی خۆیا ساکنە وە ڕەوایشی دراوە :

وَتُحْذَفُ مَعَهَا النُّونُ الَّتِی فِی الأَمْثِلَةِ الخَمْسَةِ وَهِیَ یَفْعَلاَنِ

وَتَفْعَلاَنِ وَیَفْعَلُونَ وَتَفْعَلُونَ وَتَفْعَلِینَ یەکەم بۆ

تثنیەی مذکری غائب لە مضارعا دووەم بۆ تثنیەی مؤنثی غائب .

وە مذکری مخاطب وە مؤنثی مخاطب . سێهەم بۆ جمعی مذکری

غائب چوارەم بۆ جمعی مذکری مخاطب پێنجەم بۆ مفردی مؤنثی

مخاطب جا واتە حەرف ئەکرێ لەگەڵ الحاقی نونی تاکیدا

بە ئەفعالی خمسە وە ئەو نونە کە زو لەگەل ئەوانا بوە چونکی

حەرفی اعرابە وە نونی تاکید بە هەرفعلیکە وە لکان

ئەیکەن بە مبنی : ولحذف وا و یفعلون وتفعلون

ویاء تفعلین) وە هەم حەذف ئەکری لە کاتی لحوقی

نونی تاکید بە فعلە وە واوی ضمیری فاعل لە جمعی مذکری

غائب وە مخاطبا وە یەی ضمیری فاعل لە مفرەدی مؤنثی

مخاطبا لەبەرئە وە التقاء الساکنین پەیدا ئەبی لە بەینی

ئەو واو و یە دا لە گەل نونە تاکیدە کەدا وە اکتفایش

ئەکری بە ضمەی ماقبلی واو لە واوەکە وە بە کسرەی ماقبلی

ئەو یەی ضمیرە لە یەکە (الا اذا انفتح ما قبلهما) ئەگەر

کاتی لە حەرفی ماقبلی ئەو واو و یە یە مفتوح بی ئە وە

لەو کاتا ئەو واو و یە یە حەذف ناکرین چونکی ضمە نیە

لە پیشی واوەکەوە وە کسرە نیە لە پیشی یەکەوە هەتا

دەلالەت بکەن لەسەریانا وە ضمیری فاعلیش عمدە یە

بەبی دەلیل حەذف ناکرین وە لەم کاتا واوەکە مضموم ئەکری

وه یه که مکسور نه کری (لخولا تخشون) بو جمعی مذکری
مخاطب نه صله که ی تخشیون بو وه کو تعلمون یه متحرک
ما قبل مفتوح قلب مان کرد به نه لف وه حه ذفیشمان
کرد له به ر التقاء الساکنین له به ینی نه لف وه واوه که دا
که را به تخشون لای ناصبه مان داخل کرده سه ری
وه فعله که ی مجزوم کرد به حذفی نون که را به لا تخشو جا
موکدمان کرد به نونی ثقیله وه التقاء الساکنین په یدا بو
له به ینی واو و نونه که دا دروست نه بو حذفی نونه که بکه ین
له به ر ملاحظه ی تاکیده که وه دروستیش نه بو که
حذفی واوه که بکه ین چونکی ضمیری فاعل عومده یه وه
به بی ده لیل حذف ناکری وه ما قبله که یشی مفتوح بو
وه مضموم نه بو حه تا ده لالت بکا له سه ری ناچار بوین
واوه که مان مضموم کرد بو ده فعی التقاء الساکنین له
به ر نه وه که واو مناسبی ضمه یه که را به لا تخشون
له سه ر وه زنی لا تفعون به حذفی لام الفعل له به ر
حذفی یه ی لام الفعل له موزونه که دا :

(ولا تخشَيَنّ) بۆ مفرەدی مۆئەنثی مخاطبە ئەصلەکەی
تخشَيين بو وەکو تەمایین یە متحرک ما قبل مفتوح
قلب مان کرد بە ئەلف وە ئەلفەکەمان حذف کرد
لەبەر التقاء الساکنین گەرا بە تخشَيْن لای ناھیەمان
داخل کردە سەری حذفی نونەکەی کرد گەرا بە لا تخشَی
مۆکد مان کرد بە نونی ثقیلە وە جا التقاء ساکنین
پەیدا بو لەبەینی یە و نونە تاکیدەکەدا حذفی نونەکەمان
نەکرد لەبەر ملاحظەی تاکیدەکە وە حذفی یەکەشمان
نەکرد چونکی ما قبلەکەی مفتوح بو وە شتی لەبو کە
دەلیلی بی لەسەی یەکە وە ضمیری فاعلیش عومدەیە بەبی
دەلیل حذف ناکری ناچار حەرەکەدارمان بەکەسرە
لەبەر مناسبەی یە لەگەل کسرەدا گەرا بە لا تخشَیِنّ
لەسەر وەزنی لا تفعَینّ بە حذفی لامەکەی لەبەر
حذفی لام الفعل لە موزونەکەیا وەکو باسمان کرد
(ولَتُبلَوُنَّ) بوجمعی مذکری مخاطبی بنا مفعول ئەصلەکەی

تُبْلَوُنَّ بو وەکو تُنْصَرُونَ واو متحرك ماقبل مفتوح قەلبا

کرد بە ئەلف وە ئەلفەکەمان حذف کرد لەبەر التقا الساکنین .

لەبەینی ضویر واوەکەدا کە ئا بە تُبْنَوُنَّ جا لامی جوابی قەسەم

ھاتە سەری وە مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە حذفی

نونی جەمعەمان کرد جا التقاء الساکنین پەیدا بو لەبەینی

واوو نونە تاکیدەکەدا درستە لەبو حذفی نونەکە بکەین

لەبەر ملاحظەی تاکیدی فعلەکە وە دروستیش نەبو حذفی

واوەکە بکەین چونکی ماقبلەکەی مفتوح بو وە حەرەکەی

ئەبو دەلالەت بکا لەسەری ناچار نفسی واوەکەمان

مضموم کرد لەبەر مناسبەی واو لەگەل ضمەدا لەگەڵا بە

لَتُبْلَوُنَّ لەسەر وەزنی لَتُفْعَوُنَّ بە حذفی لامەکەی

لەبەر حذفی لام الفعل لە موزونەکەیا

(وَاِمَّا تَرَيِنَّ) بو مفردی مؤنثی مخاطب ئەصلەکەی

تَرْأَيِينَ بو وەکو تَعْلَمِينَ

حەرفی هەمزەکەمان کردلەبەر تخفیف پاش نقلی فتحەکەی

بۆ ماقبلی جایەی ئەوەل متحرك وە ماقبلی مفتوح بو قەلبمان

کرد بەئەلف وە ئەلفەکەیشمان حەذف کرد لەبەر

التقاء الساکنین گەرا بەتَرَیْنَ لەسەر وەزنی تَفَیْنَ

بەحەذفی عەین وە لام لەبەر حەذفی عین الفعل وە لام

الفعل لەمَوْزُونەکەیا جا إمّای شرطیەمان داخل کردۆ

سەری وە حذفی نونەکەی کرد گەرا بەإمّا تَرَیْ ...

موکدمان کرد بەنونی ثقیلە وە التقاء الساکنین پەیدا بو لە

بەینی یە و نونەکەدا دروست نەبو حذفی نونەکە بکەین

لەبەر ملاحظەی تاکیدی فعلەکە وە دروستیش نەبو

حذفی یەکە بکەین چونکی ماقبلەکەی مفتوح بو وە دەلیل

لەسەر یەکە نەبو ناچار مکسورمان کرد لەبەر مناسبەی

یەلەگەل کسرەدا گەرا بە إمّا تَرَیِنّ لەسەر وەزنی

تَفَیِنّ بەحذفی عین وە لام لەبەر ئەوەکە حذفی

عین الفعل وە لام الفعل کراوە لە موزونەکەیا :

(ويفتح مع النون آخر الفعل اذا كان للواحد والواحدة

يانى مفتوح ئەكرى آخرى فعل لەكاتى تاكيد بە نونى ثقيلە يا خفيفە

هەركاتى ئەو فعلە لەسەر صورەتى مفرەدى مذكرى غائب يا مخاطب

يا متكلم بى وە يا بو مفرەدى مؤنثى غائب بى (ويضم اذا كان

فعل جماعة الذكور) وە ئە ميئنيتەوە لەسەر ضمە هەركاتى

فعلى جاعەتى مذكرى غائب يا مخاطب بى (ويكسر اذا كان فعل

الواحدة المخاطبة) وە ئە هيلريتەوە لەسەر كەسرە

هەركاتى فعلى مفرەدى مؤنثى مخاطب بى (فتقول فى امر

الغائب مؤكدا بالنون الثقيلة جاتوئەلئى بە امرى

غائب دا لەكاتى كا مؤكد بى بە نونى ثقيلە وە (لينصرن

بو مفرەدى مذكرى غائب ئەصلەكەى لينصر بو مؤكدمان

كرد بە نونى ثقيلە وە آخرەكەن مفتوح كردگە را بە لينصرن

(لينصران) بو تثنيەى مذكرى غائب لە صلەكەى لينصرا بو

مؤكدمان كرد بە نونى ثقيلە وە وە نونەكەمان مكسور كرد

گەرا بە لينصران (لينصرن) بو جمعى مذكرى غائب لە صلەكەى

لیَنصُرُوا بۆ موٴكدمان كرد بە نونی ثقیلە وە حذفی واوەكەمان

كرد لەبەر التقاء الساكنین وە ما قبلەكەمان بە مضمومی هێشتەوە

بۆیەوە وەلالەت بكا لەسەر واوەكە گەرا بە لینصُرُنّ

(لتنصُرِنّ) بۆ مفردی موٴنثی غائب لە صلەكە لتنصر

بۆ موٴكدمان كرد بە نونی ثقیلە وە آخرەكەمان

مفتوح كرد گەرا بە لِتَنْصُرَنّ (لتنصرانّ بۆ تثنیە

موٴنثی غائب لە صلەكەی لتنصرا بۆ موٴكدمان كرد بە

نونی ثقیلە وە نونەكەمان مكسور كرد گەرا بە

لِتَنصُرانِّ (لیَنصُرْنانِّ) بۆ جمعی موٴنثی غائب

لە صلەكە لینصُرْنَ بۆ موٴكدمان كرد بە نونی ثقیلە

وە هاتین بە ئەلفی لە بەینی نونەكانا وە نونە ثقیلەكەمان

مكسور كرد گەرا بە لیَنصُرْنانّ . وفی أمر الغائب مؤكد

بالنون الخفیفة لینصُرَنْ بۆ مفردی مذكری غائب

لە صلەكەی لینصر بۆ موٴكدمان كرد بە نونی خفیفە وە

ما قبلی نونەكەمان مفتوح كرد گەرا بە لیَنْصُرَنْ ..

(لَيَنْصُرُنَّ) بۆ جەمعی مذکری غائب لە صلەکەی لینصروا بۆ موٌکدمان کرد بە نونی خفیفە وە حذفی واوی جەمعەکەمان کرد لەبەر التقاء الساکنین وە ضمەی ماقبلەکەمان کرد بە دەلیل لە سەری گەرا بە لینصروا . (لَتَنْصُرَنَّ) بۆ مفردی مؤنثی غائب لە صلەکەی لتنصر بۆ موٌکدمان کرد بە نونی خفیفە وە ماقبلەکەمان مفتوح کرد گەرا بە لَتَنْصُرَن :

(وفی امر الحاضر مؤکدا بالنون الثقیلة) تۆ ئەلێیت لە ئەمری مخاطباکە ئەمری بە صیغەیە لە حالی تاکید بە نونی ثقیلە
(اُنْصُرَنَّ) بۆ مفردی مذکری مخاطب لە صلەکەی انصر بوجا موٌکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە ماقبلەکەمان مفتوح کرد گەرا
بە اُنْصُرَنَّ (اُنْصُرَانِّ) بۆ تثنیەی مذکری مخاطب لە صلەکەی انصرا بۆ موٌکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە نونەکەمان مکسور کرد گەرا بە اُنْصُرَانِّ (اُنْصُرُنَّ) بۆ جمعی مذکری مخاطب لە صلەکەی انصروا بۆ موٌکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە حذفی واوەکەمان کرد لەبەر التقاء الساکنین وە اکتفامان کرد بە ضمەی ماقبلەکەی

گەرابە اُنصُرنَّ . (اُنصُرِنَّ) بو مفرەدی مُونثی مخاطب

لە صلەکەی اُنصری بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە وەحذفی

یەکەمان کرد لەبەر اکتفا بە کسرەی ماقبلەکەی گەرابە اُنصُرِنَّ

(اُنصرانِّ) بو تثنیەی مُونثی مخاطب لە صلەکەی اُنصرابو

موکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە نونەکەمان مکسورکرد گەرا بە

اُنصُرانِّ (اُنصُرنانِّ) بو جمعی مُونثی مخاطب لە صلەکەی

اُنصُرنَ بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە گەرا بە اُنصُرننَّ

هاتین بە ئەلفی لە بەینی نونی جمع وە نونی تاکیدەکەدا وە

نونە تاکیدەمان مکسورکرد گەرا بە اُنصُرنانِّ

(وبالخفیفة) تولە لیێت لە ئەمری مخاطبا لەکانی تاکید بە نونی

خفیفە (اُنصُرَنْ) بو مفرەدی مذکری مخاطب لە صلەکەی اُنصُربو

موکدمان کرد بە نونی خفیفە وە ماقبلەکەمان مفتوح کرد گەرا

بە اُنصُرَنْ (اُنصُرُنْ) بو جمعی مذکری مخاطب لە صلەکەی اُنصُروابو

موکدمان کرد بە نونی خفیفە وە حذفی واوەکەمان کرد لەبەر التقاء

الساکنین وە اکتفا بە ضمەی ماقبلەکەی بو دەلالەت لە سەری

گەرا بە اُنصُرُنّ دا انصِرنَ بوّمفرەدی مؤنثی مخاطبی لەصلەی
انصُری بوە مؤکدمان کرد بە نونی خفیفەوە . وەحذفی یەکەمان
کردلە بەر التقاءِ الساکنین وەکەسرەی ماقبلەکەی (اکتفا به ٣٠)

گەرا بە اُنصِرنْ دا بیدارین ، لەم مثالە پێشوانەوە کە
ذکرمان کردن دەرکەوت کە نونی خفیفە لاحەق نابێ بە
فعلی تثنیە وجمعی مؤنثە وە چە لە مضارع وەچە لە
ئەمری بەصیغەدا وەکو لە پێشەوە تصریحی پێ کرد ...

جا لاتی کە مصنّف رزگار بو لە باسی تحویلی مصدر بو فعلی
ماضی ومضارع ونەهی وە لە مر بەصیغە ومتعلقاتی
ئەوانە دەستی کرد بە باسی اسمی فاعل وە اسمی مفعول وە
تحویلی مصدر بو ئەوصیغانە بەهوی مضارعەوە دەفەرمێ

(واما اسم الفاعل والمفعول من الثلاثي المجرد) مادام
تو ئەتەوێ صیغەی اسمی فاعل وە اسمی مفعول دروست
بکەی لە ثلاثی مجرددا (فالاکثر ان یجیئ اسم الفاعل
منه على فاعل) ئەوە بزانە زوربەی أحوال ئەوەیە کە

اسمی فاعل لە سەر وەزنی فاعلی (تقول ناصر) جا تو ئەلی

لە دروست کردنی اسمی فاعلی ثلاثی مجرد لە سەر وەزنی فاعل

(ناصر) بو مفرەدی مذکری غائب و مخاطب و متکلم ئەصلەکەی

ینصر یا تنصر یا انصر بو حذفی حرفی مضارعەکەمان کرد

وە فاء الفعلەکەمان مفتوح کرد وە هاتین بە ئەلفی لە

بەینی فاء الفعل وە عین الفعلەکەیا وە عین الفعلەکەمان

مکسور کرد گەرا بە ناصر (ناصران) بو تثنیەی مذکر لە

حالەتی رەفعەدا ئەصلەکەی ناصر بو ئەلف و نونی مکسورە

علامەتی تثنیە بو لە حالی رەفعەدا لاحقمان کرد پێیەوە وە

ئەلف مقتضی فتحەی ماقبلەکەی ماقبلەکەمان مفتوح کرد

گەرا بە ناصران (ناصرین) بو تثنیەی مذکر لە حالەتی نصبە

جەرەدا ئەصلەکەی ناصر بو یەو نونە علامەتی تثنیە بو

لە حالەتی نصبە و جەرەدا الحاقمان کرد بە آخریەوە وە

ماقبلی یەکەمان مفتوح کرد لە بەر فەرق لە بەینی یە تثنیە و

جمع دا گەرا بە ناصرَین (ناصرون) بو جمعی مذکر لە حالی

ڕەفعەدا ئەصلەکەی ناصر بو واو و نون عەلامەتی جمعی مذکر بو لاحقیان
کرد بە آخریەوە گەرا بە ناصرون (ناصرین) بو جمعی مذکر لە حالی
نصب و جرەدا ئەصلەکەی ناصر بو یە و نون علامەتی جمعی مذکر بو
لە حالەتی نصب و جرەدا لاحقیان کرد بە آخریەوە وە یەکەمان
مکسور کرد گەرا بە ناصِرین (ناصِرَة) بو مفردی مؤنث لە
غائب و مخاطب و متکلمدا ئەصلەکەی ناصر بوتی و تنوین عەلامەتی
مفردی مؤنث بو الحاقیان کرد بە آخریەوە. جا تەی تأنیث
باعثی فەتحەی ماقەبلی بو ماقەبلەکەمان مفتوح کرد گەرا بە ناصرة
(ناصرتان) بو تثنیەی مؤنث لە حالەتی رەفعەدا ئەصلەکەی
ناصرة بو ئەلف و نون عەلامەتی تثنیە بون لە حالەتی رەفعەدا
الحاقیان کرد بە آخریەوە ئەلف باعثی فەتحەی ماقەبلی بو ماقبلەکەمان
مفتوح کرد وە حذفی تنوینەکەمان کرد لەبەر رەفعی التقای
ساکنین کە تنوین و ئەلفەکەن گەرا بە ناصرتان : (ناصرتین)
بو تثنیەی مؤنث لە حالەتی نصب و جرەدا ئەصلەکەی
ناصرة بو یە و نون عەلامەتی تثنیەی مؤنث بون لە حالەتی

نصبه وجه‌ره‌دا الحاقان كرد به آخريه يه‌ى تثنيه باعثى
فه‌تحه‌ى ما قبلى بو ما قبله‌كه‌مان مفتوح كرد وه حذفى
تنوينه‌كه‌مان كرد له‌به‌ر ده‌فعى التقاى ساكنين كه‌ تنوين
وه‌يه‌كه‌ن گه‌را به ناصرتين (ناصرات) بوجمعى مؤنث
سالم ئه‌صله‌كه‌ى ناصرة بو ئه‌لفسوتى عه‌لامه‌تى
جه‌معى مؤنث سالم بون الحاقان كرد به آخريه‌وه ئه‌لف
باعثى فه‌تحه‌ى ما قه‌بلى بو ما قه‌بله‌كه‌مان مفتوح كرد . وه
حه‌ذفى تنوينه‌كه‌مان كرد له‌به‌رچاوى التقاى ساكنين گه‌را
به ناصرتات جا دوعه‌لامه‌تى تانيثه‌كه‌ونه‌ يه‌ك حذفى
عه‌لامه‌تى جمعه‌كه‌مان نه‌كرد چونكى ده‌لاله‌تى ئه‌كرد له‌سه‌ر
تانيث وه‌جمعيه‌ت وه‌حه‌ذفى علامه‌تى مفرده‌كه‌مان كرد
چونكى ته‌نيا ده‌لاله‌تى له‌سه‌ر تانيث ئه‌كرد گه‌را به ناصرات
(ونواصر) بوجمعى مكسرى مؤنث ئه‌صله‌كه‌ى ناصرة بوهاتين
به ئه‌لفى له‌به‌ينى فاء الفعل وه عين الفعله‌كه‌يا جا التقاى ساكنين
په‌يدا بو له هوى هه‌ردو ئه‌لفه‌كه‌وه جا ته‌لبى ئه‌لفى صيغه‌ى

فاعلمان کرد به واو وه عين الفعله كه مان مكسوركرد
گه‌را به نواصِرَة جا له به‌رئه وه ئه‌م صيغه مختص بو
به مؤنثه‌وه وه‌كو حوائض وه طوالق له جه‌معی
حائض وه طالق دا احتياجمان نه بو به تی تانيثه كه
وه‌حه‌ذفمان كرد گه‌را به نواصِرُ ؛ (واما اسم المفعول منه
فالأكثر ان يجيئ على مفعول) وه ئه‌ما اسمی مفعول لـه
فعلی ثلاثی مجرد ئه وه زورتر ئه‌مه‌يه كه دروست بكری
له سه‌ر وه‌زنی مفعول (مقتول) تو ئه‌لی له اسمی مفعولی
ثلاثی مجرد ا (منصور) بو مفرده‌دی مذكری غائب وه مخاطب وه متكلم
وه بوئه‌صله كه‌ی يُنْصَرُ تُنْصَرُ أُنْصَرُ هه‌ل ئه‌گری به پی
مقامی استعمالی مضارعی بنا مفعول جا حه‌رفی حه‌رفه
مضارعه كه‌مان كرد وه ميميكی مفتوحه‌مان له جيگه‌يا دانا
وه‌هانيت به واوی له به‌ينی عين الفعل وه لام الفعله كه‌يا
واو باعثی ضمه‌ی ماقه‌بلی بو ما قه‌بله كه‌مان مضموم كرد تنوين
علامه‌تی اسمی متمكن بو الحاقمان كرد به آخريه وه گه‌را به مَنْصُورٌ

(منصوران) بۆ تثنیەی مذکر لە حالەتی رەفعەدا ئەصلەکەی
منصور بو ئەلفو نون عەلامەتی تثنیە بون لە حالەتی رفعەدا
الحاقیان کردن بە آخریەوە ئەلف باعثی فەتحەی ماقبلی بو
ماقبلەکەیان مفتوح کرد وە حذفی تنوینەکەیان کرد لە بەر
دەفعی التقاء الساکنین گەرا بە منصوران .

(منصورین) بۆ تثنیەی مذکر لە حالەتی نصبە وجەرەدا
ئەصلەکەی منصور بو یە وە نون عەلامەتی تثنیە بون
لە حالەتی نصبە وجەرەدا الحاقیان کردن بە آخریەوە جا
حەذفی تنوینەکەیان کرد لە بەر دەفعی التقاء الساکنین
وە ماقەبلی یەکەیان مفتوح کرد هەتا فەرق بێ لە بەینی
تثنیە وجەمعدا گەرا بە منصورین

(منصورون) بۆ جەمعی مذکر لە حالەتی رەفعەدا ئەصلەکەی
منصور بو واو و نون عەلامەتی جەمعی مذکر بون لە حالەتی رەفعەدا
الحاقیان کردن بە آخریەوە وە حەذفی تنوینەکەیان کرد لە
بەر دەفعی التقاء الساکنین گەرا بە منصورون :

(منصورين) بو جه معی مذکوری سالم له حاله‌تی نصبه وجه‌ره‌دا

له صله‌که‌ی منصوربو یه‌ونون عه‌لامه‌تی جه‌مع بون له حاله‌تی

نصبه وجه‌ره‌دا الحاقان کردنه به آخریه‌وه. وه‌یه یا عتی

که‌سره‌ی ما قه‌بله‌که‌ی بو ما قه‌بله‌که‌مان مکسور کرد. وه

حه‌ذفی تنوینه‌که‌مان کرد له‌به‌ر ره‌فعی التقاء الساکنین گه‌را

به مَنصُورِين (منصورة) بو مفردی مؤنثی غائبه یا مخاطب

یا متکلم له‌سه‌ر اقتضای مقام له صله‌که‌ی منصوربو رتی،

وه تنوین عه‌لامه‌تی مفرده‌ی مؤنث بون الحاقمان کردن

به آخریه‌وه تی تأنیث با عتی فه‌تحه‌ی ما قبلی بو ما قبله‌که‌مان

مفتوح کرد گه‌را به مَنصُورَة. (منصورتان) بو تثنیه‌ی

مؤنث له حاله‌تی ره‌فعه‌دا ئه صله‌که‌ی منصورة بو ئه‌لفو

نون عه‌لامه‌تی تثنیه بون له حاله‌تی ره‌فعه‌دا الحاقمان کردن

به آخریه‌وه ئه‌لف با عتی فه‌تحه‌ی ما قه‌بلی بو ما قه‌بله‌که‌مان

مفتوح کرد وه حذفی تنوینه‌که‌مان کرد له‌به‌ر ره‌فعی التقاء

الساکنین گه‌را به منصورتان (مَنصُورَتَينِ) بو تثنیه‌ی

موئنث له حاله‌تی نه‌صبه وجه‌ره‌دا له‌صله‌که‌ی منصورة بو

یه‌و نون عه‌لامه‌تی تثنیه بون له حاله‌تی نصبه وجه‌ره‌دا

الحاقیان کردن به آخریه‌وه . وه ماقه‌بلی یه‌که‌یان مفتوح

کرد له‌به‌ر فه‌رقی تثنیه وجه‌مع وه حذفی تنوینه‌که‌یان

کرد له‌به‌ر ده‌فعی التقاء الساکنین گه‌را به مَنصُورَتین

(مَنصُورات) بوجه‌معی موئنثی سالم له‌صله‌که‌ی منصورة

بو له‌لفوتی عه‌لامه‌تی جه‌معی موئنث بون الحاقیان کردن

به آخریه‌وه به‌لحنی باعثی فه‌تحه‌ی ماقه‌بلی بو ماقه‌بله‌که‌یان

مفتوح کرد وه حذفی تنوینه‌که‌یان کرد له‌به‌ر ده‌فعی

التقاء الساکنین گه‌را به منصورتات جا اجتماعی دو عه‌لامه‌تی

تانیث بووه دروست نه‌بو حه‌ذفی عه‌لامه‌تی جه‌معه‌که

بکه‌ین چونکی تانیث وه جه‌معیه‌تی له‌گه‌یاند وه حذفی عه‌لامه‌تی

مفرده‌که‌یان کرد چونکی نه‌یا تانیثی له‌گه‌یاند گه‌را به

مَنصُورات (ومناصر) عطفه له‌سه‌ر منصورات واته

مناصر یش وه‌کو منصورات جه‌معی موئنثه به صیغه‌ی مکسّر

ئه صله كه ى منصورة بو هاتبێ به ئه لفى له به ينى فاء الفعل
وه عين الفعله كه يا وه عين الفعله كه مان مكسور كرد
گه را به مناصرة جا له به ر ئه وه له م صيغه محقق بو
به مؤنثه وه استغنامان كرد له تى تانيثه كه وه لامان برد
گه را به مُناصِرٌ (وتقول مررت به ممرور به ها ممرور بهم
ممرور بها ممرور بهما ممرور بهن) ياني هه ركاتێ بته وى اسمى
مفعول دروست بكه ى له فعلى متعدى ئه وه مضارعى ئه و فعله
ئه به يته سه ر وه زنى اسمى مفعول وه حذفى فاعله كه ى
ئه كه ى وه مفعول به ئه و فعله ئه كه ى به نائب فاعل وه
مرفوعى ئه كه ى وه ئه ما ئه گه ر بته وى اسمى مفعول له فعلى
لازم دروست بكه ى ئه وه پيويسته له پيشا ئه و فعله لازمه
بكه ى به متعدى به واسطه ى [redacted] حه رفى جه ره وه
چونكى له پيشى ئه وا كه ئه و فعله لازمه بكه ى به متعدى شتى نيه
دا بنرى له جيگه ى فاعلى ئه و فعلا تا صيغه ى اسمى مفعول
دروست بكه ى وه اسنادى بده ى بولاى ئه وه نائبى فاعله

جا لە سەرئەم باسا مصنف رحمه الله تعالی فەرموی

(وتقول ممرور به ممرور بهما) تا آخر یعنی صیغەی یَمُرّ لە

جوملەی (یَمُرّ زیدٌ) کە فعلی مضارعی لازمە کاتی نسبت

صیغەی اسمی مفعولی لی دروست بکەی پیویستە بە هوی

حەرفی جەرەوە بیکەی بە متعدی بولای مفعول بە وەبلێ

یَمُرّ زیدٌ به، جا صیغەی (یمرّ) بکە بە ممرور وە زید

کە فاعلە حەرف بکە وە جارّ ومجرورە کە کە مفعول به غیره

صریحە لە جیگە یا دابنی وە اسنادی اسمە مفعولە کە

بدە بولای وەبلێ ممرور به وە هەروا باقی صورەتەکان

وە لە هەمویانا اسمە مفعولە کە لەسەر حالی افراد و

تذکیر ئەمینیتەوە بە وینەی فعلی اسناد بدری بولای

فاعلی ظاهر وە لەوەی پیویستە لە تثنیە وجمع وە تذکر

وە تأنیث لە نائب فاعلە کە دا کە جار ومجرورە کە یە دەرئەکەوی

وەکو مصنف فەرمویەتی (فتثنّی وتجمع وتذکّر وتؤنث الضمیر

فی ما یتعدی بحرف الجر لا اسم المفعول) بالی تر تثنیه وجمع

وه تذكير و تانيث ديني به سه رئه و ضميرا كه مجرور بوه به حه رفه

جه رّه كه له هه ر اسمي مفعوليك دا كه لازم بوبي وه بوبي به متعدى

به هوّى حه رفى جه رّه وه ، وه ده سْت له اسمه مفعوله كه

نادهى چونكي ئه و جارّ و مجروره بوه به نائبي فاعل وه هه ر مشتق

اسنادبدرى بولاى فاعل يا نائبي فاعل به مفرده دى وه مذكرى ئه مينيته وه

جا له به رئه وه مصنف رحمه الله تعالى له مه و پيش فه رموى اكثر

وايه اسمى فاعلى ثولاثى مجرد له سه ر وه زنى فاعل وه اسمه مفعوله

كه ليشى له سه ر وه زنى مفعول بى دليتى باسى مقابلى ئه و اكثره ش

دلها وه فه رموى (وفعيل قد يجيئ بمعنى الفاعل كالرحيم بمعنى الراحم

وبمعنى المفعول كالقتيل بمعنى المقتول) يانى كه م جار ئيسمى فاعل

وه ئيسمى مفعولى ثولاثى مجرد له سه ر وه زنى فاعل و مفعول

نابن به لكو له سه ر وه زنى (فعيل) دێن جا مثالى ئه و ئيسمى فاعله

كه له سه ر وه زنى فعيل بى وه كو رحيم كه به مه عنا راحمه

وه مشتقه له يرحم حه رفى حه رفه مضارعه كه مان كرد وه

فاء الفعله كه مان مفتوح كرد وه عين الفعله كه مان مكسور كرد

وه ها تیت به یه ئیکی ساکنه له به ینی عین الفعل وه لام الفعلة که یا
گه را به (رحیم) . وه مثالی ئه و ئیسمه مفعوله که له سه
وه زنی فعیل بێ وه کو (قتیل) که به مه عنای مقتوله
مشتقه له یُقتَل به صیغه ی بنا مفعول حه رفه مضارعه که یان
حه زف کرد وه فاء الفعله که یان مفتوح کرد وه ها تین
به یه ئیکی ساکنه له به ینی عین الفعل وه لام الفعله که یا
گه زا به (قتیل) .

جا کاتی که مصنف ئه جاتی بۆ له باسی ئیسمی فاعل وه ئیسمی مفعولی
ثولاثی مجرد ده ستی کرد به باسی اسمی فاعل وه اسمی مفعول له غیری
ثولاثی مجردا وه کو ثولاثی مزید وه روباعی مجرد ومزید فیه وه فه رموی
{واما ما زاد علی الثلاثة} وه ئه ما اسمی فاعل وه ئیسمی مفعول
له فعلیکدا زیا تر بێ له سه ر سه حه رف (فالضابط فیه
ان تضع المیم المضمومة موضع حرف المضارعة وتکسر
ما قبل الآخر فی اسم الفاعل وتفتحه فی اسم المفعول)
ئه وه قاعده ی کلیه بۆ دروست کردنیان ئه وه یه که میمیکی

مضمومه دابنی له جیگه ی حه رفی مضارعا وه حه رفی پیش
آخری مکسور بکه ی له ئیسمی فاعل دا وه مفتوحی بکه ی
له ئیسمی مفعول دا (لحو مکرِم) بو اسمی فاعلی بابی افعال
مشتقه له یکرم دهاتی به میمیکی مضمومه له جیگه ی
حه رفی مضارعدا وه ما قبلی آخره که مان مکسورکرد
هیشته وه گه را به مُکرِم (ومُکرَم) بو ئیسمی مفعولی بابی
افعال دهاتی به میمیکی مضمومه له جیگه ی حه رفی مضارعا
وه ما قه بلی آخره که ی مان مفتوح کرد بوله وه فه رقی بیی
له به ینی اسمی فاعل وه اسمی مفعول دا گه را به مُکرَم :
ومدحرج و مدحرج ومستخرج ومستخرج به ضمه ی میمی
هه مویان وه کسره ی ما قبلی آخر له اسمی فاعل وه فه تحه ی له اسمی
مفعول دا وه دروست کردنیان وه کو مکرِم وه مکرَم وایه

وقد يستوى لفظ الفاعل والمفعول فی بعض المواضع ع
وه که می جار صیغه ی ئیسمی فاعل وه ئیسمی مفعول وه کو
یه کیان لی دی له لفظا حفای به هوی دغمی ما قبلی آخره که ی

لە آخرەکە یانا (لمحابت) بو ئیسمی فاعل و ئیسمی مفعولی بابی

مُفاعلە (ومتحابٌ) بو ئیسمی فاعلو ئیسمی مفعولی بابی

تفاعُل (ومضطرٌ ومُعتَلّ) بو اسمی فاعلو اسمی مفعولی

بابی افتعال (ومنصَبٌ) بو ئیسمی فاعلی بابی انفعال

(ومنصبٌ فیه) بو اسمی مفعولی عەینی ئەو بابە ئیتە

صیغەی اسمی فاعل و اسمی مفعول لە هەردوبانا یەکیکە

وەیا بە هوی اعلال کردنی عین الفعل وە قەلبی واوو

یە بە ئەلف بی (و) کو (مختار) بو اسمی فاعلو

اسمی مفعولی بابی افتعال (ومنجاب) بو اسمی فاعلی

بابی انفعال (ومنجاب عنه) بو اسمی مفعولی عەینی باب

ئیتە لفظی اسمی فاعلو اسمی مفعول لەم سە لفظانا وەکو

یەکن (ومختلف التقدیر) بەلام تقدیر وە ئەصلی مقدەری

ئەو لفظانە کە اسمی فاعلن جیاوازە لەگەل ئەصلی مقدری

ئەو لفظانە کە اسمی مفعولن چونکی ما قەبلی آخر لە اسمە فاعلە

کانا مکسورە وە لە اسمە مفعولەکانا مفتوحە مثلا

ئەصلی پێنج صیغە ئەوەلەکان مُحابِبٌ . ومُتحابِبٌ ومضطرٌ .
ومُعتَدِدٌ . ومُنصَبِبٌ بو بە کەسرەی حەرفی ماقەبلی آخر
بو اسمی فاعل . ومُحابَبٌ . ومُتَحابَبٌ . ومُضطَرَرٌ ومُعتَدَدٌ
ومُنصَبَبٌ فیە بە فەتحەی ماقەبلی آخر بو اسمی مفعول
وەلە هەموی نا اجتماع المثلین روی دا وەحەزفی
حەرەکەی مثلی ئەوەل مان کرد وەدەغمان کرد لە مثلی
ثانی دا ، وەئەصلی سەلفظە دووائیەکان مُختیِرٌ
ومُنجوِبٌ بو بە کەسرەی ماقەبلی آخر لە اسمی فاعل دا
ومُختَیَر ومُنجوَبٌ عنە بو بە فەتحەی ماقەبلی آخر لە
اسمی مفعول دا وەبە یاسای أعلال واو و یە متحرك وە
ماقەبل مفتوح قەلبمان کردن بە ئەلف وەبون بەولفظانە
وەکو تماشات کرد :

عاکاتی مصنف ئەجانی بو لە باسی فعلی ماضی وەمضارع وەلە حەرفی لام
وەلە نهی بە لا وەلەمری بە صیغە وەاسمی فاعل وەاسمی مفعول
دەئەم صیغانە بە کاردێنی لە سالم وە غەیرە سالم دا وەکو

مضاعف وه معتل وه مهموز وه بو ئەم سه نه وعه بارى

ئه حوالى وابو كه مختص بو به خويانه وه وه زور جيگه ى

اعتبار وه اهتمام بون مصنف هات ئەم باسانه ى

ده ست پى كرد به ترتيب وخستنيه پيش باى باقى ئه و

صيغانه كه له تحويلى مصدره ره وه په يدا ئه بن وه كو اسمى

زه مانو مه كانو آله ت وه مصدره ن بى وه فه رموى

(فصل فى المضاعف)

واته ئه مه فصليكه له باس وه بيانى ئه و مشتقانه كه مضاعف

جا بزانن لفظى مضاعف اسمى مفعوله له لوغه تى عه ره با نا

به شتيك ئه لى دو چه ندانه كرا بيته وه وه له عورفى ئه هلى

علمى صه رفا تعريفى ئه وه يه كه له مه تنه كه ديت (ويقال له

الأصم) وه به مضاعف ئه وترى (اصم) يانى كه رّ به

مناسبه به هه ر وه كو گويچكه ئى كه رّ بى ناوه كه ى توندو پرّ

ئه بى له گوشت يا له ژه نگ ئه و لفظه يش كه مضاعف بى

توند وپرّ ئه بى به هوى ئه و دو حه رفه وه كه ئه وه ليان ئه دغم ئه كرى

له دو هه م يانا ...

وهو من الثلاثي المجرد والمزيد فيه ما كان عينه ولامه من جنس واحد

مضاعف لە عورفی ئەهلی صەرفا لە ثولاثی مجرد و مزید فیهی دا فعلیکە

یا اسمیکە عین الفعل وە لام الفعل لە یەک ئەوعە حەرف بن

(کوردَ و اَعَدّ) وەکو رَدَّ لە ثولاثی مجرد کە ماضی بابی ئەوە لە

وە اَعَدَّ لە ثولاثی مزید فیهی دا کە ماضی بابی إفعاله (فان أصلهما

(رَدَدَ و اَعْدَدَ) بە راستی ئەصلی یەکەمیان رَدَدَ وە ئەصلی

دووەمیان اَعدَدَ بوە جا حەذفی حەرەکەی دالی ئەوەلمان

کرد وە دەغمان کرد لە دالی ثانی دا بون بە رَدَّ و اَعَدَّ ...

(ومن الرباعي ما كان فائه ولامه الأولى وكذا عينه ولامهُ

الثانية من جنس واحد) وە مضاعف لە عورفی ئەهلی

صەرفا لە فعلی رباعی مجرد یا مزید فیهی دا ئەوەیە لە فاء

الفعل وە لام الفعلی ئەوەلی هەروا عین الفعل وە لام

الفعلی دووهەمی لە یەک ئەوعە حەرف بن ...

ویقال له المطابَق وە مضاعفی رباعی وەکو ناوئەبری بە

مضاعف ئەوتری پێی مطابق بە فەتحەی بی بە مەعنا

و مطابَقٌ فيه) يانى بەرانبەرى وزێزاوەرى كراوە تيايا لەبەينى

دوحەرفدا كە عيبارەتن لە فاء الفعل و لام الفعل لەوەل

وە عين الفعل وەلام الفعلى ثانى (نحو زلزل يزلزل زلزلة وزلزالا

ئەبستە مطابقة وە موافقەكراوە لەبەينى حەرفەكانيا

بەونەوعە وتمان ..

جا ئەگەر كەسى پرسيارى كرد بو مضاعف بەغيرە سالم وە لەجوملەى

معتلاتا دانراوە مع انه يەكى لە حروفى علەى تيدانيە جوابى بدەوە

وەبلى (وانما الحق المضاعف بالمعتلات لان حروف التضعيف

يلحقه الأبدال) نەوەكو مضاعف الحاق كراوە بە معتلاتەوە

ئيلا لەبەرئەوە كە حەرفى تضعيف گوڕانەوەى بە حەرفيكى ترى

بەسەرا ئيت وەكو حروفى علله گورانەوەيانى بەسەرا دى

بەحەرفيكى تر والەم حالى ابدالە مناسبە پەيدابو لەبەينى

مضاعف وە معتلاتا وە مضاعف الحاق كرا بە معتلەوە . جا مثالى

هاتنى ابدال بەسەر مضاعفا (كقولهم أمْلَيتُ بمعنى أمْلَلتُ)

وەكو قەولى عەرەبان ئەلين آمليتُ بەگورينەوەى لامى ثانى بە يە

چونکە لە صلەکەی اَمْلَلْتَ بوە یائی نوسیم (وکذلك الحذف)

وە هەروەکو إبدال دی بە سەرحروفی تضعیفدا حەذفیش

دی بەسەریاناوەکو حەذف دی بەسەرحروفی علەدا توە

بەم وەزعەشی مناسبە لەبەینی مضاعف ومعتلا پەیدابوە

وە مضاعف الحاق کراوە بە معتلاتەوە، جا مثالی هاتنی حذف

بەسەرمضاعفا (کقولهم مِسْتُ وظِلْتُ بفتح الفاء وکسرها

واَحَسْتُ) لە صلەکەیان مَسِسْتُ وظَلِلْتُ واَحْسَسْتُ بوە

فیستە لە دو مثالە وەلەکانا حذفی عین الفعلەکەمان کرد بە خویی

خۆرەکەیە وە گەران بە مَسْتُ وظَلْتُ بە فتحەی فاءالفعل

یا خود نقلی کسرەی عین الفعلەکامان کرد بو لای فاءالفعلەکەیان

ئەوجار حذفمان کردن گەران بە مِسْتُ وظِلْتُ بە کسرەی

فاءالفعل وە لە مثالی آخرا لە صلەکەی اَحْسَسْتُ بو وەکواکومت

حذفی سینی لەوەلمان کرد لە پاشی نقلی فتحەکە بولای ما قبلەکەی

گەرا بە اَحَسْتُ . خولاصە وەرکەوت بوت کە هوی الحاقی مضاعف

بە معتلە وە ئەمەیە کە مشابهە بە معتل لە هاتنی إبدالو حذف بەسەر

حروفی تضعیف کەدا وەکو بە سەرحروفی علە دا دێن بیجگە لەمە

لەکاتی ابدال دا ئەوحەرفە کە لە پەوەلی حەرفی تضعیف دا دیت :

عبارەتە لە یەة وەکو حالی بوی لە اَمْلیت لە باتی اَمْللت سابقاً.

(والمضاعف یلحقه الأدغام) ئەمە بەیانە بو حەنی لە احوالی

مضاعف یانی لە دوحەرفە مکررەکە وان لەمضاعف دا گەلی

جار ادغامیان بە سەرا ئیت (وهوان تسکن الاول وتدرج

فی الثانی). وە ادغام لە عورفی اهلی تجوید و ئەهلی صەرف دا

ئەمە یە کە حەرفی ئەوەلی لە دو حەرفە مکررە ساکن بکەی

وە دەمجی بکەی لە حرفی ثانی دا وە بیخوینیتە وە بە توندی بو پاریز

لەفەوتانی (ویسمی الاول مدغما والثانی مدغما فیه) وە حەرفی ئەوەل

ناوئەبری بە مدغم وە دوهەم بە مدغم فیه یانی دەغم تیاکراو ...

جا بزانە ادغام لە سەر سە قسمە یەکەم واجبە دووەم محالە

وە سە ههەم جائزە و بە آرەزوی ئسانە وە مصنف رحمه الله

بو بەیانی ئەم قسمانە فەرموی (وذلك واجب فی نحو مدّ یمدّ واعدّ

یعدّ وانقدّ ینقدّ واعتدّ یعتدّ واستعدّ یستعدّ واطمأنّ یطمأنّ

یانی ادغام واجبه له هه‌ر فعلیک دا که ضمیری بارزی له‌گه‌ل دا نه‌بی

له فعلی ماضی و مضارعی مضاعفی ثولاثی مجرد مطلقا وه له ثولاثی مزید فیه

وه رباعی مزید فیه به مه‌رجی که دو حه‌رفه مکرره‌کان پیکه‌وه بن خوای

مضاعفی عورفی بن وه‌کو اُعِدَّ یُعِدّ وانقَدَّ یَنقَدّ واعتَدَّ یَعتَدّ

واستَمَدَّ یَستَمِدّ یاخود هه‌ر مضاعفی لوغه‌وی بن وه‌کو اسوَدَّ

یَسوَدّ وه اسوادَّ یَسوادّ واطمأنّ یطمئنّ بَسه‌له‌م شه‌ش

فعله مضاعفی عورفی واصطلاحی نین وه به‌ر تعریفی نه‌وه ناکه‌ون

به‌لکو هه‌ر لام الفعله که‌یان مکرره وه مضاعفی لوغه‌وین مع انه

ادغام له وانا واجبه (وکذا اذا بنیتها للمفعول) وه هه‌روا ادغام

واجبه له فعلانا کاتی که دروستیان بکه‌ی بو نه‌وه که نیسبه‌تیان بدری

بولای مفعول (نحو مُدَّ یُمَدّ) بو بنا مفعولی ماضی و مضارعی مضاعفی

بابی نه‌وه‌ل (وکذا نظائره) هه‌روایه حوکمی هاووینه‌کانی مدّ یمدّ

وه‌کو اُعِدَّ یُعَدّ وه باقی فعله‌کان کاتی بنا کران بو مفعول (وفی نحو مَدَّ

مَصدَراً) هه‌م ادغام واجبه له هاووینه‌ی لفظ مَدّ له‌و مصدره

مضاعفانه که شه‌رتی ادغامیان تیدا هاتوه‌ته جیگه (وکذلک اذا اتصل

الف الضمير او واوه او يائه ، هه روا ادغام واجبه كاتى

كه ضميرى فاعلى ساكن بلكى به فعله وه كه عباره تن له ئه لف كه

ضميرى فاعلى تثنيه يه وه واو كه ضميرى فاعلى جمعه وه يه كه ضميرى

فاعلى مفرده دى مؤنثى مخاطبه (نحو مدّا مَدّوا به فه تحه ى ميم

بو تثنيه وجمعى فعلى ماضى بنا فاعل وه به ضمه ى ميم بو تثنية

جمعى فعلى ماضى بنا مفعول يا بو تثنية وجمعى فعلى ئه مرى به صيغه

(ومُدّى) بو ئه مرى مفره دى مؤنثى مخاطب به ضمه ى ميم وه

ادّغام له هه مو ئه مانا وه وينه يانا واجبه :

جا لاتى كه قسمى ئه وه لى باسى كرد كه ادغامى واجبه ولستى قسمى دووه م

باسى بكا كه ادغامى محاله وه فه رووى (ومتنع) عطفه له سه ر

قه و لى مصنف كه فه رووى واجب يانى ادغام محاله وه قابل نيه

(فى نحو مددتُ ومَدَدْنا ومددتَ الى مددتن . ويمددن وتمددن

وأُمْدُدْنَ ولا تمْدُدْنَ ، دا ته ادغام نابيته جيكه وه وجودى محاله

له هه ر فعله مضاعفيك دا كه ضميرى مرفوعى متحركى پيوه لكا لجب

حواى فعلى ماضى بى وه كو مددتُ بو متكلمى وحده و مددنا بو متكلمى مع الغير

(وَمَدَدْتَ بۆ مفردی مذکری مخاطب ومددتما ومددتم وَمَدَدْتِ
ومددتما ومددتن که صیغەی جەمعی مؤنثی مخاطبه ویمددن
بۆجمعی مؤنثی غائب لە مضارعا وتمددن بۆجمعی مؤنثی مخاطب
لە مضارعا وامددن ولاتمددن کە لەوەلیان صیغەی
جمعی مؤنثی مخاطبه لەلەحری مخاطبا وە دووهەمیان صیغەی نهیه
لە جەمعی مؤنثی مخاطبا والحاصل لە هەموو مادەی اتصالی
ضمیری مەرفوعی متحرک بە فعلی ماضی یا مضارعه وە ادغام محاله
لە بەر ئەوە شەرتی ادغام ئەمەیە ئەوەل حەرف ساکن وەثانی
متحرک بێ وەلەو فعلانا بە عەکسەوویە کەوابێ دەحم قابل نیه
لە هەر دوو متکلم وە هەموو صیغەکانی مخاطبه وەجمعی مؤنثی
غائب لە ماضی دا وەلە صیغەی جمعی مؤنثی غائب وەمخاطب
لە مضارعا مطلقا وەلە صیغەی جمعی مؤنثی مخاطب لە لەمری
بە صیغەدا : لە بەر ئەوە شەرتی ادغامیان تیا نائیتە جێگە
وەکو وتمان : (وجائز) عطفه لەسەرتەولی مصنف کە
فەرموی (وممتنع) یانی ادغام دروستە نە محالە وە نە واجب.

اذا دخل الجازم على الفعل الواحد ، كاتی كه عاملی جازم
داخل ببی له سه ر فعلی مفرد له صوره تا چه مفره دی
مذكوی غائب یا مفرده ی مؤنثی غائب یا مفره دی مذكری
مخاطب یا فعلی متكلمی وحده بی یا متكلمی مع الغیر كه
واله صوره تی مفره دا هه رچه ن له مه عنادا جه مع بی
به لام مفره دی مؤنثی مخاطب نیه له م قاعده دا له به ر
ئه وه له مه وادی ادغامی واجبه (فان كان مكسور العین
كیفرّ او مفتوحه كیعضّ فتقول لم یفرِّ ولم یعضِّ
بكسر اللام وفتحها) جا ئه گه ر ئه و فعله مضارعه
مكسور العین بو وه كو یفرّ كه له بابی ثانیه یا مفتوح العین بو
وه كو یعضّ كه له بابی رابعه ئه وه ئه توانی بلییت
لم یفرّ ولم یعضّ به كسره ی لام الفعل ولم یفرّ ولم یعضّ
به فتحه ی لام الفعل (ولم یفرر ولم یعضض بالفك)
وه ئه یشی ئه توانی بلی لم یفرر ولم یعضض به فه كی ادغام
به صله كه یا ن یفرّ و یعضّ بو عاملی جازمیان داخل بوه سه ر

وە حەذفی حەرەکەی لام الفعلەکە یانی کرد جالەبەرئەوەکە لەحالی
ادغاما حەرفی ئەول لە مکەرەرەکان ساکن کرابو التقاء الساکنین
رُوی دا لە بەینی ئەوانا جابو رەفعی التقاء الساکنین یا ادغامەکە
ئەهیلینەوە وە حەرفی ثانی متحرک ئەکەین بە کسرە لەبەر
قاعدەی [الساکن اذا حُرِّکَ حُرِّکَ بالکسر] یا بە فەتحە لەبەر
ئەوە فەتحە [اخفُّ الحرکاتە] وە ئەلێین لم یَفِرِّ وە لم یَعَضِّ
بە ادغام لەگەل کەسرەی لام الفعل و یا لەگەل فەتحەی لام الفعل دا
و یا خود فەکی ادغامەکە ئەکەینەوە وە حەرەکەی ساکنی
ئەوەل اعادە ئەکەینەوە لەسەر ئەساسی پێشی ادغام وە
ئەلێین لم یَفرِرْ ولم یَعْضَضْ : (و هکذا حکم یقشعرّ وَاحمَرَّ
و یحمارُّ) وە بە وینەی یفرُّ و یَعَضُّ وایە لە جوازی اُبقای
ادغام وە متحرک کردنی لام الفعلەکەدا بە کەسرە یا فەتحە وە
لە جوازی فەکی ادغام وە اعادەی حەرەکەی ساکنی ئەوەل کاتی دخولی
جازم لەسەر مضارع حوکمی ئەم سە فعلانە و هاو وینەیان لە هەر
مادەیێک دابی و ان کان العین مضموما فیجوز الحرکات الثلاث

مع الادغام ويجوز فكه) یانی ئه‌گه‌ر عه‌ین الفعلی ئه‌و فعله

مضارعه مضاعفه‌که عاملی جازمی داخل ئه‌بیته سه‌ر مضمومی

وه‌کو یَمُدَّ ویَعُدَّ ئه‌وه دروسته له لام الفعله‌که یا حه‌ره‌کاتی

ئه‌لاته له‌گه‌ل هیشتنه‌وه‌ی ادغامه‌که دا جا دروستی کسره وفتحه

له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌که زۆر وتمان وه دروستی ضمه‌یشی له‌به‌ر مناسبه‌ی

حه‌ره‌که‌ی عین الفعله‌که‌یه‌تی هه‌روا دروسته فه‌کی ادغامه‌که

بکه‌یته‌وه وه ساکنی لام وه‌ل متحرک بکه‌ی به حه‌ره‌که‌ی پیشوی خوی

(فتقول لم یمد بحرکات الدال مع الادغام ولم یمدد بفکه)

جا تو ئه‌لی له مضارعی مضاعفی بابی ئه‌وه‌ل دا له‌کاتی دخولی عاملی

جازم له‌سه‌ری لم یَمُدِّ به کسره وفه‌تحه وضمه‌ی داله‌که‌ی

له‌گه‌ل هیشتنه‌وه‌ی ادغامی عین الفعل له لام الفعله‌که یا وه

لم یَمْدُدْ به فه‌کی ادغام وه جه‌زمه‌ی داله‌که یا وه ئه‌صلی لم یَمُدَّ

یَمْدُدْ بو به ادغامی دالی ئه‌وه‌ل له دالی ثانی دا عامل جازمه‌مان داخل

کرده سه‌ری لام الفعله‌که‌ی مجزوم کرد وه التقاء الساکنین روی دا له‌بینی

عین الفعل وه لام الفعله‌که یا وه بو چاری ئه‌وه لام الفعله‌که مان

مكسور كرد يا مفتوح كرد يا مضموم كرد له‌ به‌ر له‌وه‌ وشان له‌ پێشه‌وه‌

وه‌ ئیدغامه‌كه‌مان هێشته‌وه‌ گه‌ر به‌ لم يمسّ به‌يه‌كی له‌سه‌

حه‌ره‌كه‌كان وه‌ یا فه‌كّی ادغامه‌كه‌مان كردوه‌ وه‌ إعاده‌ی

ضمّه‌ی عين الفعله‌كه‌ مان كرده‌وه‌ گه‌ر به‌ لم يَمْدُدْ ...

(وهكذا حكم الأمر) وه‌ به‌ وینه‌ مضارعی مضاعف وایه‌ له‌كاتی

دخولی جازم دا حوكمی ئه‌مری به‌ صیغه‌ واته‌ له‌گه‌ر له‌ مكسور العين

ومفتوح العين دروست بكری ئه‌توانی ادغامه‌كه‌ی بیلێیته‌ وه‌

وه‌ چاری التقاء الساكنين بكه‌ی به‌ كه‌سره‌ یا به‌ فه‌تحه‌ی لام

الفعله‌كه‌ی وه‌ ئه‌شتوانی فه‌كّی ادغامه‌كه‌ی بكه‌یته‌وه‌ له‌گه‌ل

اعاده‌ی حه‌ره‌كه‌ی عين الفعله‌كه‌ یا (فتقول فِرِّ فِرَّ عَضِّ عَضَّ)

به‌ هێشتنه‌وه‌ی ادغام له‌گه‌ل كه‌سره‌ یا فه‌تحه‌ی لام الفعله‌كه‌یا یا

(وَافْرِر وَاعْضَضْ) به‌ فه‌كی ادغام وه‌ اعاده‌ی حه‌ره‌كه‌ی

عين الفعله‌كه‌یان . ئه‌صله‌كه‌یان تَفِرّ وتَعَضّ بو به‌ ادغام :

تی حه‌رفی مضارع بو حه‌ذفمان كرد وه‌ آخره‌كان مجزوم كرد به‌ سكون

جا التقاء الساكنين رووی دا له‌ به‌ینی عين الفعل وه‌ لام الفعله‌كه‌یان دا

جا بو دەفعی ئەوە یا ئدغامەکەمان هێشتەوە وە لام الفعلەکەمان مکسور یا مفتوح کردن وە یا خود فەکی ئدغامەکەمان کردەوە وە حەرەکەی عین الفعلەکەمان هێنایەوە وە جەلبی هەمزەی وەصلمان کردەوە بو دەفعی ابتدا بە ساکن گەرا بە اِفْرِرْ وە اِعْضَضْ : (وتقول مُدِّ وَاُمْدُدْ) تویەلێ لە بنای ئەمری بە صیغە لە مضارعی مضاعفی مضموم العین دا مُدِّ بە هێشتنەوەی ادّغام وە حەرەکاتی ثەلاثەی لام الفعلەکەی لەسەر یاسای پێشو وَاُمْدُدْ بە فەکی ادغام وە إعادەی حەرەکەی عین الفعل وە سکونی لام الفعل .

ئەصلەکەیان تَمُدُّ بو تی حەرفی مضارع بو حذفمان کرد وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە سکون جا التقاء الساکنین زوی دا لە بەینی عین الفعل وە لام الفعلەکەیا ؛ وە هاتین بو چارەی ئەوە یا ادغامەکەمان هێشتەوە وە لام الفعلەکەمان متحرک کرد بە یەکی لە حەرەکاتی ثەلاثە کسرە لەسەر قاعدەی مشهور وە فەتحە لە بەر تخفیف وە ضمە لە بەر مناسبەی حەرەکەی

عينُ الفعلەکەی دەیا خودە فەکەی ادغامەکەمان کردەوە وە

حەرەکەی عین الفعلەکەمان اعادە کردەوە وەجەلبی

هەمزەی وەصلی مضمومەمان کرد بۆ دەفعی ابتدا بە ساکن

گەرا بە اُمدُدْ (و تفعل) ئەو ئەلیبێت لەدروست کردنی

اسمی فاعل لە ثلاثی مجرەدی مضاعفا (مادّ) بۆ مفرەدی

مذکر لە غائب و مخاطب وە متکلمی وحدەدا ئەصلەکەی

مادد بوو اجتماع المثلین بۆ حەذفی حەرەکەی مثلی ئەوەل مان

کرد وە دەغمان کرد لە مثلی ثانیدا گەرایە مادُّ (مادّان)

بۆ تثنیەی مذکر لە حالەتی رەفعەدا ئەصلەکەی (مادّ) بوو

ئەلفونون علامەتی تثنیە بوون الحاقمان کردن بە آخریەوە

ئەلف باعثی فەتحەی ماقبلی بوو ماقبلەکەمان مفتوح کرد

وە حەذفی تنوینەکەمان کرد لەبەر التقاء الساکنین گەرایە مادّان

(مادّون) بۆ جمعی مذکر لە حالەتی رفعەدا ئەصلەکەی مادّ بوو

واو و نون علامەتی جەمعی مذکر بوون الحاقمان کردن بە آخریەوە

وە حەذفی تنوینەکەمان کرد لەبەر التقاء الساکنین گەرایە مادّون

(مادة) بۆمفرەدی مؤنث ئەصلەکەی مادبوتی وتنوین عەلامەتی مفرەدی مؤنث بون الحاقمان کردن بەآخریەوە وەتیی تانیث باعثی فەتحی ماقبلی بو ماقەبلەکەن مفتوح کرد گەڕا بە مادّة (مادّتان) بۆتثنیەی مؤنث لەحالەتی رەفعەدا ئەصلەکەی مادّة بو ئەلف ونون عەلامەتی تثنیە بون لەحالەتی رەفعەدا الحاقمان کردن بەآخریەوە ئەلف موجبی فەتحەی ماقەبلی بو ماقەبلەکەمان مفتوح کرد لەوە حەذفی تنوینەکەیشمان کرد لەبەر رەفعی التقای ساکنین کە تەتوینو ئەلفەکەن گەڕا بە مادّتان (مادات) بوجەمعی مؤنثی سالم ئەصلەکەی مادّة بو ئەلفوتی علامەتی جەمعی مؤنث بون الحاقمان کردن بەآخریەوە وەئەلف موجبی فەتحەی ماقەبلی بو ماقەبلەکەمان مفتوح کرد گەڕا بە مادتات جاتیی مفرەدەکەمان حەذف کرد لەبەد گوردەوە بوخە دوعەلامەتی تانیث گەڕا بە مادّات:

(مَوادّ) بوجەمعی مؤنثی مکسر ئەصلەکەی مادّة بو ههاتین

بە ئەلفی صیغەی مفاعل لە پاش ئەلفی اسمە فاعلەکەوە

جا التقاء الساکنین بو لە هەردو ئەلفەکانا جا لە بەر دەفعی

ئەوە قەلبی ئەلفی اسمە فاعلەکەمان کرد بە واو . وەلە بەر

ئەوەکە ئەم صیغە خاصّ بو بە مؤنثەوە وەکو حوائض

وە طوالق حەزفی تێ مفردەکەمان کرد گەرا بە مَوادّ ؛

(ونصول حُمّ وذُلّمنصور) وە تو ئەلێی لە بینای اسمی مفعول

بو ثولاثی مجرەدی مضاعف لە باجی ئەوّە لا حمد ودر وەکو اسمی

مفعولی غیرە مُضاعَف وەکو منصور یانی لە اسمی مفعولی

مضاعفا مەجالی دەغم نیە لە بەر ئەوەکە واوی صیغەی

اسمی مفعو لەکە بوە بە فاصلە لە بەینی دو حەرفە مکرەرەکەدا

وە ئەما اسمی فاعل وە اسمی مفعولی مزید فیە ئەوە وەکو

فعلە مضارعەکە یانە وە لە هەر شوینێ لا دەغم لە

فعلە مضارعەکە یانە بێ دەغم لە وانیشا ئەکرێ وەکو

محمَرّ وە محمارّ لە یحمرّ وە یحمارّ وە مقشعرّ لە یقشعر وە مطمئن

لە یطمئن مادام لە مضارعەکە یانە دەغم کراوە لە وانیشا دەغم ئەکرێ

(فصل في المعتل)

فصلیکه باس ئەکا لە وشەیەک کە لە عورفا پێیان ئەڵێن معتل

(وهو ما كان أَحَدُ أُصولِهِ حرفَ علّة) معتل بە لفظێ ئەڵێن

کە یەکێ لە حروفە ئەصلیەکانیان حەرفی علەبێ (وهي الواو والياء

والألف) وە حەرفی علە واوە و یەیە و ئەلفە (وتسمى حروف

ناویشیان ئەبرێن

المد واللين) وە ئەم حەرفانە وەکو ناو ئەبرێن بە حەرفی علە

بە حروفی مدّ وە بە حروفی لین وە بەم اعتبارە حروفی علە و مد و

لین یەکێکن وە بارێ فەرقیان ئەکا وە ئەڵێ ئەم سە حەرفە

مطلقا متحرک بن یا ساکن ناو ئەبرێن بە حەرفی علە وە ئەگەر

ساکن بن ئەوە ناو ئەبرێن بە حەرفی لین مطلقا چە ماقبلەکەیان

متحرک بێ بە حەرەکەی مناسب بویان وا ئە ماقبلی ئەلف

مفتوح بێ وە ماقبلی واو مضموم بێ وە ماقبلی یە مکسور بێ یا نە

وە ئەگەر ساکن بن وە ماقبلەکەیان متحرک بێ بە حەرەکەی

مناسبە ئەوە ناو ئەبرێن بە حروف مدّ وەکو قالَ یَقولُ قیلَ

(والألف تكون منقلبة عن واو أو ياء) وە ئەلف کە یەکێکە

لەم سە حەرفە هەرگێز لە ثولاثی دا ئەصلی نابێ بەڵکو

منقلب ئەبی لە واو یا لە یە ئێستە ئەلفی قال ئەصلەکەی

واو بوە وە ئەلفی باع ئەصلەکەی یە بوە بەلام واو و یە

وا ئەبی ئەصلی بێ وەکو واوی یقول وە یەی یبیع وە

وایش ئەبی منقلب ئەبێ لە یەک وەکو واوی (مُوسِر) کە

منقلبە لە یە وە ئەصلەکەی (مُیْسر) بوە جا قەلبی یەکە

کراوە بە واو .. وە یەی (سَیّد) کە منقلبە لە واو و

ئەصلەکەی (سَیْوِد) بوە (وانواعه سبعة) ئەنواعی معتل

حەوتن چونکی حەرفی علە لە ولفظا ئەگەر یەکی بێ ئەوە یا

فاء الفعله یا عین الفعله یا لام الفعله وە ئەگەر زیاترە ئەوە

یا فاء الفعل وە عین الفعله یا فاء الفعل وە لام الفعله وە یا

عین الفعل وە لام الفعله یا فاء الفعل وە عین الفعل وە لام الفعل

وە هەرکام لەم احتمالانە نەوعیکن لە معتل وە ژمارەیان

حەوتە (النوع الاول المعتل الفاء) نەوعی ئەوەل لە حەوت

نەوعەی معتل مُعتلّ الفایە یانی فعلیک وە یا اسمیکی وایە

فاء الفعله کەی حەرفی علەبێ (ویقال له المثال) وە ئەم

ئەوعە وەکو پێی ئەوترێ معتل الفا پێشی ئەوترێ (مثال)

لمماثلته الصحیح فی احتمال الحرکات والسکنات) لەبەرئەو

معتل الفاء بەوێنەی فعل وەئیسمی صحیح وایە لە هەلگرتن

وە قەبوڵ کردنی فاء الفعلەکەی بوحەرەکە وسکون مثلا

ئەلیێت وَعَدَ وَعدًا وەکوضَرَبَ ضربا جابزانە ئەلف لەبەر

ئەوە دائما ساکنە قەت نابێ بەفاءالفعل وە فاءالفعلی

ئەمئەوعە یا واوە وەیا یەیە جاباکەحکامی هەردویان

بەیان بکەین. (اما الواو فتحذف من المضارع الذی یکون

علی یفعل بکسر العین) جائەو فاءالفعلەکە واوە ئەوە

حەزف ئەکرێ لە فعلە مضارعی لەسەر وەزنی یفعل بێ

بەکەسرەی عین الفعل (ومن مصدره الذی یکون علی فِعلة

وەهەم حەزف ئەکرێ لە مصدەریکی وەهای کە لەسەر وەزنی

فعلە بێ بەکەسرەی فاءالفعل وەسکونی عین الفعل (وتسلم

فی سائر تصاریفه) وەئەمێنێتەوە لە باقی مشتقاتەکەیا

وەکو فعلی ماضی وە اسمی فاعل وە اسمی مفعول وەغەیری ئەوانە

(تقول) تو ئەلێیت لە مثالی معتل الفائی لا مضارعەکەی لەسەر
وەزنی یفعل بێ بەکەسرەی عین الفعل وە مصدەرەکەی لە
سەر وەزنی فعله بێ هاتبێ بەکەسرەی فاء الفعل وە واویان
تێدا حەذف بکرێ (وَعَدَ) بۆ فعلی ماضی بە اثباتی واوەکەی
(یعِد) بۆ مضارعەکەی بە حەذفی واو لە صلەکەی
یَوْعِدُ بو واوەکەی واقع بولە بەینی حەرفی مضارع وەکەسرەی
عین الفعل دا لەبەر ثقالەت حذف کرا گەرا بە یَعِدُ لەسەر
وەزنی یَعِلُ چونکی مادام لە مەوزونا حەرفی فاء الفعل کرا وە
لە میزانەکەیشا حەذف ئەکرێ (عِدَةً) بۆ مصدەری کە لە
سەر وەزنی فِعلە بێ لە صلەکەی (وِعْدٌ) بو بەکەسرەی
فاء الفعل وە سکونی عین الفعل حەرفی واوەکەمان کرد لە پاشی
نەقلی کەسرەکەی بولای مابعدەکەی وە لە باتی ئەو واوە
هاتبێ بە تێ وە تنوینی لە آخرەوە گەرا بە عِدَةً لەسەر وەزنی
عِلَةً (ووَعْدًا) بو لە و مصدەرەی کە لەسەر وەزنی
فَعْلٌ بێ بە فەتحەی فاء الفعل وە واوەکەی بمێنێتە وە (فهو

واعد ، بو اسمی فاعل به اثباتی واو (وَذاك موعود ، بو اسمی

مفعول به اثباتی واو (وعِد ، بو ئه‌مری به صیغه‌ی به حه‌ذفی

واو له صله‌که‌ی تَعِدُ بو تی حه‌رفی مضارع بو حه‌ذفمان کرد

وه آخره‌که‌مان مجزوم کرد به حه‌ذفی حه‌ره‌که که را به عِد

(ولاتعد) بو نه‌هی له مفره‌دی مذکری مخاطب به حه‌ذفی واو

(ولذلك ومِق یَمِقُ مِقَةً ، وه‌کو وعد یعد عِدةً وایه

له اثباتو حه‌ذفی واوا ماده‌ی (ومق) وه باقی ماده کالف

مِثل الفای واوی که مضارعه‌که‌یان له‌سه‌ر وه‌زنی یفعِلُ

به‌که‌سره‌ی عین الفعل وه مصدره‌که‌یان له‌سه‌ر وه‌زنی

فِعْله‌یه به‌که‌سره‌ی فاء الفعل (فاذا أُزیلَتْ کسرةُ ما بعدها

أُعیدتِ الواو المحذوفة ، هه‌رکاتی که‌سره‌ی مابعدی

حه‌رفه مضارعه‌که لابرا واوه محذوفه‌که اعاده ئه‌کرێته‌وه

(الحُلم یوعَد ، به صیغه‌ی بنا مفعولی مفره‌دی مذکری غائب

له صله‌که‌ی یَعِدُ بو به یی واو به لام پاش ئه‌وه ئه‌و صیغه

کرا به بنا مفعول به ضمه‌ی حه‌رفی مضارع وه فه‌تحه‌ی ماقه‌بلی

آخرەکەی واوە محذوفەکە هاتەوە (وتثبت الواوُ فی یفعل

بالفتح) ئەمینیتەوە وە فاء الفعلی واوێ لە هەر مضارعێکدا

لەسەر وەزنی یفعل بێ بە فەتحەی عین الفعل کوجل یوجل

لە بابی رابع داوە کو علم یعلم (واِیجَل) بو ئەمری بە صیغەی

مفرەدی مذکری مخاطب لە م بابا ئەصلەکەی اِوجل بو وەکو

اِعلم بە اثباتی واو بەلام لەبەر ئەوە واوەکە ساکن بو وە ماقبلەکەی

مکسور بو قەلب کرا بە یە بو بە اِیجَل : وەکو مصنف فەرموی

(قلبت الواو یاءً لِسکونها واِنکسارِ ماقبلها) واتە واوەکەی

قەلب کرا بە یە چونکی ساکن بو وە ماقبلەکەی مکسور بو

وە هەروای وە هاتی قەلب ئەکری بە یە (فان انضم ماقبلها

عادت الواو) یانی مادام قەلب کردنی واو بە یە لەبەر سکونی

خوی وە کەسرەی ماقبلەکە بەتی لە هەر وەختی کا ماقبلی

ئەو یا مضموم کرا واوەکەی دیتەوە (تقول یا زید اُیجل)

ئەصلەکەی اوجل بو واو ساکن ماقبل مکسور قەلبمان کرد بە یە

بە قاعدەی پیشو وەکاتی یا زید بە ضمەی دالی زەیدکە تە پیشەو

دەدالی زید مضموم بو وە هەمزە وەصلەکەی لە ناودا نوسیت

ماقەبلی یەکە مضموم بو وە یەکەمان کرد بە واو لکن تلفظ

بالواو ویکتب بالیاء) لەمانەم واوە تلفظی پێ ئەکری

بە واو وە ئەنوسری بە یە لە بەر ئەوە کە دەستوری

نوسین وە هایە کە ئەوەلی کەلمە بنوسری بە تقدیری

ابتدائی کردنی یانی بە حسیبی ئەوە هیچی لە پێشەوە نەبێ

وە آخرەکەی بنوسری بە حسیبی ئەوەکە وقفەی لەسەر بکری

(ونثبت فی یفعل بالضم کوجه یوجه اوجه ولا توجه) وە

واو ئەمینیتەوە لە کاتی فاء الفعل بێ لە یفعل بە ضمەی عین الفعل دا

وەکو واوی وجه یوجه لە بابی سادس لە صیغەی ماضی و مضارع

ئەمر و نەهیا . لە بەر ئەوەکە مابعدی واوەکە مکسور نیە

جا لە بەر ئەوە پرسیار کرا مادام واوی فاء الفعل ئەمینیتەوە

لە یفعل بە فتحەی عین الفعل دەی بوچی حەذف کرا وە

لە یطأ و یضع و یقع و یدع مع ائە ئەمانە مفتوح العین

مصنف ئەرموی (وحذفت الواو من یطأ ویضع ویقع ویدع

لأنها في الاصل على يَفعِل بالكسر) واته حه ذف كراوه واوى

فاء الفعل لەم صيغانا چونكى ئەمانە لە ئەصلا لەسەر وەزنى

يفعِل بوون بە كەسرەى عين الفعل وە حەذفى واوەكەيان كراوە لە

سەر قاعدەى دامەزراو (فَفُتِحَ عينها لحرف الحلق) وەلەپاش

حەذفى واوەكەيان عين الفعلەكەيان مفتوح كراوە لەبەر

مقابلەى قورسى حەرفە حەلقەكە . جا مادام وابى حەذفى

واوەلەمانا لەسەر قاعدەيە ومقبولە :

ئەم جار لەبەرئەوەكە وەختە هاتەوە سەر مصنف بە حذفى

واوى واوى (يذر) كە ئەصلەكەى (يوذر) بوە مع ائە مفتوح العين

وە عين الفعل وە لام الفعلى حەرفى حەلق نيە مصنف جوابى

ئەوەدەخەبەدايە وە بە فەرمودەى خوى كە فەرموى (وحذفت

مِنْ يَذَرُ لكونها في مَعْنى يَدَعُ) يانى حەذفى واوى فاءالفعل

كراوە لە (يذر) لەبەرئەوەكە بە مەعناى يَدَعُ ئيستعمال

ئەكرى وە بە حەمل لەسەرئەوە لەبەرموا نقتەن في المعنى

(وأماتوا ماضى يَذَرُ ويَدَعُ) عەرەبەكان تەركى ئيستعمالى

فعلی ماضی یان کرد ده له بو (یذر) و (یدع) وه له باقی نه وا

لفظی (ترک) یا نیش به کار ده هیناوه وه بزانن ئه م باسه

له گه ل ئه وا که به یانی واقعه احتمالی هه یه تا یید بی بو جوابی

ده خنه که یش وا ته بیجگه له وه که ئه م دو مضارعه هه مل

کراون له سه ر یدع له عه ینی کا تا له به ر قورسی لفظه

که یشیان به نه وعی که ماضیه که یان له به ر قورسی بالمره ته رک

کراوه وه استعمال ناکری که وابی موناسبی تخفیفن به حه زفی

واوی فاء الفعله که یان : جا له به ر ئه وه که سی پرسیاری کرد

ما دام فعلی ماضی له مانه ته رک کراوه وه فاء الفعلی مضارعه

که یشیان محذوفه ده لیل چیه له سه ر ئه وه که محذوف له

فعلانا واوه مصنف له جوابا فه رموی (وحذف الفاء دلیل

علی ان المحذوف واو) یانی حه زفی فاء الفعل له م فعلانا

ده لیله له سه ر ئه وه که له وه ی حه ذف کراوه واوه و یه

نیه چونکی یه له مضارعی مثالا حه ذف ناکری وه کو

ئیستا به یان ئه کری (جا له کانیک دا باسی واو ته واو بو ده تی

کرد بە باسی یە وە فەرموی (وا اما الیاء فتثبت علی کل حال) یائی لەما

فاء الفعلی کەیە ب لەوە نەبینیتە وە لە هەموحالیک دا وانە لە

فعلی ماضی یا مضارع دا وە لە مصدەر و اسمی فاعل و اسمی مفعول دا

وە لەکاتی کا مضارع مضموم العین یا مکسور العین یا مفتوح العین

(کحو یمن یمین) لە بابی سادس رو (یسر ییسر) لە بابی ثانی رو (یئس

ییئس) لە بابی رابع دا (وتعتل فی افعل من الیائی) تو نەلی

لە بنای بابی افعال لە معتل الفای یائی دا (آیسر) بو فعل ماضی مفردی

مذکری غائب لە معتل الفای یائی دا بە اثباتی یە کەی (ویوسر) بو

مضارعەکەی بەقەلبی یە بە واو چونکی قاعدە یە کە یە ی ساکن ماقبل

مضموم قەلب ئەکری بە واد (ولم تحذف لان حذف الواو مع الهمزة

اجحاف) یئتر حەزفی واوە منقلب لە بریتی یە کە نەکرا لە بەر

ئەوە لە مضارعا حذفی هەمزەکە تکراوە وە حەرفی واوەکەش

لەگەل حەذفی هەمزەکە یا ستەم و نامناسبە (یهوموس) وە لە

لو اسمی فاعلی بابی افعال لە لیست اموسر، لە صلەکەی مئیسر بو یە ساکن

ماقبل مضموم قەلبیان کرد بە واو گەرا بە موسر زوفی افتعل منهما)

وەتوئەلییت لە دروست کردنی بابی افتعال لە مثالی واوی
وەیائی دا (اِتَّعَدَ) بو واوی لە صلەکەی اوتعد بووە
قەلبی داوە کەمان کرد بەتی وە تیمان لە تی دا دەغم کرد
گەوا بە اتعد (یَتَّعِدُ) بو مضارعەکەی لە صلەکەی
یوتعد بو قەلبی واومان کرد بە تی وە تیمان دەغم کرد لە تی دا
گەوا بە یتعد (فهو مُتَّعِدٌ) بو اسمی فاعل لە صلەکەی
موتعد بو قەلبی واومان کرد بە تی وە تیمان لە تی دا دەغم
کرد گەوا بە مُتَّعِدٌ (واتَّسر) عطفە لە سەر قەولی مصنف
کە فەرموی اتعد لە صلەکەی ایتسر بو قەلبی یەمان
کرد بەتی وە تیمان دەغم کرد لە تی دا گەوا بە اتسر (یَتَّسِرُ)
بو مضارعەکەی لە صلەکەی یَیْتَسِرُ بو قەلبی یەمان کرد بەتی
وە تیمان لە تی دا دەغم کرد گەوا بە یتسر (فهو مُتَّسِرٌ) بو
اسمی فاعل لە صلەکەی مُیْتَسِر بو قەلبی یەمان کرد بە تی
وە تیمان لە تی دا دەغم کرد گەوا بە مُتَّسِرٌ (ویقال ایتعد
یاتعد فهو موتعد) ئەوتری لە بابی افتعالی واوی دا لە

مادەی وعد ایتعد لە ماضی دا ئەصلەکەی اوتعد بو

قەلبی واو عا لا کرد بە یە وە یاتعد بو بضارعەکەی

ئەصلەکەی یوتعد بو قەلبی واو مان کرد بە ئەلف ..

و موتعد بو اسمی فاعل بە ھیشتنەوەی واوەکەی

(و ایتسر یاتسر فھو موتسر) وە لە ویتری لە بنای

بابی افتعال لە مثالی یائی لە مادەی یسر ایتسر بو ماضی

بە ھیشتنەوەی یەکەی وە یاتسر بو مضارعەکەی

بە قەلبی یەکەی بە ئەلف و موتسر بو اسمی فاعل بە

یەکەی بە واو چونکی یە ساکن ماقبل مضموم قەلبە کری

بە واو (وھذا مکان موتسر فیە) بو اسمی مفعول

بە قەلبی یەکەی بە واو .. وە لفظی (فیە) بو

اشارە یە لەلای لە وەکە اسمی مفعول لە فعلی لازم دروست

ناکری بە بی واسطەی حەرفی جەر وەکو لە باسی اسمی

مفعولدا رابرا (وحکم وقد یؤد لحکم عض بعض

یائی صرکی بابی رابع لە مضاعفی معتل الفادا وەکو حوکمی

بابی رابعە لە مضاعفی غیرە معتل الفادا لە وجوب وە امتناع وە جوازی ادغام وە باقی ئەحوال دا (والأمر ایدُدْ کاُعضُض) وە دروستە فەکی ادغام بکەیتەوە لە صیغەی ئەمری مضاعفی معتل الفادا وەکو ایدُدْ لەوینەی اُعضُض مشتقە لە تَوَدّ تی حەرفی مضارع بە حەذفان کرد وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە سکون جا لەبەر ئەوەکە التقاء الساکنین پەیدا لەبەینی عین الفعل وەلام الفعلە کە یا حەرەکەی عین الفعلەکەمان وەرگرتەوە لەفاء الفعلەکەی وە هەمزەی وەصلی مکسورەمان هینا بورەفعی ابتدا بە ساکن گەررا بە (اِوْدُدْ) جا واوساکن ما قبل مکسور قەلبمان کرد بەیە گەدا بە (أیدُدْ) وەکو اعلم

(الثانی المعتل العین)

ئەوعی دووەم لە حەوت ئەوعەی معتل ئەوەیە کە معتل العین بابی فعلیکە یا اسمی کە عین الفعلەکەی حەرفی علەبی زوبقال لە (الأجوف) وە بەم ئەوعە معتلە ئەوتری (اجوف) یانی قوول بەومناسبە وەکە عین الفعلەکەی لەبەرئەوە

کە حەرفی علەیە وەکو ئەبو وایە وە ناوەراستەکەی پوچە

(وذو الثلاثة) هەم پێشی ئەوترێ ذوالثلاثە یانی خاوەن

سێ حەرف (الكون ماضيه على ثلثة احرف اذا اخبرت عن

نفسك) چونکی ماضیەکەی دێتە سەر سێ حەرف

لەو کاتا کە صیغەی متکلمی لێ دروست بکرێ وەکو قلت بعت

چونکە مادام عین الفعلەکەی حەزف ئەکرێ وە ضمیری متکلم

لە بەر ئەوە وەکە فاعلە وە زور نیکە لە لەگەل فعلەکەدا وەکو

حەرفی وایە لەو فعلە سێ حەرف ئەبینیەوە فاء الفعل

وە لام الفعل وە ضمیرەکە:

فالثلاثي المجرد تنقلب عينه في الماضي الفا اذا كان واوا وياء

لتحركهما وانفتاح ما قبلهما: واتە ثولاثی مجرد لە معتل العین دا

ئەبێ عین الفعلی ئەکرێ بە ئەلف لە کاتی کا متحرک بێ وە ما

قەبلەکەیان مفتوح بێ (خوصان وباع) وەکو صان لە واو دا

وە باع لە یای دا ئەصلەکەیان صَوَنَ و بَیَعَ بو واو و یە تحرک

وە ما قبلەکەیان مفتوح بو قەلب مان کرد بە ئەلف گەران بە صان و باع

(فان اتّصل به ضمير المتكلم او المخاطب او جمع المؤنث الغائبة)

جا ئه‌گه‌ر لكا به‌ فعله معتل العينه‌وه‌ ضميری متكلم یا مخاطب (وزراني به)

یا جه‌معی مؤنثی غائب ئه‌و ضميره كه‌ مشهوره‌ به‌ ضميری مرفوعی

متحرك (نقل فَعَل من الواوی الی فَعُل ومن اليائی

الی فَعِل) له‌و كاتا نه‌قلی فَعَل ده‌وتى ع العين ئه‌كری

ئه‌گه‌ر عين الفعله‌كه‌ی واوى بو لای فَعُل به‌ ضمه‌ی

عين الفعل وه‌ نه‌قلی فَعَل مفتوح العين ئه‌كری ئه‌گه‌ر

عين الفعله‌كه‌ی یائی بو لای فَعِل به‌ كسره‌ی عه‌ين الفعل

(دلالة عليهما) بو ئه‌وه‌ كه‌ ئه‌و ضمه‌ی عين الفعله‌ نقل

بكری بو لای فاء الفعله‌كه‌ی وه‌ ده‌لاله‌ت بكا له‌سه‌ر

واوه‌ عين الفعله‌ كه‌ له‌ پاشی حه‌ذف وه‌ ئه‌وه‌ كه‌سره‌ی

عين الفعله‌ نقل بكری بو لای فاء الفعله‌كه‌ی وه‌ ده‌لاله‌ت

بكا له‌سه‌ر یای عين الفعله‌ كه‌ له‌ پاشی حه‌ذف كردنی ...

(ولم يُغَيَّر فَعُل ولا فَعِل اذا كانا اصليين) به‌ لام فَعُل

به‌ ضمه‌ی عه‌ين الفعل وه‌ فَعِل به‌ كه‌سره‌ی عين الفعل ناگوړ

وە لە شوێنێ خوێیانا ئە هیلرینە وە هەر کاتی لە وضمە و
کسرە ئە صلی بێ بەم ڕەنگە مضموم العین لە بابی سادس
وە مکسور العین لە بابی رابع یا خامس بێ (ثم نقلت الضمة
والکسرة الی الفاء) جا ئەو قل ئەکری ضمە وکەسرەی
عین الفعل چە بە ئە قل پەیدا بوبێ یا هەر ئەصلی بێ
بولای فاء الفعلە کان (وحذفت العین لالتقاء الساکنین)
وە لە پاشی ئەقلی ضمە وکەسرەکەیان حەرفی خوێیان ئەکرێ
لە بەر التقاء الساکنین لە بەینی ئە و عین الفعلاکە بە
ساکنی ما وەتە وە. وە لە بەینی لام الفعلەکە داکە بەھۆی
ضیمەکانە وە ساکن کراوە (منقول) جا تونەلیلە مثالی
معتل العین لە بابی ئە وەل داکە عین الفعلەکەی واوبێ (صان
بو مفردی مذەکری غائب لە صلەکەی صَوَنَ بو واو متحرک
ما قبل مفتوح فەلبما ئکرد بە ئەلف گەڕا بە صان (صانا
بو تثنیەی مذکەری غائب لە صلەکەی صانا بو ئەلف
ضیمری فاعلی تثنیە بو الحاقان کرد بە آخریە وە گەڕا بە صانا

(صانو) بۆجەمعی مذەکەری غائیب لە صلەکەی صان بۆ واو

ضەمیری فاعلی جمعی مذکر بۆ الحاقیان کرد بە آخریەوە جا واو

باعثی ضمەی ماقبلی بۆ ماقبلەکەمان مضموم کرد گەڕا بە صانوا

(صانت) بۆ مفرەدی مۆنثی غائب لە صلەکەی صان بۆ تی

ساکنە علامەتی مفرەدی مۆنثی غائیب بۆ الحاقیان کرد بە

آخریەوە گەڕا بە صانت (صانتا) بۆ تثنیەی مۆنثی

غائب لە صلەکەی صانت بۆ ئەلف ضەمیری فاعلی تثنیە

بۆلاحەقیان کرد بە آخریەوە ئەلف باعثی فەتحی ماقبلی بۆ

ماقبلەکەمان مفتوح کرد گەڕا بە صانتا (صُنَّ) بۆجمعی

مۆنثی غائب لە صلەکەی بە اعتباری إعلالی معتل العین

صَوَنَّ بۆ بە فەتحەی واو جا لەم صیغە مفتوح العینەمان

نقل کرد بۆلای فَعُل بە ضمەی عین الفعل وە ضمەکە لە

سەر واو ثقیل بۆ نقلمان کرد بۆلای فاء الفعلەکەی لە پاش

حەذفی حەرەکەکەی خۆی وە التقاء الساکنین پەیدا بۆ لە

بەینی ئەو ولام الفعلەکەدا وە حەذفی واوەکەمان کرد...

وە اکتفامان کرد بە دەلالەتی ضمەی فاء الفعلەکە لەسەرئەو

واوه محذوفه گه‌ڕا به صُنَّ (وكذلك صُنْتَ صُنْتُما صُنْتُم
صُنْتِ صُنْتُما صُنْتُنَّ صُنْتُ صُنّا ، له صله‌كه یا صَوَنْتَ
صَوَنْتُما صَوَنْتُم صَوَنْتِ صَوَنْتُما صَوَنْتُنَّ صَوَنْتُ صَوَنّا
وه‌كو نصَرْتَ نصرتما تا آخر وه بو اعلالی له‌مانه ئه‌لێین
نقلی فَعَلَ ی مفتوح العینی واویان كرد بولای فَعُلَ به ضمه‌ی
عین الفعل وه نقلی ضمه‌ی عین الفعله‌كه‌مان كرد بولای
فاء الفعله‌كه یانی له پاش حه‌زفی حه‌ره‌كه‌كه‌ی خوی جا حذفی
واوه‌كه‌مان لی كردن له‌به‌ر ره‌فعی التقاء الساكنین وه ضمه‌ی
فاء الفعله‌كه‌مان كرد به ده‌لیل له‌سه‌ری گه‌ڕان به صُنْتَ
صنتما تا آخر :

(وباع) عطفه له‌سه‌ر قه‌ولی مصنف كه فه‌رمووی (صان) باع بو اجوفی
یائی له بابی ثانی ئه صله‌كه‌ی بَيَعَ بو یه متحرك ما قبل مفتوح قلبمان
كرد به ئه‌لف گه‌ڕا به باع (باعا) بو تثنیه‌ی مذكری غائب ئه‌صله‌كه‌
باع بو ئه‌لف ضمیری فاعلی تثنیه‌یه الحاقمان كرد به آخریه‌وه گه‌ڕا
به باعا (باعوا) بو جمعی مذكری غائب ئه صله‌كه‌ی باع بو .

واو ضمیری جمعی مذکر بو الحاقان کردبێ یه وه وه واو باعثی ضمه‌ی ماقبلی بو

ماقبله‌که‌مان مضموم کرد گه را به باعوا (باعث بو مفرده‌ی مؤنثی

غائب له صله‌که‌ی باع بو تی ساکنه علامه‌ی مفرده‌ی مؤنثی غائب

بو الحاقان کردبێ یه وه گه را به باعت (باعتا بو تثنیه‌ی مؤنثی

غائب له صله‌که‌ی باعت بو له لف ضمیری فاعلی تثنیه بو الحاقان

کرد به آخریه وه وه له لف باعثی فه‌تحه‌ی ماقبلی بو ماقبلان

مفتوح کرد گه را به باعتا (بِعْنَ) بو جمعی مؤنثی غائب

له صله‌که‌ی بَیَعْنَ بو وه کو ضَرَبْنَ نقلمان کرد بولای بَیِعْنَ

به کسره‌ی عین الفعل جا کسره له سه ریه ثقیل بو نقلمان

کرد بولای بولای فاء الفعله‌که‌ی پاش حه‌رکه‌ی حه‌ره‌که‌ی خوی

جا حه‌ره‌که یه که‌مان کرد له به ر التقاء الساکنین له به ینی

ئه وو لام الفعله‌که یا ده کسره‌ی فاء الفعله‌که‌مان کرد به

ده لیل له سه‌ر یه محذوفه‌که گه را به بِعْنَ (وکذلک

بعتَ بعتما بعتم بعتِ بعتما بعتن بعتُ بعنا) له صلیا نه

بَیَعْتَ بَیَعْتما بو تا آخر به فه‌تحه‌ی عین الفعل له هه موینا

وە لە هەمو یا نا لە لیبی نقلی فعلی مفتوح العین مان

کرد بولای فعل بە کەسرەی عەینی الفعل وە کسرە لە سەر

یە ثقیل بو نقل مان کرد بولای فاء الفعلەکەی پاش حذفی

حەرەکەکەی خوی وە حذفی عین الفعلەکە مان کرد لە بە

دەفعی التقاء الساکنین لە بەینی ئەو ولام الفعلەکە یا

وەکسرەی فاء الفعلەکە مان کرد بە دەلیل لە سەر یەکە

گەران بە بعت بعتما بعتم تا آخر رواذا بنیتە للمفعول

کسرت الفاء من الجمیع ، کاتی ثولاثی مجرەدی أجوف دروست

بکەی بو صیغەی بنا مفعول پیویستە فاء الفعل لە هەمو

یا بە کانا مکسور بکەی خوای مفتوح العین بی یا مکسور

العین یا مضموم العین ر فقلت صیبَ واعتلالە بالنقل

والقلب ، جالە سەر لە ویا لە لیبت صیبَ لە بنا مفعولی

ماضی بابی لە وەل دا لە صلەکەی رصُوبَ ، بو بە ضمەی

فاء الفعل وە کەسرەی عین الفعل کسرە لە سەر

واو ثقیل بو نقلمان کرد بولای ماقبلەکەی پاش حذفی

حەرەکەی خۆی جاواوساکن ماقبل مکسور فەلیان کرد بە یە

گەوا بە صیث : خۆی اعلال کردنی بە نقل وە قەلب واتە

نقلی حەرەکەی عین الفعلەکەی بولای ماقبلەکەی وە قەلبی

بە یە : (وبیع واعلاله بالنقل) وە بو بنا مفعولی بابی

ثانی ئەلیت بیع وە اعلال وەگوڕینی عەین الفعلەکەی بە

نقلی حەرەکەیەتی بولای فاء الفعلەکەیە بەس .

ئەصلی بیع . بُیِع بو بە ضمەی فاء الفعل وە کەسرەی

عین الفعل جا کەسرە لەسەر یە ثقیل بو نقلیان کرد

بولای ماقبلەکەی گەرا بە بیع . .

(وتقول فی المضارع یصون ویبیع واعلالهما بالنقل)

تو ئەلی لە دروست کردنی مضارعی ثولاثی مجردی معتل العین یصون

بو بابی ئەوەلی واوی ویبیع بو بابی ثانی یائی وە اعلالەکەیان

بە نقلی حەرەکەی عین الفعلەکەیانە بولای فاء الفعلەکەیان

ئەصلی یصون بە ضمەی صاد یصْوُن بە سکونی صاد وە کو ینصر

ضمە لەسەر واو ثقیل بو نقلیان کرد بولای ماقبلەکەی گەرا بە یصون

وەئەصلی یبیع بەکەسرەی بی یَبْیِع بو بەسکون وەکو لضرب

کەسرەلەسەر یە ثقیل بو نەقلمان کرد بولای ماقبلەکەی

گەرا بە یبیع (ویخاف) بومضارعی ثولاثی مجرەدی ئەجوەفی

بابی رابع لەواوی دا (ویهاب) بومضارعی ئەجوەفی

بابی رابع لەیائی دا (واعلالها بالنقل والقلب) وەاعلالی

ئەمانە بەنقلی حەرەکەی عین الفعلەکەیانە بولای ماقبلەکەی

وەقەلبی عین الفعلەکەیان بە ئەلف.. جائەصلی یخاف

یَخْوَفُ بو وەکو یعلم نەقلی حەرەکەی واوەکەمان بولای ماقبلەکەی

وەقەلبمان کرد بە ئەلف (لەسەرئەم یاسایە واو الآن ساکن

وەلە ئەصلا متحرك وە ماقەبل مفتوح واجبە قەلب بکری بە ئەلف

وەئەصلی یهاب یَهْیَبُ بو وەکو یعلم نەقلی حەرەکەی

یەکەمان کرد بولای ماقبلەکەی وەقەلبمان کرد بە ئەلف

لەسەر یاسای (یە الآن ساکن وەلە ئەصلا متحرك وەماقبل

مفتوح واجبە قەلب بکری بە ئەلف. وەگەرا بە یهاب

(ویدخل الجازمُ فیسقطُ العینُ اذا سکن ما بعده وتثبت إذا حرك)

یانی عاملی جازم داخل ئه‌بیته سه‌ر فعلی مضارعی معتل العین

وه له‌م کاتا عین الفعله‌که‌ی ئه‌ڕوا له‌به‌ر التقاء الساکنین

کاتی که ما بعده‌که‌ی ساکن بێ وه ئه‌مێنێته‌وه کاتی که

ما بعده‌که‌ی متحرک بێ (تقول لم یَصُن) تو له لیَبُن

له کاتی داخل بونی عاملی جازم له‌سه‌ر فعلی مضارعی ئه‌جوه‌ف

لم یَصُن ئه‌صله‌که‌ی یصون بو عاملی جازم داخل بوه

سه‌ری وه آخره‌که‌ی مجزوم کرد به سکون جا عین الفعله

که‌ی حه‌ذف کرا له‌به‌ر التقاء الساکنین گه‌را به لم یصن

(لم یصونا) لو تثنیه‌ی مذکری غائب ئه‌صله‌که‌ی

یصونان بو عاملی جازمی داخل بوه سه‌ر وه آخره‌که‌ی

مجزوم کرد به حه‌ذفی نون گه‌را به لم یصونا به مانه‌وه‌ی

عین الفعله‌که‌ی له‌به‌ر ئه‌وه‌که ما بعدوکه‌ی متحرکه (لم یصونوا

بو جه‌معی مذکری غائب ئه‌صله‌که‌ی یصونون بو عاملی جازمی

داخل بوه سه‌ر وه آخره‌که‌ی مجزوم کرد به حذفی نون گه‌را

به لم یصونو به مانه‌وه‌ی عین الفعله‌که‌ی له‌به‌ر ئه‌وه‌که

ما بعده كه‌ی متحركه (لم تصن) بۆ مفرده‌ی مؤنثی غائب

لم تصونا) بۆ تثنیه‌ی مؤنثی اعلال نه‌كرێ وه‌كو مفرده‌و

تثنیه‌ی مذكری غائب (لم یَصُنّ) بۆ جمعی مؤنثی غائب

له‌ صله‌كه‌ی یَصُنَّ بو به‌ حه‌رفی عین الفعل له‌ به‌ر حدوثی

التقاء الساكنین له‌ به‌ینی ئه‌وو لام الفعله‌كه‌ یا عاملی

جازمی داخل بوه‌ سه‌ر وه‌ عه‌مه‌لی نه‌كرد له‌ به‌ر ئه‌وه‌كه‌

ضمیری فاعلی جمعی مؤنث عمده‌ یه‌ وقابلی حه‌ذف نیه‌ عه‌لاوه‌ی

ئه‌وه‌ فعلی جمعی مؤنث مبنی یه‌ له‌ به‌ر اتصالی نونی جمع پی یه‌وه‌

مایه‌وه‌ لم یَصُنّ : لم تصن بۆ مفرده‌ی مذكری مخاطب

(لم تصونا) بوجمعی مذكری مخاطب (لم تصونوا) بوجمعی

مذكری مخاطب اعلال نه‌كرێ وه‌كو مفرده‌و تثنیه‌ و جمعی

مذكری غائب (لم تصونی) بۆ مفرده‌ی مؤنثی مخاطبه‌ صله‌كه‌ی

تصونین بو عاملی جازمی داخل بوه‌ سه‌ر حه‌رفی نونه‌كه‌ی

كرد گه‌را به‌ تصونی (لم تصونا) بۆ تثنیه‌ی مؤنثی مخاطبه‌

لم تصن بو جمعی مؤنثی مخاطب اعلال نه‌كرێ وه‌كو تثنیه‌ د

جه معؤنثی غائب (لم اَصُن) بۆ متکلمی وحده (ولم نصن)

بۆ متکلمی مع الغیر اعلال نه کراوه وه کو لم یصن : وهکذا

وه کو لم یصن وه باقی صیغه کان وایه له اعلالا (لم یبع

لم یبیعا لم یبیعوا الخ ولم یخف لم یخافا الخ

روقس علیه) جا قیاسی بکه له سه ر فعلی مضارعی مجزومی بقلل العین

له اعلالا وه له حه ذفو وه اثباتی عین الفعلدا فمله له مرو کانیان

وه کو (صن) بۆ مفرد ی مذکری مخاطب مشتقه له تصون تی

حه رفی مضارع بو حه ذفان کرد مابعده کهی متحرک بو ابتدا مان

پی کرد وه آخره کهمان مجزوم کرد به حه ذفی حرهکه بو به صَوُن

جا التقاء الساکنین بو له بهینی عین الفعل وه لام الفعله کهیا وه

حذفی عین الفعله کهمان کرد بو به صُن له سه ر وه زنی فُلْ

به حذفی عین الفعل . (صونا) بۆ تثنیه ی مذکری مخاطب ئهمه

له تصونان تی حه رفی مضارع بو حه ذفان کرد وه آخرمان مجزوم کرد

به حه ذفی نون که را به صونا به اثباتی عین الفعله کهی له بهر ئهوه

که مابعده کهی متحرکه (صونوا) بۆ جمعی مذکری مخاطب ئهصله کهی

تصونون بو تی حەرفی مضارع بوجەزمان کرد مابعدەکەی متحرک بو
ابتدامان پێ کرد آخرمان مجزوم کرد بەحەزفی نون گەرا بەصونوا
بە اثباتی عین الفعلەکەی لەبەرئەوەکە مابعدەکەی متحرکە
(صونی) بوسەروزی مؤنثی مخاطب لەصلەکەی تصونین بو..
تی حەرفی مضارع بوجەزمان کرد وەآخرەکەمان مجزوم کرد بەحذفی
نون گەرا بەصونی بەاثباتی عین الفعل لەبەرحەروکەی مابعدەکەی
صونا بوتثنیەی مؤنثی مخاطب لەصلەکەی تصونان بو وە
(صنّ) بوجمعی مؤنثی مخاطب لەصلەکەی تصنّ بو تی حەرفی
مضارع بوجەزمان کرد گەرا بەصنّ (وبا لتاکید) تونەلی
لەکاتی مؤکد کردنی ئەمری مخاطب بەنونی تاکیدی ثقیلە وە (صونن)
بومفردی مذکری مخاطب لەصلەکەی صن بو مؤکدمان کرد بە
نونی ثقیلە وەنونی تاکید باعثی فەتحەی ماقبلی بو ماقەبلەکەمان
مفتوح کرد جا لەبەرئەم فەتحەیە عین الفعلە محذوفەکەمان
اعادەکردەوە گەرا بەصونن (صونانّ) بوتثنیەی مذکری
مخاطب لەصلەکەی صونا بو مؤکدمان کرد بەنونی تاکیدی ثقیلەوە

وەنونە کەمان مکسور کرد گەرا بە صونانّ بە اثباتی علی الفعل

لە بەرئە وەکە ما بعدە کەی متحرکە (صونُنّ) بوجمعی مذکری

مخاطب لە صلەکەی صونو بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە

التقاء الساکنین پەیدا بو لە بەینی واوی ضمیر و نونی تاکیدا

واوەکەمان حەذف کرد لە بەرئە وە ضمەی ماقبلەکەی

دەلالەت لەکا لە سەری گەرا بە صُونُنّ (صونِنّ) بو مفردی

موئنثی مخاطب لە صلەکەی صونی بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە

جا التقاء الساکنین پەیدا بو لە بەینی یەی ضمیر و نونی تاکیدا

حذفی یەکەمان کرد لە بەر اکتفا بە دەلالەت کردنی کەسرەی ماقبلەکەی

لە سەری گەرا بە صُونِنّ : (صونانّ) بو تثنیەی مؤنثی

مخاطب لە صلەکەی صونا بو (صُنّانّ) بوجمعی مؤنثی مخاطب

لە صلەکەی صُنَّ بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە : وە

هانین بە ئەلفی لە بەینی نونی جمع وە نونی تاکیدەکەدا وە

نونە تاکیدەکەمان مکسور کرد گەرا بە صُنّانِّ ..

(وبِعْ) بو مفردی مذکری مخاطب لە صلەکەی تبیعُ بو لی

حەرفی مضارع بۆ حەذفمان کرد وە مابعدی حەرفی مضارع متحرک بو
ابتدامان پێ کرد وە آخرمان مجزوم کرد بە سکون وە حەذفی عین
الفعلەکەمان کرد لە بەر دەفعی التقاء الساکنین گەرا بە بع
دبیعا م بۆ تثنیەی مذکری مخاطب لە صلەکەی تبیعان بۆ تی
حەرفی مضارع بۆ حەذفمان کرد وە مابعدی حەرفی مضارع
متحرک بو ابتدامان پێ کرد وە آخرمان مجزوم کرد بە حەذفی نون
وە عین الفعلەکەمان هیشتە وە لە بەر حەرەکەی مابعدەکەی
گەرا بە بیعا دبیعوا م بوجمعی مذکری مخاطب لە صلەکەی
تبیعون بۆ تی حەرفی مضارع بۆ حەذفمان کرد مابعدەکەی
متحرک بو ابتدامان پێ کرد وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حەذف
نون گەرا بە بیعوا بە اثباتی عین الفعل لە بەر حەرەکەی
مابعدەکەی دبیعی بۆ مفردەی مؤنثی مخاطب لە صلەکەی
تبیعین بۆ تی حەرفی مضارع بۆ حەذفمان کرد مابعدەکەی
متحرک بو ابتدامان پێ کرد آخرەکەی مجزوم کرد بە حەذف
نون گەرا بە بیعی بە اثباتی عین الفعل لە بەر حەرەکەی مابعدەکەی

(بیعا) بو تثنیه ی مؤنثی مخاطب وه کو تثنیه ی مذکری مخاطبه

(بعن) بو جه معی مؤنثی مخاطب له صله که ی تبعن بو تی

حه رفی مضارع بو حه ذفیان کرد مابعده که ی متحرک بوه

ابتدامان پی کرد وه آخره که مان هیشته وه له سه رحالی خوی

له به رمحافظه ی نونی ضمیری فاعلی جمعی مؤنث که را به بعن ..

(و خف) بو مفره دی مذکری مخاطب له صله که ی تخاف بو

تی حه رفی مضارع بو حه ذفیان کرد مابعده که ی متحرک بوه

ابتدامان پی کرد وه آخره که مان مجزوم کرد به سکون وه

حه رفی عین الفعله که مان کرد له به ر ده فعی التقاء الساکنین

له به ینی له وو لام الفعله که یا که را به خف (خافا) تو تثنیه ی

مذکری مخاطب له صله که ی تخافان بو تی حه رفی مضارع بو

حه ذفمان کرد ما بعده که ی متحرک بو ابتدامان پی کرد وه آخره که مان

مجزوم کرد به حه ذفی نون که را به خافا به اثباتی عین الفعل

(خافوا) بو جه معی مذکری مخاطب له صله که ی تخافون بو تی حه رفی

مضارع بو حه ذفیان کرد مابعده که ی متحرک بوابتدامان پی کرد وه

آخره‌كه‌یان مجزوم كرد به‌ حه‌ذفی نونه‌كه‌ را به‌ خافوا به‌ اثباتی عین الفعل

(خافی) بو مه‌عنه‌وه‌ی مونثی مخاطب نه‌ صله‌كه‌ی تخافین بو تی حرفی مضارع بو

حذفیان كرد مابعدی كه‌ی متحرك بو ابتدایان پی كرد آخریان مجزوم كرد

به‌ حذفی نونه‌كه‌ را به‌ خافی به‌ اثباتی عین الفعل (خافا) لو تثنیه‌ی

مخاطب (خفن) بو جمعی مونثی مخاطب مشتقه‌ له‌ تخفن تی حرفی

مضارع بو حذفیان كرد به‌ لام آخره‌كه‌یان مجزوم نه‌كرد مایه‌وه‌ خفن

(وبالتاكيد بيعن وخافن) تو نه‌لی له‌ كاتی تاكیدی فعلی ئه‌مری

تبیع وتخاف به‌ نونی تاكیده‌وه‌ بیعن وخافن به‌ بنای

آخره‌كه‌یان له‌سه‌ر فه‌تحه‌ وه‌ اعاده‌ی عین الفعله‌كه‌ یان

(ومزيد الثلاثي لا يعتل منه الا اربعة ابنية) وه‌ ثولاثی مزید فیه

له‌ معتل العین دا اعلال ناكری الا چوار بینا نه‌بی كه‌ عباره‌تن

له‌ بابی افعال وه‌ استفعال وه‌ انفعال وه‌ افتعال وه‌كو

مصنف له‌سه‌ر ترتیب فه‌رموی (وهي اجاب يجيب اجابة

وه‌ اعلالی ئه‌م بابه‌ به‌ نقل وه‌ قلبه‌ ئه‌یسته‌ ئه‌صلی اجاب

اَجْوَبَ بو وه‌كو الكریم نه‌قلی فه‌تحه‌ی عینی الفعله‌كه‌یان كرد بولای

فاءالفعله كه ى جا واو ايسته ساكن وه سابقا متحرك قه لبان

كردبه ئه لف گه را به أجاب ، وه ئه صلى لجيب يجوب بو

وه كو يكوم قسره له سه رواو ثقيل بو نقل مان كرد بولاى

ماقبله كه ى وه واو ساكن ماقبل مكسور قه لبان كرد به يه

گه را به لجيب . وه ئه صلى إجابة اجوابا بو وه كو اكوام

نقل حه ره كه ى عين الفعله كه مان كرد بولاى ماقبله كه ى وه

قه لبان كرد به ئه لف جا التقاء الساكنين روى داله به ينى

ئه لفى عين الفعل وه ئه لفى مصده ره كه دا وه حه ذفى يه كيكيان

كرا وه له عوه ضى ئه وا تيان هينا له آخريه وه گه را به جابة.

له سه ر وه زنى إفعلة ئه گه ر محذوف ئه لفى مصده ربى وإقالة

ئه گه ر محذوف عين الفعل بى (واستقام يستقيم استقامة

عطفه له سه ر اجاب يجيب اجابة وه مراد به مه بابى استفعاله

له معتل العين دا وه اعلاله كه ى به نقلو قه لبه وه ئه صلى

استقام استقوم بو وه كو استخرج نقل حه ره كه ى

عين الفعله كه مان كرد بولاى ماقبله كه ى وه قه لبانكرد به ئه لف

گه‌را به‌ استقام ئه‌صلی یستقیم یستقوم بو وه‌کو یستخرج
کسره‌ له‌سه‌ر واو ثقیل بو نقلیان کرد بولای ماقبله‌که‌ی
ئه‌مجار واو ساکن ماقبل مکسور قه‌لبیان کرد به‌ یه‌ گه‌را به‌ یستقیم
وه‌ ئه‌صلی استقامة استقواما بو وه‌کو استخراجا نقلی
حه‌ره‌که‌ی عین الفعله‌که‌یان کرد بولای ماقبله‌که‌ی وه‌
قه‌لبیان کرد به‌ ئه‌لف جا التقاء الساکنین بو له‌ بەینی
هه‌ردو ئه‌لفه‌کانا وه‌ حه‌ذفی ئه‌لفیکیان کرد وه‌ له‌باتی
ئه‌وا هاتین به‌ تێ وتنوین له‌ آخریه‌وه‌ گه‌را به‌ استقامةً
وه‌ اعلالی ئه‌م بابه‌یش به‌ نقل وه‌ قه‌لبه‌ روا انقاد ینقاد
انقیادا عطفه‌ له‌سه‌ر استقام الخ وه‌ مراد به‌مه‌
بابی انفعاله‌ وه‌ اعلاله‌که‌ی به‌ قه‌لبه‌ وفقط وه‌ ئه‌صلی
انقاد انقوَدَ بو واو متحرک ماقبل مفتوح قه‌لبیان کرد
به‌ ئه‌لف گه‌را به‌ انقاد وه‌ ئه‌صلی ینقاد ینقوِد بو وه‌کو
ینقطع واو متحرک ماقبل مفتوح قلبیان کرد به‌ ئه‌لف گه‌را
به‌ ینقاد وه‌ ئه‌صلی انقیادا انقوادا بو قه‌لبی

داوه‌که‌مان کرد به یه‌ که‌را به انقیادا رواختبار لختیار

اختیارا عطفه له‌سه‌ر وانقاد بنقاد ووه‌مراد به مه‌

بابی افتعاله وه‌ اعلاله‌که‌ی به‌قه‌لبه وه‌ له‌ صلی

اختیارا اختیر بو وه‌کو اجتمع یه متحرک ماقبل مفتوح فه‌لبه

کرد به له‌لف که‌را به اختار وه‌ له‌ صلی لختیار لختیر بو

به متحرک ماقبل مفتوح قه‌لبمان کرد به له‌لف که‌را به لختار

وه‌ اختیارا مصدره‌ و وله‌سه‌ر حالی خوی ماوه‌ته‌وه‌ ...

روانا بنبتها للمفعول قلت أجيب لجاب واستقيم لستقام

وانقيد بنقاد واختير بختار وانه کاتی له‌ له‌ وجوار

با به دروست بکه‌ی بو اسناد له‌لای مفعول له‌لبت أجيب

له‌ بنا مفعولی ماضی آجاب بو مفرده‌ی مذکری غایب له‌صله‌که‌

أجوب بو وه‌کو اکرم کسره‌ له‌سه‌ر واو ثقیل بو نقلمان کرد

بو ماقبله‌که‌ی جاواو ساکن ما قبل مکسور قه‌لبمان کرد به

یه‌ که‌وا به أجيب . وه‌ اصلی بجاب بجوب بو وه‌کو

یکرم نقلی حه‌ره‌که‌ی واوه‌که‌مان کرد بولای ماقبله‌که‌ی

وەقەلبان کرد بە ئەلف گەرا بە یجاب وە ئەصلی اجابة

إجوابا بو وەکو اکوا ما نقلی حەرەکەی عین الفعلە کەمان کرد

بولای ماقبلەکەی وەقەلبان کرد بە ئەلف وەحەذفی یەکێ

لە ئەلفەکانمان کرد وە بە عیوەضی ئەو تی تأنیثمان هێنا

لە آخریەوە گەرا بە إجابَةَ وا دەرکەوت اعلالی ئەم

بابی افعالە لە بنا مفعولیشی دا بە نقل وەقەلبە :

وە استقیم بو بنا مفعولی ماضی بابی استفعال ئەصلەکەی

استُقْوِم بو وەکو استخرج نقلی کسرەی واوەکەمان کرد بو

ما قبلەکەی وەقەلبمان کرد بە یە گەرا بە استقیم وە

ئەصلی یستقام یستقوم بو نقلی حەرەکەی واوەکەمان

کرد بولای ماقبلەکەی وەقەلبمان کرد بە ئەلف گەرا بە یستقام

وا دەرکەوت اعلالی ئەم بابە یشی بە نقل وەقەلبە .

وە ئەصلی انقید انقود بو وەکو انقطع کەسرەلەسەر واو

نقیل بو نقلمان کرد بو ماقبلەکەی وە واو ساکن ماقبل مکسور

قەلبمان کرد بە یە گەرا بە انقید وە ئەصلی ینقادُ ینقَوَرُ بو

واو متحرك ماقبل مفتوح قه‌لبان كرد به ئه‌لف گه‌ورا به ينقاد وه‌ اعلالى

ئه‌م مضارعه مجهوله هه‌ر به قه‌لبه وه ئه‌صلى اختير اختيربو

كسره له‌سه‌ر يه ثقيل بو نقلمان كرد بوماقبله‌كه‌ى پاش حذفى

ضمه‌كه‌ى گه‌ورا به اختير وه ئه‌صلى يختار يختير بو يه متحرك

ماقبل مفتوح قه‌لبان كرد به ئه‌لف گه‌ورا به يختار واده‌رچو

كه اعلالى ئه‌م مضارعه‌يشى هه‌ر به قه‌لبه خولاصه بينا مفعولى

ماضى ئه‌م چوار بابه ئه‌وه‌ى واوى بى اعلاله‌كه‌ى به نقل وه‌قلبه

وه ئه‌وه‌ى يائى بى اعلاله‌كه‌ى هه‌ر به نقله وه مضارعه‌كانيشى

له بابى افعال واستفعال دا اعلالى به نقل وه قه‌لبه وه

له بابى انفعال وافتعال دا به قه‌لبه فقط ...

والامر منها أَجِبْ أَجِيبَا وَاسْتَقِمْ واسْتَقِيمَا وانْقَدْ وانْقادا

واخْتَرْ واخْتارا ، ئه‌مرى به صيغه له‌م چوار بابا دروست

ئه‌كرى به حه‌ذفى عين الفعل له‌ مۆده‌ى مذكرى مخاطب وه جمعى

مونثى مخاطبا وه به اعاده‌ى عين الفعل له باقى صيغه‌كانا . أَجِب

مشتقه له تجيب تى حرفى مضارع بو حه‌ذفمان كرد وه اعاده‌ى همزه‌ى

قطعیان کردووه وەلەبەرئەوە متحرک بوابتدامان پێ کرد وە
آخرەکەمان مجزوم کرد بە سکون وە عین الفعلەکەمان حەزف کرد
لەبەر رەفعی التقاء الساکنین کەرا بە أجب . أجیبا
مشتقە لە تجیبان تی حەرفی مضارع بو حەزفمان کرد وە
اعادەی هەمزەکەمان کردووە وە آخرمان مجزوم کرد بە حذفی
نون کەرا بە أجیبا بە اثباتی عین الفعل لەبەرئەوە وە
کە مابعدەکەی متحرکە . وە قیاسی جمع مؤنث بکە لە سەر
هەمزەی مذکر لە حەزفی عین الفعلەکەیا وە قیاسی باقی صیغەکان
بکە لە سەر تثنیەی مذکر لە اثباتی عین الفعلەکەیا وە کو ئەمانە
وە استقم مشتقە لە تستقیم تی حەرفی مضارع بو حەزفمان کرد
مابعدەکەی ساکن بو ابتدامان پێ نەکرد جا هانین لەوە لیەوە
بە هەمزەی وەصلی مکسورە وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە سکون
کەرا بە استقم بە حەزفی عین الفعلەکەی لەبەر رەفعی التقاء
الساکنین لەبەینی ئەو ولام الفعلەکەیا . استقیما مشتقە
لە تستقیمان تی حەرفی مضارع بو حەزفمان کرد وە جلبی هەمزەی

وه صلیان کرد له به ر ره فعی ابتدا به ساکن وه آخریان مجزوم کرد به

حه رفی نون که را به استغنا به اثبات یا اعاده ی عین

الفعله که ی له به ر تحرکی ما بعده که ی :

وه انقد مشتقه له ننقاد ئی حه رفی مضارع بو حه ذفیان کرد

وه همزه وه صله که یان هینایه وه له به ر ره فعی ابتدا به ساکن

وه آخره که یان مجزوم کرد به سکون وه حه رفی عین الفعله که یان

کرد له به ر ره فعی التقاء الساکنین که را به اِنْقَدْ ، انقادا

مشتقه له ننقادان ئی حه رفی مضارع بو حه ذفیان کرد وه

جلبی هه مزه ی وه صلیان کرده وه له به ر ره فعی ابتدا به ساکن

وه آخریان مجزوم کرد به حه ذفی نون که را به انقادا به اعاده ی

عین الفعله که ی له به ر تحرکی ما بعده که ی   وه اختر مشتقه له تختار

ئی حه رفی مضارع بو حه ذفیان کرد وه جلبی هه مزه ی وه صلیان

کرد بو ره فعی ابتدا به ساکن وه آخریان مجزوم کرد به سکون وه

حه ذفی عین الفعله که یان کرد له به ر ره فعی التقاء الساکنین که را به اختر

اختارا مشتقه له تختاران ئی حه رفی مضارع بو حه ذفیان کرد وه جلبی

هەمزەی وەصڵمان کرد وە ئاخرمان مجزوم کرد بە حەزفی نون گەڕا بە

ئیضمارا بە ئیعادەی عین الفعل لە بەر تحرکی ما بعدە کەی

ویصح نحو قوّل وقاوَل وتقوّل وتقاول وزيّن وتزيّن وسايو

وتسايُر واسودّ واسوادّ وابيضّ وابياضّ بابی اعلال

ناکری معتل العين لە بابی تفعيل و وە مُفاعَلَە وتفَعّل وە

تفاعُل وە اِفعلال وە افعيلال دا لە بەر ئەوە شەرتی اعلال

ئەوەیە واو و یە متحرک بن وە ما قبلە کەیان ساکن بێ

وە ئەم شەرتە لەوانا نایەتە جێگە ئەبەر دا چونکی لە بابی تفعیل وە

تفعل دا ئەگەر حەرفی ئەووەل لە حەرفە علەکان اعلال بکەی

ئەوە هەرچەن ما قبلە کەیان متحرکە بە لام خۆیان ساکنن وە

ئەگەر حەرفی دووەمیان اعلال بکەی ئەوە هەرچەن خۆیان

متحرکن بە لام ما قبلە کەیان ساکنە وە لە باقی بابە کانا لە

هەموویانا حەرفە علەکان متحرکن وە ما قبلە کەیان ساکنە

وە لە وما دانا کە ئەلف وا لە پێشیانە وە ئەگەر ئەو ئەلفە بە جاجزی

عەزیزی حصین دائەنێ تا ما قبلە کەیان ببێ بە حەرفە مفتوحە کان

وه قه‌لبی واوویه‌که بکه‌ی به ئه‌لف ئه‌وه دوو ئه‌لف کۆ ده‌بنه‌وه

وه ناچاری حه‌زفی یه‌کێکیان بکه‌ی له به‌ر ده‌فعی التقاء الساکنین

وه لم کاتا قَوَلَ ئه‌بی به قال وسَیَرَ ئه‌بی به سار وه القیاس

ئه‌بی به باصی ثولاثی مجرده وه تقاول وتسایر ئه‌بی به تقاول

وتساد وه له ده‌زفی فعلی مضارعی ده‌رئه‌چن : وکذا سائر

تصاریفها هه‌روا اعلال ئاکری باقی مشتقاتی ئه‌م شه‌ش بابه

له مضارع وه اسمی فاعل وه اسمی مفعول ده‌غه‌یری له وانه له

به‌ر ئه‌وه‌که شه‌رتی اعلاله‌که بان ئاتێته جی وه‌کو باسمان کرد

واسم الفاعل من الثلاثی المجرد یعتل عینه بالهمزة کصائن وبائع

واسمی فاعل له ثولاثی مجردی معتل العین اعلالی عین الفعله‌که‌ی ئه‌کری

به قلب کردنی به هه‌مزه وه‌کو صائن وبائع ئه‌صله‌که‌یان صاون

وبایع بو قه‌لبی واوویه‌که مان کرد به هه‌مزه بون به صائن وبائع

ومن المزید فیه یعتل بما اعتل به المضارع کمجیب ومستقیم ومنقاد

ومختار . وه اسمی فاعل له معتل العین ثولاثی مزید فیه اعلال ئه‌کری

به وجوره‌که اعلالی عین الفعل مضارعه‌که‌ی پی ئه‌کری له نقل وقلب

بەیەکە وە وەکو مجیب بو اسمی فاعلی بابی افعال وە مستقیم بو اسمی فاعلی
بابی استفعال لە معتل العین دا لە صلەکە یان مجوب وە مستقوم بو
وەکو مکرم وە مستخرج کسرە لە سەر واو ثقیل بو نقلیان کرد
بو لای ماقبلەکەی وە واو ساکن ماقبل مکسور قەلبیان کردن بە یە
گەران بە مجیب وە مستقیم یا هەر قەلب بە تەنیا وەکو منقاد
بو اسمی فاعلی بابی انفعال وە مختار بو اسمی فاعلی بابی افتعال لە صلەکەیان
منقود و مختیر بو وەکو منقطع و مجتمع واو و یە متحرک ماقبل مفتوح
قلبیان کرد بە ئەلف بون بە منقاد وە مختار :

واسم المفعول من الثلاثی المجرد یعتل بالقلب والحذف کمصون ومبیع

وە اسمی مفعول لە ثولاثی مجردی معتل العین دا اعلال ئەکری بە قلب
وە حذف وەکو مصون بو اسمی مفعولی صان لە بابی ئەوەل دا کە
لە صلەکەی مصوون بو بە دو واو لە سەر وەزنی منصور بە
ضمەی واوی ئەوەل وە سکونی واوی ثانی ضمە لە سەر واو ثقیل بو
نقلیان کرد بو لای ماقبلەکەی جا حەزفی واوەکە یشیان کرد لە
بەر دفع التقاء الساکنین لە بەینی هەردو واوەکەدا گەرا بە مصون

جا ئەگەر محذوف واوی عین الفعلەکەی ئەوە لە سەر وەزنی مَفول
ئەبێ وە ئەگەر واوە زائدەکەی ئەوە لە سەر وەزنی مَفعُل
ئەبێ بە فتحەی میم وە ضمەی فاء الفعل وە سکونی عین الفعلەکەی
وە مبیع بۆ اسمی مفعولی بابی ثانی لە معتل العین یائی دا ئەصلەکەی
مَبیوع بوو وەکو مضروب ضمە لە سەر یە ثقیل بوو نقلیان
کرد بۆ لای ما قبلەکەی جا التقاء الساکنین روی دا لە بەینی
عەین الفعل وە واوە زائدەکەدا وە حەذفی واوەکەیان کرد
گەرا بە مَبُیع بە فتحەی میم وە ضمەی بێ وە سکونی یە جا
لە بەر ئەوە یە باعثی کسرەی ما قبلی بوو ما قبلەکەیان مکسور کرد
گەرا بە مبیع بە کسرەی بێ وە سکونی یە : وە یاخود ئەلێین
ضمە لە سەر یە ثقیل بوو نقلیان کرد بۆ لای ما قبلەکەی وە حذفی
یەکەمیان کرد لە بەر دەفعی التقاء الساکنین لە بەینی یە و واوە گەڕا
گەرا بە مَبُوع جا ضمەی فاء الفعلەکەیان کرد بە کەسرە وە
قەلبی واوەکەیان کرد بە یە گەرا بە مَبیع لە سەر وەزنی
مَفیل چونکی زو عین الفعلەکەیان حەرف کرد وە ئەم بە بەدەلی داوی

اسمی مفعولەکەیە : جا لەسەر وجودی ئەم دوو احتمالانە یە

کە عبارەتن لە حەرفی عین الفعل وە واوی اسمی مفعولەکە

مصنف ئەرموی والمحذوف واو مفعول عند سیبویە

وعین الفعل عند الاخفش بائی ئەوحەرفەکە حذف

کراوە لەم اسمە مفعولانە کە مصون ومبیع وەها و

وینەیانن لە معتل العین دا واوە زائدەی بنای اسمە

مفعولەکەیە بەلای سیبویەوە وە لەبەر ئەوە حەرفی

زایدە لایقە بە حەزف وە عین الفعلەکەیە کە واوە لە مصون

وە یەیە لە مبیع دا لە شەرح ورای ابوالحسنی مشهور

بە اخفش کە شاگردی سیبویە بوە ئەوئەلی واوی بنای

اسمی مفعول علامە ئو نیشانەی صیغەیە حذفی لا مناسبە بەلام

عین الفعلە کە حەرفی علەیە وە جیگەی تغییرە ئەو لایقە

بو ئەمان ، وبنو تمیم یثبتون الیاء ، فیقولون مبیوع وە

عەرەبی قەبیلەی بنی تمیم عین الفعلی اسمی مفعولی ثولاثی مجرەدی

اجوف ئە هیلنەوە لە یائی دا وە لە لین مَبْیُوعْ لە باتی مبیع

واسم المفعول من الثلاثي المزيد فيه يعتل بالنقل والقلب

ان اعتل فعله وە اسمی مفعولی معتل العین له ثولاثی مزید فیدا

اعلال ئەکری بە نقلی حەرەکەی عین الفعله کەی بولای ماقبله

کەی لەگەل قەلب کردنی ئەو عین الفعله بە ئەلف بە هەرچی

اسمی مفعولی فعلی بە کە اعلال کرابی وەکو بابە پێشووەکان

کمجاب ومستقام ومنقاد ومختار کە عبارەتن لە اسمی

مفعولی بابی افعال وە استفعال وە انفعال وە افتعال

ئەصلی مجاب ومستقام مجوب ومستقوم بو وەکو مکرم

وەمستخرج نقلی حەرەکەی واوەکەیانمان کرد بولای

ماقبلەکەی وە قەلبمان کردن بە ئەلف گەران بە مجاب

وەمستقام هەرچەن شەرتی اعلالیان تیانەهاتوە ئەجیکە

بەلام لەبەرئەوەکە فعلەکەیان اعلال کراوە بەحەملی سەر

مجیوەکەیان کە جابَ وقامَ بە : وە ئەصلی منقاد ومختار

منقوَد ومختیَر بو واو بە متحرک وە ماقبل مفتوح قلبمان

کرد بە ئەلف گەران بە منقاد ومختار :

النوعُ الثّالثُ المعتلّ اللّام

ئەوعی سێهەم لە حەوت نەوعەی معتل فعلیکە یا اسمیکە

لام الفعلە کەی حەرفی ئی لە حروفی علّە روئیقال لە الناقص

وە بەم معتل اللامە ئەوتری ناقص لە بەر نوقصانی

آخرەکەی لە صحّت (وذوالاربعة) هەم پێ ئەوترێ

ذوالاربعة (لکون ماضیه علی اَربَعة اَحْرفٍ إذا اَخبَرْتَ

عن نفسکَ) لە بەرئەوەکە ماضیەکەی لە سەر

چوار حەرف ئەبێ کاتێ کە خەبەر لە نفسی خوت بدەی مثلا

(نحو غزوتُ ورمیتُ) غەزام کرد یا تیرم آویشت

ئیستە ئەم فعلانە هەرچەن لە ذاتی خویانا سە حەرفن

بەلام لە بەرئەوەکە ضمیری مرفوعی یان پیوە لکاوە وە

ئەو ضمیرە فاعلەیش وەکو جوزئی وایە لەوان بە چوار

حەرفی دانراون (فالمجرد الثلاثی تقلب الواو والیاء منه

الفا اذا تحرکتا وانفتح ما قبلهما وانه فعل وە اسمی ثولاثی

مجرەدی معتل اللام ئەبێ واو و یەکەیان ئەکری بە ئەلف

کاتی کە متحرک بی وە ئەو حەرفەوا لە پیشیا ئەوە مفتوح بێ

كغزا ورمى ماضى بابى ئه‌وه‌لو ثانى ئه‌صله‌كه‌يان غزو ورمى

بو واوو يه متحرك وه ماقبله‌كه‌يان مفتوح بو قه‌لبان كردن

به ئه‌لف كه‌ران به غزا ورمى (وعصًا ورحًى) بو دو اسمى

ثولاثى مجردى معتل اللام ئه‌صله‌كه‌يان عصوٌ ورحىٌ بو

واوو يه متحرك وه ماقبل مفتوح قه‌لبان كردن به ئه‌لف

اينجا التقاء الساكنين روى دا له به‌ينى ئه‌لف وه تنوينه‌كه‌دا

حه‌ذفى ئه‌لفه‌كانمان كرد له لفظا نه‌ك له نوسينا بون به عصًا

ورحًى ، آگادار به ئه‌لفى ئه‌صله‌كه‌ى واوى به ئه‌لف ئه‌نوسرى

وه ئه‌لفى ئه‌صله‌كه‌ى يه بى به يى ئه‌نوسرى : وكذلك

الزائد على ثلثة احرف كأعطى واشترى واستقصى

وكالمعطى والمشترى والمستقصى واته وه‌كو فعلو اسمى

ثولاثى مجردى معتلّ اللام وا يه له اعلالا هه‌ر فعلو اسمى كه

زيادبى له ٣ حه‌رف وه‌كو أعطى بو ماضى مفردى

مذكرى غائب له بابى افعال دا ئه‌صله‌كه‌ى أعطو بو وه‌كو الوم

واو واقع له مه‌رته‌به‌ى چواره ما قه‌لبان كرد به يه وه يه متحرك

ما قبل مفتوح قەلبان کرد بە ئەلف گەرا بە أعطى وە اشترى

بو ماضی مفرەدی مذکری غائب لە بابی افتعال دا ئەصلەکەی

اشتری بو وەکو اجتمع یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبان کرد

بە ئەلف گەرا بە اشتری بە یە لە نوسری وە بە ئەلف

ئەخوینریتەوە وە استقصی ئەصلەکەی استقصو بو

وەکو استخرج واوی یایەی چوارەم دا قەلبان کرد بە یە وە

یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبان کرد بە ألف لە لفظا وە لە

کتابە تا نوسیمان بە یە : وە مُعْطی اسم مفعولی بابی افعال

ئەصلەکەی مُعْطَوٌ بو بە واو لە سەر وەزنی مُکْرَمٌ واو لە

پایەی چوارەما قەلبان کرد بە یە وە یە متحرک ما قبل مفتوح

قەلبان کرد بە ئەلف گەرا بە معطی بە ئەلف ئەخوینریتەوە

وە بە یە لە نوسری وە مشتری اسمی مفعولی بابی افتعالە

وەکو مجتمع یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبان کرد بە ئەلف گەرا

بە مشتری بە ئەلف ئەخوینریتەوە وە بە یە لە نوسری وە

مستقصی اسمی مفعولی بابی استفعالە وەکو مُستخرَج ئەصلەکەی

مُستقصَوْ بو وەکو مُسْتخرَج واو لە پایی شەشەما قەلبمان کرد بە یە وە یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف گەرا بە مستقصی ئەصویلیە وە بە ئەلف وە ئەنووسری بە یە . .

وکذا اذا لم یسم الفاعل من المضارع کیعطی ویغزی ویرمی ههروا

اعلال ئەکری فعلی مضارع کاتی کە ناوی فاعلەکەی نەبری وەکو یُعطی بو بنا مفعولی مضارعی بابی افعال لە مفعل اللام دا ئەصلەکە یُعْطَوُ بو وەکو یکرم واو لە پایی چوارەما قەلبمان کرد بە یە وە یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف گەرا بە یُعطیٰ ویُغزیٰ بو بنا مفعولی مضارعی بابی نەوەل لە مفعل اللام را ئەصلەکەی یُغْزَوُ واو لە پایی چوارەما قەلبمان کرد بە یە وە قەلبی یە مان کرد بە ئەلف گەرا بە یُغزیٰ ئەنووسری بە یە لە بەر ئەوە واوەکەی قەلب کراوە بە یە ویرمی بو بنا مفعولی بابی ثانی لە مفعل اللام را ئەصلەکەی یرمی بو وەکو یضرب یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف گەرا بە یرمیٰ جالە بەر ئەوە بارێ ئەشەوالێ دی بە شەرلام الفعل معتل اللاما

مصنف بو باسی ئەوا ئەفەرموی أمّا الماضی فتحذف منه اللام فی مثال

فعلوا مطلقا وفعلت وفعلتا اذا انفتح ما قبلها وتثبت في غيرها

واته بو باسی له حوالی لام الفعلی معتل اللام مصنف باسی ماضی خسته

پیشه وه له سه رته رتیبی واقعی وه فه رموی له ما فعلی ماضی له وه

حه ذفی لام الفعله كه ی ئه كری له مثالی جمعی مذكری غائبا مطلقا

مفتوح العین بی وه كو غزا ورمی یا مكسور العین بی وه كو نسی

یا مضموم العین بی وه كو سروَ له سه ر وه زنی حسن وه واوی بی

یا یائی له به ر ئه وه لام الفعله كه مضموم ئه كری له به ر ضمیری جمع

وه ضمه له سه ر واو و یه ثقیله وه هه م لام الفعل حه ذف ئه كری

له مثالی مفردی مونثی غائب وه تثنیه ی مونثی غائبا به مه رجی

كه ما قبله كه ی مفتوح بی وه له غیری ئه وانا ئه مینیته وه

فتقول غزا بو مفردی مذه كه ری غائب ئه صله كه ی غزو بو

واو متحرك ما قبل مفتوح قه لبیان كرد به ئه لف كه را به غزا

غزوا بو تثنیه ی مذكری غائب ئه صله كه ی غزوَ بو ئه لف

ضمیری فاعلی تثنیه بو الحاقیان كرد به آخریه وه گه را به غزوا

وه قه لبی واوه كه مان نه كرد له گه رچی متحرك وه ما قبلی مفتوح بو

چونکی لە پاشی قەلبەکەی بە ئەلف بە ناچاری حذفی یەکێ لە ئەلفەکانمان

ئەکرد جا التباسی تثنیە ئەبو بە مفردەوە : (غزوا) بو جمعی

مذکری غائب لەصلەکەی غزو بو واو ضمیری فاعلی جمعی

مذکر بو الحاقمان کرد بە آخریەوە واو باعثی ضمەی ماقبلی بو

ماقبلەکەمان مضموم کرد گەرا بە غزووا لەسەر وەزنی

فعلوا جا واو متحرک ما قبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف

گەرا بە غزاوا : وە ئەلفەکەمان حەزف کرد لە بەر دەفعی

التقاء الساکنین گەرا بە غزوا لەسەر وەزنی فعوا بە

حذفی لام چونکی لە موزونەکەدا حەزف کراوە (غزت)

بو مفردەی مؤنثی غائب لە صلەکەی غزو بو تی تأنیثی

ساکنە علامەتی مفردەی مؤنث بو الحاقمان کرد بە آخریەوە

گەرا بە غزوت واو متحرک ما قبل مفتوح قەلبمان کرد

بە ئەلف وە ئەلفەکەشمان حەزف کرد لە بەر التقاء

الساکنین لە بەینی ئەوو تی تأنیثەکەدا گەرا بە غزت

لەسەر وەزنی فعت بە حذفی لام الفعل (غزتا) بو تثنیەی

مۆنثی غائب ئه صله که ی غزت بو ئه لف ضمیری فاعلی تثنیه بو

الحاقیان کرد به آخریه وه وه ئه لف باعثی فه تحه ی ماقبلی بو

ماقبله که مان مفتوح کرد گه را به غزتا به حذفی لامی

الفعل له سه ر وه زنی فعتا : (غزون) بو جمعی مۆنث

ئه صله که ی غزوت بو نونی ضمیری فاعلی جمعی مۆنثمان الحاق

کرد به آخریه وه گه را به غزوتن جا دوعه لامه تی تانیث

کرد بونه وه دروست نه بو حه ذفی نونه که بکه ین له به ر

ئه وه ده لاله تی ئه کرد له سه ر تانیث و جمعیه ت وه

حه ذفی تی که مان کرد له به ر ئه وه که هه ر ده لاله تی له

سه ر تانیث ئه کرد فقط وه لام الفعله که مان هینایه وه

له به ر ئه مانی موجبی حه ذفه که ی که التقاء الساکنین بو

گه را به غزون (غزوت غزوتما غزوتم غزوت غزوتما

غزوتن غزوت غزونا) بو شه ش صیغه ی مخاطب وه دو

صیغه ی متکلم ئه مانه هه روه کو فعلی سالم دروست ئه کرین

(رمی) بو صیغه ی مذکری غائب له معتل اللامی بابی تاخذ را

ئەصلەکەی (رَمَیَ) بو یە متحرک ماقبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف

گەدا بە رمی (رَمیا) بو تثنیەی مذکری غائب ئەصلەکەی

رمی بو ئەلف ضمیری فاعلی تثنیە بو الحاقمان کرد بە آخریەوە ٭

وە ئەلف باعثی فتحەی ماقبلی بو ئەلفەکەمان بردەوە

سەر ئەصلەکەی کە یە بو وە مفتوحمان کرد گەرا بە رَمَیا

(رَمَوا) بو جمعی مذکری غائب ئەصلەکەی رَمَیَ بو واو

ضمیری فاعلی جمعی مذکر بو الحاقمان کرد بە آخریەوە واو باعثی

ضمەی ماقبلی بو یەکەمان اعادە کردەوە بە مضمومی گەرا بە

رَمَیُوا لەسەر وەزنی فَعَلُوا ضمە لەسەر یە ثقیل بو

حەزفمان کرد : یاخود یە متحرک ماقبل مفتوح قەلبمان کرد

بە ئەلف وە لەبەر التقاء الساکنین حەذفی لام الفعلەکەمان

کرد گەرا بە رَمَوا بە ضمەی عین الفعل لەسەر وەزنی

فَعَوا لەبەر حەذفی لام الفعل وەکو حالیت بو (رَمَت) بو

مفردی مؤنثی غائب ئەصلەکەی رَمَیَ بو تی ساکنە علامەتی

تانیثی فاعل بو الحاقمان کرد بە آخریەوە گەرا بە رَمَیَتْ :

يە متحرك ماقبل مفتوح قەلبان كرد بە ئەلف وە حەزفیشمان
كرد لەبەر التقاء الساكنين گەرا بە رَمَت (رَمَتا) بۆ تثنیەی
مۆنثی غائب لە صلەكەی رَمَت بوو ئەلف ضمیری فاعلی تثنیە بوو
لاحق مان كرد بە آخریە وە گەرا بە رَمَتا (رَمَيْنَ) بۆ جمعی
مۆنثی غائب لە صلەكەی رَمَت بوو نون ضمیری فاعلی جمعی
مۆنث الحاقمان كرد بە آخریە وە وە دروستمان كرد وەكو غزون

(رمیتَ رمیتما رمیتم رمیتِ رمیتما رمیتنَّ رمیتُ رمینا
وە ئەم هەشت صیغەیە دروست ئەكرێن وەكو صیغە سالمەكان
(وتقول) تو ئەلیت لە مثلی ماضی معتل اللامی بابی رابع دا
(رَضِيَ) بۆ مفرەدی مذكری غائب لە صلەكەی رَضِوَ بوو واو لە
طرفەوە ماقبل مكسور قەلبان كرد بە یە گەرا بە رَضِيَ (رَضِيا)
بۆ تثنیەی مذكری غائب لە صلەكەی رضی بوو ئەلف ضمیری فاعلی
تثنیە بوو الحاقمان كرد بە آخریە وە گەرا بە رَضِيا (رَضُوا)
بۆ جمعی مذكری غائب لە صلەكەی رضی بوو واو ضمیری فاعلی جمعی
مذكر بوو الحاقمان كرد بە آخریە وە وە واو باعثی ضمەی ماقبلی بوو

ماقبله‌که‌مان مضموم کرد گه‌را به رضیوا ضمه‌له‌سه‌ریه ثقیل بو
نقلمان کرد بولای ماقبله‌که‌ی وه یه‌که‌مان حذف کرد له
به‌ر التقاء الساکنین له به‌ینی ئه‌وو واوه‌که‌دا گه‌ڕا
به رضوا له‌سه‌ر وه‌زنی فعوا (رضیت) بو مفردی مؤنثی
غائب له صله‌که‌ی رضی بو تی تانیثی ساکنه علامه‌تی مؤنثی
مؤنثی غائبه بو الحاقمان کرد به آخریه‌وه گه‌را به رضیت
رضیتا بو تثنیه‌ی مؤنثی غائب له صله‌که‌ی رضیت بو ئه‌لف
ضمیری فاعلی تثنیه بو الحاقمان کرد به آخریه‌وه وه له لفـ
باعثی فتحه‌ی ماقبلی بو ماقبله‌که‌مان مفتوح کرد گه‌را به رضیتا
(رضین) بو جمعی مؤنثی غائب له صله‌که‌ی رضیت بو نونه
ضمیری فاعلی جمعی مؤنث بو الحاقمان کرد به آخریه وه
گه‌را به رضیتن جا حذفی تی تانیثی مؤنثمان کرد وه‌کو
له رمین دا گه‌را به رضین و رضیت رضیتما رضیتم رضیت
رضیتما رضیتن رضیت رضینا ئه‌م هه‌شت صیغه‌یه
دروست ئه‌که‌ین وه‌کو صیغه‌سالمه‌کان له بابی رابع دا

وكذلك وەكو ماضی مفتوح العين و مكسور العين وايە لە اعلالی لام الفعل دا ماضی مضموم العين وەكو (سَرُوَ) بو مفردی مذكری غائب (سروا) بو تثنيەی مذكری غائب لە صلەكەی سرو بو لە لفظ ضميری فاعلی تثنيە بو الحاقمان كرد بە آخريەوە گەدا بە سروا (سروا) بو جمعی مذكری غائب لە صلەكەی سرو بو واو ضميری فاعلی جمعی مذكر بو الحاقمان كرد بە آخريەوە. واوبا عثی ضمەی ماقبلی بو ماقبلەكەمان مضموم كرد گەدا بە سروو بە دو واو جا ضمەكەشمان لاوا ثقيل بو حذفمان كرد وحذف واوە لام الفعلەكەمان كرد گەدا بە سَرُوا لەسەر وەزنی فَعُوا (سَرُوَتْ) بو مفردی مونثی غائب لە صلەكەی سرو بو تی تانيثی ساكنە علامەتی تانيثی فاعل بو الحاقمان كرد بە آخريەوە گەدا بە سروت (سروتا) بو تثنيەی مونثی غائب لە صلەكەی سروت بو لە لفظ ضميری فاعلی تثنيە بو الحاقمان كرد بە آخريەوە لە لفظ باعثی فتحەی ماقبلی بو ماقبلەكەمان مفتوح كرد گەدا بە سروتا (سَرُوْنَ) بو جمعی مونثی غائب لە صلەكەی سروت بو نون ضميری فاعلی جمعی مونث بو الحاقمان كرد بە آخريەوە گەدا بە سَرُوتن اجتماعی دو علامەتی تانيث بو دروست نەبو

حذفی نونە کە بکەین چونکی دەلالەتی نەکرد لەسەر تانیث وجمعیت
فقط
وە حذفی تی یە کە مان کرد چونکە دەلالەتی نەکرد لەسەر تانیث

گەرابەسەرون (سَرُوتَ سَرُوتُمَا سَرُوتُم سَرُوتِ سَرُوتُمَا سَرُوتُنَّ

سَرُوتُ سَرُونا) لەم هەشت صیغە درووست نەکرین وەکو

فعلی سالم لە بابی سادس دا :

جا لەبەر ئەوە لەم شوینا پرسیار ئەکری بوچی لە صیغەی جمعی

مذکری غائب لە مفتوح العین دا عین الفعل بعلل اللام

لە مفتوحی ئەخوینینەوە وە لە مضموم العین وە مكسور

العین دا بە مضموم ئەخوینیتەوە مصنف جوابی داوە وە

فەرموی (وانما فتحت ما قبل واو الضمیر فی غَزَوا وَرَمَوا

وضمت ما قبلها فی رَضُوا وَسَرُوا لان واو الضمیر اذا اتصل

بالفعل الناقص بعد حذف اللام فان الفتح ما قبلها ابقی علی الفتحة

وان الضم ما قبلها او الكسر ضم) چونكە لە پاشحەذفی لام

الفعل لە جمعی ماضی ناقص دا ئەگەر ما قبلی لام الفعل مفتوح بی

ئەوە ئەو ما قبلە لەسەر فەتحە ئەهیلریتەوە لە بەرسووکی فەتحە

وە ئەگەر مضموم بو یا مکسور بو ئەوە مضموم ئەکری لەبەر مناسبەی

لەگەل واوە ضمیرەکەدا لە هەردویانا وە هێشتنەوەی لەسەر

حالی خۆی لە مضموم العین دا . وە هەر بەم دستورە

لە هەردو لفیفەکان وە لە مهموزی معتل اللاما ...

معاملە ئەکری : (واما المضارع فتسکن اللام منه في الرفع

وتحذف في الجزم ونفتح الواو والیاء في النصب وتثبت

الالف بحالها) وە ئەبا فعلی مضارعی معتل اللام ئەوە لام

الفعلەکەی ساکن ئەکری لە حالتی رەفعەدا وە رفعەکەی

تقدیری ئەبی خواه لام الفعل ئەلف بی وەکو یرضی یا خود

واو بی وەکو یغزو یا خود یە بی وەکو یرمی لەبەر ئەوەکە

ئەلف قبولی حەرەکە ناکا مطلقا وە رفعە لەسەر واو و یە

ثقیلە وە لام الفعلەکەی حذف ئەکری لە حالی جەزمەدا

وە جەزمەی لفظی ئەبی مطلقا وە نصبە لەبەر ئەوە

خفیفە لەسەر واو و یە لفظی ئەبی وە لەسەر ئەلف

تقدیری ئەبی چونکی ئەلف قبولی حەرەکە ناکا وەکو وتمان

ويسقط الجازم والناصب النونات سوى نون جمع المؤنث

وەکاتی عاملی جازم وە ناصب داخل بون لەسەر فعلی مضارعی

معتل اللام وەها کە نونی لە آخریانە وە بێ ئەوە ئەو عاملانە

حەرفی ئەو نونانە ئەکەن لە حالی جەزم و نصبدا ئیلا نونی

جمعی مونثی غائب و مخاطب ئەوە لە جێگەی خویانا ئەمیننەوە

چونکی ئەو نونە ضمیری فاعلە وە فاعل عمدە یە حەزف ناکری

بەلام نونەکانی افعالی خمسە نونی اعرابن لە حالەتی رەفعدا ثابت

وە لە حالەتی نصب و جەزمدا ئەرۆن :

(فتقول لم یغز) تو ئەلیت لە کاتی داخل بونی عاملی جازم لە سەر

فعلی مضارعی معتل اللام (لم یغز) ئەصلەکەی یغزو بو عاملی جازمی

داخل بوە سەر وە حەرفی لام العفلەکەی کرد بە لم یغز (لم یغزوا)

بو تثنیەی مذکری غائب ئەصلەکەی یغزوان بو عاملی جازمی

داخل بوە سەر وە حەرفی نونەکەی کرد کەرا بە لم یغزوا (لم یغزو)

بو جمعی مذکری غائب ئەصلەکەی یغزون بو عاملی جازمی داخل بو

وە حەرفی نونەکەی کرد کەرا بە لم یغزو (لم تغز) بو مفردی مونثی غائب

ئەصلی تغزو بو عاملی جازمی داخل بو حذفی لام الفعلەکەی کرد
گەرا بە لم تغز (لم تغزوا) بو تثنیەی مؤنثی غائب ئەصلەکەی
تغزوان بو عاملی جازمی داخل بو وە حذفی نونەکەی کرد گەرا
بە لم تَغْزُوا (لم یغزون) بو جمعی مؤنثی غائب ئەصلەکەی یغزون
بو عاملی جازمی داخل بو عەمەلی نەکرد لە لفظا بەشی عەمەلی
کرد لە معنا یا بە نفی مەعناکەی لە زەمانی ماضیدا گەرا بە لم یغزون
ولم یرم بو مفردی مذکری غائب بە حذفی یەی لام الفعل
(ولم یرمیا) ئەصلەکەی یرمیان بو عاملی جازمی داخل بو وە حذفی
نونەکەی کرد ولم یرض بو مفردی مذکری غائب ئەصلەکەی
یرضی بو عاملی جازمی داخل بو وە حذفی لە لفظی لام الفعل کرد
گەرا بە لم یرض (لم یرضیا) بو تثنیەی مذکری غائب ئەصلەکەی
یرضیان بو عاملی جازمی داخل بو وە حذفی نونەکەی کرد گەرا
بە لم یرضیا وتقول لن یغزو تو ئەلیت لە کاتی داخل بونی عاملی
ناصب لە سێ رفعی مضارعی معتل اللام لَنْ یَغْزُوَ ئەصلەکەی
یغزو بو بە سکونی واو عاملی ناصبی داخل بو لام الفعلەکەی منصوب کرد

گەرا بە لن یغزو (ولن یرمیَ ولن یرْضیَ) ئەصلی لمن یرجیَ یَرْضیَ بو

عاملی ناصبی داخل بوە سەر ضمة تقدیری یەکەی گۆڕی بە نصبە گەڕا

بە لن یَرمیَ ولن یَرْضیَ لە صلەکەی یَرْضی بو عاملی ناصبی داخل بوە

سەر بە لام لەبەر ئەوەکە آخرەکەی ئەلف بو وە قبولی حەرەکەی نەدە کرد

ضمة تقدیریەکەمان گۆڕی بە نصبەی تقدیری گەڕا بە لن یرضیَ:

(نتثبت لام الفعل فی فعل الاثنین وجماعة النساء) لام الفعل

مضارعی معتل اللام ئەمیننیتە وە لە فعلی تثنیە و جمعی مؤنثدا مطلقاً

وتحذف فی فعل جماعة الذکور والواحدة المخاطبة بە لام حذف

ئەکری لام الفعل لە فعلی جمعی مذکر و مفردی مؤنثی مخاطبدا (فتقول

یغزو) بو مفردی مذکری غائب لە صلەکەی یغزو بو بە ضمەی لە فظی

وەکو ینصُرُ فقط لەبەر ئەوە ضمە لە سەر واو ثقیل بو حذفمان کرد گەڕا

بە یغزو بە سکونی واو (یغزوان) بو تثنیەی مذکری غائب ئە صلەکەی

یغزوَ بو الف ضمیری فاعل تثنیە بو لەگەل نونی اعرابا الحاقمان کرد ن

بە آخریە وە.. ئەلف باعثی فتحەی ماقبلی بو ماقبلەکەمان مفتوح

کرد گەڕا بە یغزوان (یغزون) بو جمعی مذکری غائب ئە صلەکەی

یغزوون بو بە دوو واو وەکو ینصرون بە ضمەی واوی لام الفعل

ضمەلەسەر واو ثقیل بو لامان برد وەحذفیشمان کرد لەبەر

التقاء الساکنین لە بەینی خوی و واوی ضمیرەکەدا گەرا بە

یغزون لەسەر وەزنی یَفعُون (تغزو) بو مفردی مؤنثی

غائب (تغزوان) بو تثنیەی مؤنثی غائب وەکو یغزو

یغزوان (یغزون) بو جمعی مؤنثی غائب بە اثباتی

واوی لام الفعل لەسەر وەزنی یَفعُلن وەکو یَنصُرن

(تغزو) بو مفردی مذکری مخاطب (تغزوان) بو تثنیەی مذکری

مخاطب (تغزون) بو جمعی مذکری مخاطب دروستەکرین وەکو

مفرد و تثنیە و جمعی مذکری غائب (تغزین) بو مفردی

مؤنثی مخاطب لە صلەکەی تغزوین بو بە کسرەی واوی

لام الفعل وەکو تنصرین کسرە لەسەر واو ثقیل بو نقلمان

کرد بولای ما قبلەکەی وەحذفی واوەکەشمان کرد لەبەر رفعی

التقاء الساکنین لەبەینی ئەو و یەکەدا گەرا بە تغزین

لەسەر وەزنی تَفعِین بە حذفی لام الفعل (تغزوان) بو

تثنیەی موئنثی مخاطب (تغزون) بۆ جمعی مؤنثی مخاطب بە اثباتی

واوی لام الفعل لەسەر وەزنی تنصرن (أغزو) بۆ متكلمی وحده

(نغزو بۆ متكلمی مع الغیر بە حذفی ضمەی واوە لام الفعلەكەیان

ویستوی فیه لفظ جماعة الذكور والاناث فی الخطاب والغیبة

جمیعا) واتە وەكو یەك ئەبن لە لفظا صیغەی جمعی مذكر و جمعی مؤنث

معتل اللام لە مخاطب وە لە غائبا مثلا ئەلیی یغزون بۆ جمعی

مذكر و جمعی مؤنثی غائب وە ئەلیی تغزون بۆ جمعی مذكر و جمعی

مؤنثی مخاطب (لكن التقدیر مختلف) بەلام ئەوانە جیان

لە یەك بە تەماشاكردنی ئەصلەكەیان مثلا یغزون لە جمعی مذكری

غائبدا تقدیرەكەی یغزوون یە بە دوو واو لەسەر وزنی

یفعلون و یغزون بۆ جمعی مؤنثی غائب تقدیرەكەی یغزون یە بە

یەك واو كە لام الفعلە لەسەر وەزنی یفعلن هەروا جمعی مذكری

مخاطب وە جمعی مؤنثی مخاطب وە واوی لام الفعل لە جمعە مذكرەكانا

حذف كراوە وە لە جمعە مؤنثەكانا ماوەتەوە وەكو مصنف

ئەفەرمویت (فوزن جمع المذكر یفعون وتفعون) بە حذفی لام الفعل

ووزن جمع المؤنث يفعلن وتفعلن وە وزنی جمعی مؤنثی غائب

یفعلن یە بە اثباتی لام الفعل وە وەزنی جمعی مؤنثی مخاطب

تفعلن بە اثباتی لام الفعل و وتفعول ، تو ئەلیت لە مضارعی

معتل اللامی بابی ثالثدا (یرمی) بو مفردی مذکری غائب

لە صلەکەی یرمی بو وەکو یضرب بە ضمەی لام الفعل بە لام ضمە

لە سەر یە ثقیل بو حذفمان کرد مایە وە یرمی بە سکونی یە ..

(یرمیان) بو تثنیەی مذکری غائب لە صلەکەی یرمی بو ئەلف

ضمیری فاعلی تثنیە بو الحاقمان کرد لەگەل نونی اعرابا وە ئەلف

باعثی فتحەی ماقبلی بو ماقبلەکەمان مفتوح کرد گەرا بە یرمیان

(یرمون) بو جمعی مذکری غائب لە صلەکەی یرمیون بو وەکو یضربون

ضمە لە سەر یە ثقیل بو نقلمان کرد بولای ماقبلەکەی وە حذفی

یەکەشمان کرد لە بەر التقاء الساکنین لە بەینی ئەو ضمیری

فاعلەکەدا گەرا بە یرمون لە سەر وەزنی یفعون بە حذفی لام

الفعل ترمی بو مفردی مؤنثی غائب ترمیان بو تثنیەی مؤنثی

غائب وەکو مفرد و تثنیەی مذکری غائب (یرمین) بو جمعی

مؤنثی غائب به اثباتی لام الفعل (ترمی) بو مفردی مذکری
مخاطب (ترمیان) بو تثنیه ی مذکری مخاطب (ترمون) بو جمعی
مذکری مخاطب درووست ئه کریت وه کو مفرد و تثنیه و جمعی مذکری
غائب (ترمین) بو مفردی مؤنثی مخاطب ئه صله که ی
ترمیین بو وه کو تضربین کسره له سه ر یه ثقیل بو حذف ئان
کرد وه هم زنی خولیشیان کرد له به ر التقاء الساکنین له بینی
ئه وو ضمیری فاعله که دا گه را به ترمین له سه ر وه زنی
تفعین (ترمیان) بو تثنیه ی مؤنثی مخاطب (ترمین) بو
جمعی مؤنثی مخاطب وه کو تثنیه و جمعی مؤنثی غائب (ارمی)
بو متکلمی وحده (نرمی) بو متکلمی مع الغیر وه اصلی یرمون
یرمیون یفعلون به ما ثقل برضو ئه صلی یرمون له جمعی
مذکری غائبدا یرمیون بو وه کو یضربون ئه علال کرا به
نقلی ضمه ی لام الفعله که ی بو لای ما قبله که ی وه کو اعلالی
رضوا له جمعی مذکری غائبی ماضی دا له بابی رابعدا که وتمان ئه صله که ی
رضیوا بو وه کو علموا نقلی ضمه ی لام الفعله که مان کرد بو لای ما قبله که ی

وه حذفی لام الفعله کەیشیان کرد لە بەر رفع التقاء الساکنین

وهکذا حکم کل ما کان ما قبل لامه مکسورا وەکو پیرەی وایە

لە اعلالی لام الفعل دا حوکمی هەر فعلە مضارعیکی معتل اللام

کە ماقبلی لام الفعلەکەی مکسور بێ کیهدری بە ضمەی یە لە

مضارعی بابی افعال دا دینا جی لە مضارعی بابی مفاعلە دا

ویرتجی لە مضارعی بابی افتعال دا ئەصلەکەی یرتجو بو بە واو

جا واو واقع لە پایەی پینجەما قەلبان کرد بە یە وە ضمە لە

سەر یە ثقیل بو حەذفیان کرد گەرا بە یرتجی (وینبرعا)

بو بابی انفعال (ولیندعی بو مضارعی بابی استفعال

ئەصلەکەی یستدعو بو بە واو جا واو واقع لە پایەی [redacted]

شەشەما قەلبان کرد بە یە وە ضمە لە سەر یە ثقیل بو حەذفیان

کرد گەرا بە یستدعی (ویرعوی) بو بابی افعلال ئەصلەکەی

یرعوو بو بە دو واو جا واو واقع لە پایەی پینجەما قەلبان کرد

بە یە وە ضمەکەمان حەذف کرد گەرا بە یرعوی (ولیعروری

بو مضارعی بابی افعیلال ئەصلەکەی یعرورو بو واو واقع لە پایەی

شەشەما قەلبمان کرد بە یە وە ضمەکەمان حەذف کرد گەرا بە
یعرووی و وتفعول ، تو ئەلی لە مضارعی معتل اللامی بابی
وابعا ارتضی بۆ مفردی مذکری غائبی معتل لە صلەکەی یرضوُ بو
وەکو یعلم وا و واقع لەپایەی چوارەما قەلبمان کرد بە یە
وە یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف گەرا
یرضی ارتضیان بۆ تثنیەی مذکری غائب لە صلەکەی یرضیو
ئەلف ضمیری فاعلی تثنیە بۆ الحاقمان کرد بە آخریە وە لەگەل نونی
اعرابا ئەلف باعثی فتحەی ما قبلی ما قبلەکەمان مفتوح کرد
گەرا بە یرضیان ارتضون بۆ جمعی مذکری غائب لە صلەکەی
یرضیون بو وەکو یعلمون یە متحرک ما قبل مفتوح قلبمان
کرد بە ئەلف گەرا بە یرضاون جا ئەلفەکەمان حذف کرد
لەبەر رەفعی التقاء الساکنین گەرا بە یرضون لەسەر
وزنی یفعون بە حذفی لام الفعل ترضین بۆ مفردی مونث
مخاطب لە صلەکەی ترضیی بو وەکو تعلم یە ضمیری فاعلی

مؤنثی مخاطب بو الحاقان کرد به آخریه وه له گه ل نونی اعرابا
گه دا به ترضیین یه متحرك ما قبل مفتوح قه لبان کرد به ئه لف
گه را به ترضاین جا حذفی ئه لفه که مان کرد له به ر التقاء الساکنین
له به ینی ئه لفو یه که دا گه را به ترضین له سه ر وه زنی تفعین
(ترضیان) بو تثنیه ی مؤنثی مخاطب (ترضین) بو جمعی مؤنثی
مخاطب ئه صله که ی ترضیین بو نون ضمیری فاعلی جمعی مؤنث بو
الحاقان کرد به آخریه وه جا له به رئه وه ئه م نونه ضمیری جمع بو
وه یه ی مفرده که ضمیری مفرد بو وه ئه م نونه فعله که ی
ئه کرد به مبنی وه نونی مفرده که علامه تی اعراب بو ئه م نونه
بو به باعثی حذفی یه و نونی مفرده که وه له به رئه وه باعثی
سکونی ما قبلی بو لام الفعله که مان اعاده کرده وه به ساکنی
گه را به ترضین له سه ر وزنی تفعلن (ارضی) بو متکلم وحده
وه نونی بو متکلم مع الغیر اعلال ئه کریت وه کو یرضی یه ا اسکانی
وهکذا قیاس کل ما کان ما قبل لامه مفتوحا ، وه کو یرضی وایه
له اعلالا هه ر ئه مثل اللامی که ما قبلی لام الفعله که مفتوح بی تیایا

نحو يتمطى بو مضارعى بابى تفعّل له صله كه ى يتمطو بو
واو واقع بوله پايه ى پينجه ما قه لباى كرد به يه وه يه
متحرك ما قبل مفتوح قه لباى كرد به ئه لف گه را به يتمطى
له حوينه ريته وه به ئه لف وه له نوسرى به يه ر و يتصاحب
بو مضارعى بابى تفاعل له صله كه ى يتصابو راو واقع
له پايه ى پينجه ما قه لباى كرد به يه وه يه متحرك ما قبل
مفتوح قه لباى كرد به ئه لف گه را به يتصابى (و يتقلسى
بو مضارعى بابى تفعلل له صله كه ى يتقلسو بو واو واقع
له پايه ى پينجه ما قه لباى كرد به يه وه يه متحرك ما قبل
مفتوح قه لباى كرد به ئه لف گه را به يتقلسى ر فلفظ الواحدة
المونثة فى الخطاب كلفظ الجمع فى بابى يرمى ويرضى واته
وه ركه وت له وا علالانه وه كه كراى له مه كه لفظى مفردى
مؤنثى مخاطب وه كو لفظى جمعى مؤنث مخاطبه له هه ر
مضارعه معتل اللاميكـ دا كه ما قبلى لام الفعله كه ى مكسور بى
وه كو يرمى يا خود مفتوح بى وه كو يرضى ر والتقدير مختلف

بلام لە تقديرا جيان لە يەك (فوزن الواحدة تفعين

وتفعين ئيستە وەزنی مفرەدی مؤنثی مخاطب لە

بابی يرمی دا كە مضارعی مكسور العينە تفعين بە بە

كەسرەی عين الفعل وە حذفی لام الفعل وە لە بابی

يرضی دا كە مضارعی مفتوح العينە تفعين يە بە

فتحەی عين الفعل وە حذفی لام الفعل (ووزن الجمع

تفعلن وتفعلن وە وەزنی جمعی مؤنثی مخاطب لە بابی

يرمی دا كە مكسور العينە تفعلن يە بە كسرەی عين الفعل

وە اثباتی لام الفعل وە لە بابی يرضی دا كە مفتوح العينە

تفعلن بە فتحەی عين الفعل وە اثباتی لام الفعل (والامر

منها ئەمری بە صيغە لەم بابانا (أغزُ) بو مفردی

مذكری مخاطب لە صلەكەی تغزو بو حذفی حرفی مضارعان

كرد وە هانين لە لە وەليە وە بە ھەمزەی وصلی مضمومە

وە آخرەكە مان مجزوم كرد بە حذفی لام الفعل كە را بە اُغزُ

اغزوا بو تثنيەی مذكری مخاطب لە صلەكەی تغزوان بو

حەرفی حەرفی مضارعمان کرد وە هاتیت بە هەمزەی وصلی مضموم
لە لە وە لیە وە وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی نون گەرا
بە اغزوا را اغزو بو جمعی مذکری مخاطب لە صلەکەی تغزون
بوّ تی حەرفی مضارع بو حەذفمان کرد وە هاتین لە لە وە لیە
بە هەمزەی وصلی مضمومە وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی نون
گەرا بە اغزوو ضمە لەسەر واو ثقیل حذفمان کرد وە واوەکە یشمان
حذف کرد لەبەر التقاء الساکنین گەرا بە اغزو لەسەر وەزنی
اُفعُو بە ضمەی عەین وە حذفی لام را اُغزی بو معزی مؤنثی
مخاطب لە صلەکەی تغزوین بو تی حەرفی مضارع بو حذفمان
کرد وە هاتین لە لە وە لیە وە بە هەمزەی وصلی مضمومە وە آخری
مجزوم کرا بە حذفی نون گەرا بە اُغزوی وەکو انصری جا کسرە
لەسەر واو ثقیل بو ثقلمان کرد بولای ما قبلەکەی وە حذفی
واوەکەمان لەبەر رفعی التقاء الساکنین گەرا بە اُغزی لەسەر
وەزنی اُفعی بە کسرەی عین وە حەرفی لام را اغزوا بو تثنیەی
مؤنثی مخاطب وە اعلالەکەی وەکو وتمان را اغزون ٢ بو جمعی

مونثی مخاطب ئه‌صله‌که‌ی ترمیین بو تی حه‌رفی مضارع بو حذفیان کرد

وه‌ هاتیه به‌ هه‌مزه‌ی وصلی مضموم له‌ ئه‌وه‌ لیه‌ وه‌ وه‌ اثباتی

نونه‌که‌مان کرد له‌به‌ر ئه‌وه‌ ضمیری فاعل بو گه‌را به‌ اغزون له‌سه‌ر

وه‌زنی افعلن وه‌کو اُنصُرُنَّ : ارم بو مفردی مذکری مخاطب

مشتقه له‌ ترمی تی حه‌رفی مضارع بو حه‌ذفیان کرد وه‌ هاتیه

له‌ ئه‌وه‌ لیه‌ وه‌ به‌ هه‌مزه‌ی وصلی مکسوره وه‌ آخره‌که‌مان مجزوم کرد

به‌ حذفی لام الفعل گه‌را به‌ ارم ارمیا بو تثنیه‌ی مذکری

مخاطب مشتقه له‌ ترمیان تی حه‌رفی مضارع بو حه‌ذفیان کرد

وه‌ هاتیه له‌ ئه‌وه‌ لیه‌ وه‌ به‌ هه‌مزه‌ی وصلی مکسوره وه‌ آخره‌که‌مان

مجزوم کرد به‌ حه‌رفی نون گه‌را به‌ ارمیا ارموا بو جمعی مذکری مخاطب

مشتقه له‌ ترمیون تی حه‌رفی مضارع بو حه‌ذفیان کرد وه‌ هاتیه

له‌ ئه‌وه‌ لیه‌ وه‌ به‌ هه‌مزه‌ی وصلی مکسوره وه‌ آخره‌که‌مان مجزوم

کرد به‌ حه‌رفی نون گه‌را به‌ ارمیو له‌سه‌ر وه‌زنی اضربوا جا ضمه‌

له‌سه‌ر یه‌ ثقیل بو نقلمان کرد بو لای ما قبله‌که‌ی وه‌ یه‌که‌مان

حذف کرد له‌به‌ر التقاء الساکنین گه‌را به‌ ارموا له‌سه‌ر وه‌زنی افعُوا

(ارمی) بو مفردی مؤنثی مخاطب مشتقه له ترمین تی حرفی مضارع بو

حذفمان کرد وه هاتین له لهوه لیه وه به همزه ی وصلی مکسوره وه

آخره که مان مجزوم کرد به حذفی نون گه را به ارمی (ارمیا) بو تثنیه ی

مؤنثی مخاطب مشتقه له ترمیان وه کو به یانمان کرد (ارمین)

بو جمعی مؤنثی مخاطب مشتقه له ترمین تی حرفی مضارع بو حذفمان

کرد وه هاتین له لهوه لیه وه به همزه ی وصلی مکسوره وه آخره که ی

مایه وه به حالی خوی له بهر ئهوه دروست نیه حذفی ضمیری فاعل

بکری گه را به ارمین (وارضَ) بو مفردی مذکری مخاطب مشتقه

له ترضی تی حرفی مضارع بو حذفمان کرد وه هاتین له لهوه لیه وه

به همزه ی وصلی مکسوره وه آخره که مان مجزوم کرد به حذفی لام الفعل

گه را به ارضَ (ارضَیا) بو تثنیه ی مذکری مخاطب مشتقه له ترضیان

تی حرفی مضارع بو حذفمان کرد وه هاتین له لهوه لیه وه به همزه ی

وصلی مکسوره وه آخره که مان مجزوم کرد به حذفی نون گه را به ارضیا

(ارضَوا) بو جمعی مذکری مخاطب مشتقه له ترضون تی حرفی مضارع بو

حذفمان کرد وه هاتین له لهوه لیه وه به همزه ی وصلی مکسوره وه آخره که مان

مجزوم کرد بە حەزفی نونی گەرا بە ارضوا ﴿ارضَیْ﴾ بو مفردی مونثی مخاطب

مشتقە لە ترضَین ئی حەرفی مضارع بو حەزفان کرد وەهاتیە لە ئەوەلە وە

بە همزەی وصلی مکسورە وە آخرمان مجزوم کرد بە حەزفی نونی گەرا بە ارضَی

﴿ارضَیا﴾ بو تثنیەی مونثی مخاطب مشتقە لە ترضَیان .. ئی حەرفی مضارع بو

حەزفان کرد وەهاتینە لە ئەوەلیە وە بە همزەی وصلی مکسورە

وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حەزفی نونی گەرا بە ارضَیا ﴿ارضَین﴾

بو جمعی مونثی مخاطب مشتقە لە ترضَین ئی حەرفی مضارع بو

حەزفان کرد وەهاتینە لە ئەوەلیە وە بە همزەی وصلی مکسورە

وە آخرەکەمان هێشتە وە گەرا بە ارضَین وإذا دخلت علیه

نون التاکید أعیدت اللام المحذوفة کاتی نونی تاکیدی ثقیلە

یا خفیفە لاحق کرا بەم ئەمری بە صیغە وەیا مضارعی مجزوم

بە حەزفی لام الفعل ئەوە ئەو لام الفعلە کە حەزف کراوە لەبەر

قاعدە اعادە ئەکریتە وە بە مفتوحی فقلت اغزونّ وارمینّ

وارضَینّ اصلەکەیان اغزُ ارمِ ارضَ بو بە حەزفی لام الفعل

موکدمان کردن بە نونی تاکیدە وە جا لام الفعلە محذوفەکەمان هێنایە وە

بەمفتوحی بەھەوی نونی تاکیدەوە گەران بە اغزوَنّ اغزِیَنّ اغزُنّ :

واسم الفاعل منها غازٍ غازِیان غازُون غازِیَة غازِیَتان

غازِیات وغُزاة وكذلك رامٍ وراضٍ . غازٍ بو مفردی مذکری

غائب واصل غازٍ غازو قلبت الواو یاء لتطرفها وانکسار

ماقبلها كما قلبت فی غُزِیَ : ئەلیت ئەصلی غازٍ غازو بو چاواو

متطرف ماقبل مکسور قەلب کرا بەیە وەکو واوی غُزو لە

صیغەی بنا مفعولی فعلی ماضی داکراوە بە یە لەسەر قاعدەی

واو مزراو :

جا ضمە لەسەر یە ثقیل بو حذف مان کرد وە التقاء الساکنین روی دا لە

بەینی یە و تنوین دا حذفی یەکەمان کرد گەرا بە غازٍ . (غازیان) بو

تثنیەی مذکری غائب ئەصلەکەی غازوان بو واو متطرف ماقبل

مکسور قەلبمان کرد بە یە گەرا بە غازیان بو تثنیە لەحالی رەفعدا

(غازون) بو جمعی مذکر لەحالەتی رفعدا ئەصلەکەی غازیون بو

ضمە لەسەر یە ثقیل بو نقل مان کرد بولای ماقبلەکەی والتقاء

الساکنین بو لە بەینی یە و واوی جمع کەدا حذفی یەکەمان کرد گەرا

بە غازوون (غازیة) بۆ مفردی مؤنث ئەصڵەکەی غازوة بوو بە واو

جا واو متطرف ما قبل مكسور قەلبمان كرد بە یە گەرا بە غازیة (غازیتان

بۆ تثنیەی مؤنث . ئەصڵەکەی غازوتان بوو قەلبی واوەکەمان

کرد بە یە گەرا بە غازیتان (غازیات بۆ جمعی مؤنثی سالم ئەصڵەکەی

غازوات بوو قەلبی واومان کرد بە یە گەرا بە غازیات و غواز

بۆ جمعی مؤنثی مكسر ئەصڵەکەی غوازو بوو واو متطرف ما قبل مكسور

قەلبمان کرد بە یە کەرا گەرا بە غوازی بە ضمە و تنوین جا ضمە

لەسەر یە ثقیل بوو حذفمان کرد وە حذفی یەکەشمان کرد

لەبەر دفعی التقاء الساکنین لە بەینی یە و تنوینە کە راگەرا

بە غواز .

وە حوکمی رام وە راض وەکو غاز وایە لە اعلالا وە ئەصڵی

رام رامی بوو ضمە لەسەر یە ثقیل بوو حەزفمان کرد وە حەزفی

یەکەشمان کرد لە بەر دفعی التقاء الساکنین لە بەینی یە و تنوینە (کەرا)

گەرا بە رامٍ وە ئەصڵی راض راضو بوو واو متطرف ما قبل مكسور

قەلبمان کرد بە یە گەرا بە راضی جا اعلالمان کرد وکو رام گەرا بە راضٍ

جا لەبەر ئەوە پەرسیار کراوە لە سڕی قەلبی واو بە یە لە وینەی

غازیة کە ئەصلەکەی غازوة بوە مەعانە واوەکە لە طەرەفەوە

نەبوە مصنف فەرموی ثم قالوا غازیة لان المؤنث فرع

المذکر والتاء طاریة واتە پاشی ئەو باسانە بزانن کە عەرەب

خوێنیدوویانەتەوە غازیة بە قەلبی واو بە یە مەعانە واوەکە

لە طەرەفەوە نیە لەبەر ئەوەکە مؤنث فەرعی مذکرە مادام لە

مذکرا واوەکە والطرفەکەوە یە لە مؤنثیشدا قەلبی ئەو

واوە یان کرد بە یە . وە لەبەر ئەوەیش مادام تی تانیثە عارض

بوە پەی فەرقی مؤنث لە مذکر کانە هەر نیە لە ئارادا وە بە

وینە ئەم جوابە جواب لە دریتەوە لە صیغەی تثنیە و جمع دا مەثلا

ئەلیێن تثنیە وجمعی فرعی مفردن مادام لەودا اعلال کراوە لەمانیشا ئەکری

وە یا صۆر ئەلیێن ئەم عەلامەتانە مادام عارضن کانە لە لفظەکانا نایێن

وە واوەکە یان والطرفەوە : ردتقول فی اسم المفعول من الواوی مغزو

تو ئەلیێت لە اسم مفعولی معتل اللام ثولاثی مجردا لە واوی دا مغزو بە واوی

مشددەی مضموم ئەصلەکەی مغزوو بو واوی ئەوەلمان ئەدغم کرد لە ثانی دا

ئەدرا بە مغزو (ومن اليائي مرمي بقلب الواو ياء وكسر ما قبلها) وە

تەئەلیت لە اسم مفعولی معتل اللامی یائی دا مرمي بە قەلبی واوی

اسم مفعولەکە بە یە وە مکسور کردنی ماقبلەکەی چونکی ئەصلی مرمی مرموی بو

قەلبی واومان کرد بە یا وە یەمان لە یەدا ادغام کرد وە ماقبلی یەکەمان

مکسور کرد گەرا بە مرمی (لان الواو والياء اذا اجتمعتا في كلمة واحدة

والاولى منهما ساكنة قلبت الواو ياء وادغمت الياء في الياء) ئەلی

لەبەر ئەوە کە واو و یە کاتی گردەوە بون لە یەک کلمەدا وە یەکەمیان

ساکن بو قەلبی واوەکە ئەکری بە یە وە یە لە یەدا ادغام ئەکری وە

لەبەر مناسبەی یەکەی ماقبلەکەشی مکسور ئەکری وەکو بیانمان کرد

(وتعتل في فعول عَدُوّ وبَغِيّ) تەئەلی لە بنای صیغەی فعول لە معتل اللامی

واوی دا عدو بە تشدیدی واو ئەصلەکەی عدوو بو بە دو واو جا واوەکان

لە واودا ادغام کرد بو بە عدو وە لە معتل اللامی یائی دا بغی ئەصلەکەی بغوی

بو واو و یە گرد بونەوە سابقیان ساکن بو قەلبی واومان کرد بە یە وە یەمان

لە یەدا ادغام کرد وە ماقبلی یەکەمان مکسور کرد گەرا بە بَغِيّ (وفي فعيل

صبي وشقي) تەئەلیت لە بنای فعیلی معتل اللام لە واوی دا صَبِيّ ..

وشرتێ ئەصلی صبێ صبیو بو واو ویەگوڕ بونەوە قولبی واوەکە مان کرد
بەیە وە یەمان لەیەدا ادغام کرد گوڕا بەصبێ وە ئەصلی شرتێ
شریێ بو بەرویە دەغمی یەی ئەوەمان کرد لەیەی ثانیدا گوڕا
بەشرتێ دوا الثلاثی المزید فیه تقلب واوه یاء واتە هەر فعلی
وە هەر اسمیکی ثلاثی مزید فیه معتل اللام ئەبێ وە واوە لام الفعلەکەی
قولب ئەکری بەیە الان کل واو وقعت رابعة فصاعدا ولم یکن ما
قبلها مضموما قلبت یاء چونکی هەر واوی کە لە پایەی چوارەم
یا زیاتر ابێ وەماقبلەکەی مضموم نەبێ ئەوە قولب ئەکرێ بەیە
لەبەر تخفیف وتقول اعطی یعطی واعتدی یعتدی واسترشی
یسترشی ئێستە اعطی ماضی بابی افعالە وە یعطی مضارعیەتی وە
لام الفعلەکە یان واوە قولبی واوەکەیان کراوە بەیە وە ئەو یە
لە ماضیەکەدا قولب کراوە بە ئەلف وە لە مضارعەکەدا ماوەتەوە
بەلام ضمەکەی حذف کراوە لەبەر تخفیف : وە اعتدی ماضی بابی
افتعال وە یعتدی مضارعی بابی افتعالە وە لام الفعلەکەیان
واوە وە لەبەر ئەوە واوەکە لە پایەی چوارەدا قولب کراوە بە یە

بەلام لە ماضی یەکەدا یە متحرک ما قبل مفتوح قلب کراوە بە ئەلف وە لە

مضارعەکەدا ماوەتەوە بەلام لە بەر ئەوە ضمە لەسەر یە ثقیل بوو

حذف ضمەکەی کراوە گۆڕاوە بە لیعتدی وە ئەلیت لە ماضی و مضارعی

بابی استفعال دا استرشی لیسترشی اصلەکەی یان استرشو

لیسترشو بو واو واقع لە پایەی شەشەما قەلب کرا بە یە بەلام لە

ماضیەکەدا یە متحرک ما قبل مفتوح قەلب کراوە بە ئەلف وە لە

لە مضارعەکەدا یەکە ماوەتەوە فقط لە بەر ئەوە ضمە لەسەر یە ثقیلە

حذف کراوە وگۆڕاوە بە لیسترشی (وتقول مع الضمیر اعطیت

واعتدیت واسترشیت) تو ئەلێی لە کاتی الحاق ضمیری مرفوعی متحرک بە متکلم

بەو فعلە ماضیانەوە اعطیت واعتدیت واسترشیت بە قەلب

واوەکەیان بە یە بە قاعدەی رابوردو (وکذلک تغازینا

وتداجینا) هەروا واوەکانیان قەلب ئەکرێن بە یە کاتی الحاق ضمیری

متکلم مع الغیر بە آخری ماضیەکانەوە وەکو تغازینا وتداجینا

کە ئەصلەکەیان تغازونا وتداجونا بووە بە واو بەلام واوەکانیان

بە قاعدەی پێشو قەلب کراوە بە یە دەبوون بە تغازینا وتداجینا

النوع الرابع المعتل العين واللام

ويقال له اللفيف المقرون نه وعی چوارەم لە حەوت نەوعی معتل

مثلی یا اسمێکە عین الفعل وە لام الفعل حەرفی علەبێ وە ئەم نەوعە

یی پێ ئەوترێ اللفيف مقرون ، چونکی دوو حەرفی علەی بە یەکەوە

تیا پێچراوەتەوە (فتقول شوی یشوی شیًّا کو حبی یرمی رمیا) یانی

حوکمی لفیفی مقرونی بابی ثانی وەکو ناقصی لەو بابەوایە لە اعلالا

ئەصلی شوی شوی بو بە فتحەی یە : یە متحرك ما قبل مفتوح

قەلبمان کرد بە ئەلف . وە ئەصلی یشوی یشوی بو بە ضمەی

یە ضمە لە سەر یە ثقیل بو حذفمان کرد گەرا بە یشوی وە ئەصلی

شیًّا شویاً بو واو و یە گرد بونەوە قەلبی واوەکەمان کرد

بە یە وە یەمان لە یەدا دغم کرد گەرا بە شیًّا .

(وقوی یقوی قوة وروی یروی ریًّا مثل رضی یرضی رضیًا)

یانی حوکمی لفیفی مقرونی بابی رابع کە لام الفعلەکەی واوبێ

وەکو مثالی یەکەم یا حودیەبێ وەکو مثالی دووەم وەکو حوکمی معتل

اللامی بابی رابع وایە لە اعلالا ئەصلی قوی قوو بو بە دوواو

واو منطرف ماقبل مكسور قەلبیان کرد بە یە گەرا بە قوی

وە ئەصلی یقوی یقوو بو وەکو یعلم واو واقع لە پایەی

چوارەما قەلبیان کرد بە یە گەرا یقوی وە ئەصلی قوة

قووة بو بە دو واو وە دعمی واوی ئەوەلیان کرد لە واوی

ثانیدا گەرا بە قُوَّةً وە ئەصلی یروی یروی بو

بە ضمەی لام الفعل یە متحرک ماقبل مفتوح قەلبیان کرد

بە ئەلف گەرا بە یروی وە ئەصلی رَیّا رَوْیا بو قەلبی

واویان کرد بە یە وە دعمی یەمان کرد لە یەدا گەرا بە ریّا

(فهو ریّان) بو صفەتی مشبهەی موزنی مذکر لە سەر فعلان

لەم بابا ئەصلەکەی رَوْیان بو واو و یە گرد بوئەوە قەلبی واومان

کرد بە یە وە یەمان لە یەدا دعمم کرد گەرا بە ریّان ..

(وامرأة رَیّا) ئەو وتری بو مفردی مؤنث لە صفەتی مشبهەی

ئەم بابا (ریّا) بە تشدیدی یە ئەصلەکەی رویا بو لە سەر

وەزنی فعلی وەکو سکری قەلبی واومان کرد بە یە وە دعمی

یەمان کرد لە یەدا گەرا بە رَیّا مثل عطشان عطشی وانە

واته ویاٰن بو موزن مذکره وه کو عطشان وریّا بو موزن مؤنث

وه کو عطشی وایه ومیزانی ئه وه ل فعلان وه میزانی ثانی فعلی یه

(وارِوی کأعطی یانی حوکمی لفیفی مقرونی بابی افعال

وه کو معتل اللامی ئه و بابه وایه ئه صلی آروی أرْوَیَ بو

وه کو أکرَمَ یه متحرک ماقبل مفتوح قه لبان کرد به ئه لف

گه را به آروی (وحیی مثل رَضِی یانی حوکمی ماضی بابی

رابع له لفیفی مقرونا وه کو ماضی بابی رابع وایه له معتل

اللاما جا ئه توانی بیخوینیته وه به فه کّی ادغام وه بلییت

حَیِیَ وه ئه یشی توانی بیخوینیته وه به ادغام عین الفعل له

لام الفعل وا دبلییت حَیَّ له به ر روفعی اجتماع المثلین

(یحیی) بو مضارعه که ی به فه کی ادغام ئه صله که ی

یَحْیَیُ بو وه کو یعلم به ضمه ی یه ی ثانی به متحرک ماقبل مفتوح

قه لبیان کرد به ئه لف گه را به یحیی (حَیَوَة) له مصدره ردا

ئه صله که ی حَیَیَة بو به دو یه ی مفتوحه وه کو غَلَبَة

به متحرک ماقبل مفتوح قه لبی یه ی ثانیان کرد به ئه لف

ئه‌خوێنرێته‌وه به ئه‌لف دنكتب بصورة الواو وه

ئه‌م ئه‌لفه به صوره‌تی واو ئه‌نوسرێ له‌سه‌ر یاسای

خوێندنه‌وه‌ی به واو له سه‌ر بارێ لوغه‌ت له عه‌ره‌با

فهو حيّ ئه‌لێ بو صفه‌تی مشبهه حيّ به تشدیدی یه وه

فتحه‌ی ئاء الفعل له مفردی مذكردا (وحيّا وحييا فهما

حيّان وه له توالی تثنیه‌ی مذكری غائبی ئه‌م بابه بخوێنیته‌وه

به ادغام وه به فكّی ادغام وه اما صفه‌تی مشبهه‌ی مثنّی مذكر

هه‌ر به ره‌غمه‌وه ئه‌خوێنرێته‌وه وه‌كو حيّان : (وحيّوا بۆ جمعی

مذكری غائب له فعلی ماضیدا به ادغامه‌وه (فهم أحياء بۆ

جمعی مذكری مكسوری صفه‌تی مشبهه ئه‌لێی آحْیاء له‌سه‌ر

وه‌زنی آفعال (ویجوز حَیُوا بالتخفیف كرضُوا وه

دروسته خوێندنه‌وه‌ی حيُوا به تخفیف به حذفی یه‌كێ

له یه‌كان وه‌كو ئه‌خوێنیته‌وه رضُوا به نقلی ضمه‌ی

لام الفعل بو لای ما قبله‌كه‌ی وه حذفی خۆی (والامر إحيَ كارضَ

واته ئه‌مری حاضر به صیغه‌ی مفردی مذكری مخاطب له‌م بابه ئه‌لێی إحيَ

وەکو اِرْضَى لە ئەمری بابی رابِع لە مادّەی رَضِیْ بە حذفی لامُ الفعل

وَاَحْیَ یُحْیِی کَاَعْطَی یُعْطِی بۆ ماضی و مضارعی بابی افعال لەم مادّەدا وە ئەصلی اَحْیا اَحْیَیَ بو بە رویە جا اعلالی لامُ الفعلە کەمان کرد بە قەلبی بە ئەلف گەرا بە اَحْیا وە ئەصلی یُحْیِی یُحْیِیُ بو بە ضمّەی لامُ الفعل ضمّە لە سەر یە ثقیل بو حەزفمان کرد گەرا بە یُحْیِی (اِحیاء بو مصدەری ئەصلەکەی اِحیایاً بو وەکو اِعطاءً یە واقع لە پاش ئەلفی زائدە وە قەلبمان کرد بە هەمزە گەرا بە اِحْیاءً (وحایا یُحایِی مُحایاةً بو ماضی و مضارع و مصدەری بابی مفاعلە لە مادّەی حَیِیَ ئەصلی حایا حایَیَ بو بە رویە جا یە متحرک ما قبل مفتوح قلبی یەکەمان کرد بە ئەلف گەرا بە حایا وە ئەصلی یُحایِی یُحایِیُ بو بە ضمّەی یەی لامُ الفعلە کەی ضمّە لە سەر یە ثقیل بو حەزفمان کرد گەرا بە یُحایِی وە ئەصلی مُحایاة مُحایَیَة بو یە متحرک ما قبل مفتوح قلبمان کرد بە ئەلف گەرا بە مُحایاةً (واستحیی یستحیی استحیاء بو ماضی و مضارع و مصدەری بابی استفعال لە مادّەی حیی

وە ئەصلی استحی اِسْتَحْیی بو وەکو استخرج قەلبی یەی ثانیمان
کرد بە ئەلف گەرا بە استحیا وە ئەصلی یستحی یَسْتَحْیِیُ بو
وەکو یستخرج ضمە لە سەر یە ثقیل بو حذفمان کرد گەرا بە یستحی
وە ئەصلی استحیاء استحیایا بو یەی آخر واقع لە پاش
ئەلفی زائدە وە قەلبمان کرد بە همزە گەرا بە استحیاءً ..
اِستحی بو ئەمری بە صیغەی مفردی مذکری مخاطب لە مادەی حیی
لە بابی استفعالا حاصل بوە بە حەذفی حرفی مضارع وە
جلبی همزەی وصلی مکسورە وە حذفی لام الفعلەکەی ...

ومنهم مَن یَحذف احدی الیائین ویقول استحی یستحی استحاءً
وا ئە لە عەرەبەکەسی کە حەرفی یەکی لە دو یەکا لە مادەی
حیی وە یەکیکیان ئەحذفیتەوە وە ئەلی اِسْتَحا یَسْتَحی اِستِحاء
ئەصلی استحی استحیی بو بە دو یە حەرفی یەکی لە یەکانمان کرد
وە فاء الفعلەکەمان مفتوح کرد وە قەلبی یەکەمان کرد بە ئەلف
گەرا بە استحی وە ئەصلی یستحی یستحیی بو وەکو یستخرج یەکی لەو
دو یەمانە حەذف کرد وە فاء الفعلەکەمان مکسور کرد جا ئە گەر

محذوف عين الفعلەکەی لە وە ضمەی لام الفعلەکەیش حەزف ئەکری وە لەگەر محذوف لام الفعلەکەی لە وە کەسرەی عین الفعلەکەیشی حەزف ئەکری وە ئەبێ بە بیتی :

استح بو ئەمری بە صیغەی مفردی مذکری مخاطب لەم استعمالا ئەصلەکەی ئستحیی بو حذفی حەرفی مضارعمان کرد وە همزەی وەصلی مکسورەمان هینا لە ئەوەلیەوە وە حەزفی یەکەمان کرد لە آخریەوە کرا بە اِستَحِ لەسەر وەزنی استَفِ بە حذفی عەین و لام یەکێ لە تخفیفا وە یەکی لە بنای ئەمرا

وذلک لکثرة الاستعمال کما قالوا لا اَدرِ فی لا أدری واتە وە حەزفی یەکی لە دو یە یە لە بابی استفعالی مادەی حیی لەبەر کەثرەتی استعمالە کە باعثی ئەوەیە تخفیفی کلمەکە بکری وەکو ئەوە خوێندوریانە تە وە لا ادرِ بە حذفی یەی لام الفعل لەبەر تخفیف لە جوملەی لا ادری دا

(النوع الخامس المعتل الفاء واللام) ئەوعی پێنجەم لە حەوت ئەوعەی معتل، عبارەتە لە مشتق کە معتل الفا و لام بێ.

ويقال له اللفيف المفروق وه به م نه وعه ئه وتری لفیفی مفروق

چونکی دو حه رفی علهی تیدا پیکراوه ته وه له گه ل فصل وه فه رق له به ینی

ئه وانا وه کو وقی و ولی وه ئه حوکمی لفیفی مفروق له بابی ثانی دا

وه کو مثل اللام که ی وایه ئه صلی وقی وقی بو به فتحه ی یه جا یه

متحرک ما قبل مفتوح قه لبمان کرد به ئه لف که را به وقی (یقی) بو

مضارعه که ی ئه صله که ی یوقی بو وه کو یضرب واو واقع له به ینی

یه و کسره دا حذفمان کرد وه ضمه له سه ر یه ثقیل بو حذفمان کرد

له آخریه وه گه را به یقی له سه ر وه زنی یَعِلُ به حذفی فاء الفعل

(یقیان) بو تثنیه ی مذکری غائب ئه صله که ی یقی بو ئه لف ضمیری

فاعلی تثنیه بو لاحقمان کرد به آخریه وه له گه ل نونی اعرابا وه ئه لف

باعثی فتحه ی ما قبلی بو ما قبله که مان مفتوح کرد گه را به یقیان

(یقون) بو جمعی مذکری غائب ئه صله که ی یقی بو واو ضمیری فاعلی

جمعی مذکر بو الحاقمان کرد به آخریه وه له گه ل نونی اعرابا وه له به ینی واوو

حه رفی یه ساکنه که دا التقاء الساکنین پیدا بو .. جا حذفی یه که مان کرد

وه ما قبله که مان مضموم کرد له به ر مناسبه ی واوه که گه را به یقون

تقی بو مفردی مونثی غائب دروست ئەکری وەکو یتقی (تقیات)

بو تثنیەی مؤنثی غائب دروست ئەکری وەکو یتقیان (تقین) بو جمعی

مؤنثی غائب بە زیادکردنی نونی ضمیری فاعلی جمعی مؤنث (تقی تقیان

تقون) بو مفرد و تثنیە وجمعی مذکری مخاطب دروست ئەکریت

وەکو مفرد و تثنیە وجمعی مذکری غائب (تقین) بو مفردی مؤنثی مخاطب

لەصلەکەی تقی بویە ضمیری فاعلی مفردی مؤنثی مخاطب بو الحاقمان کرد

بە آخریەوە لەگەل نونی اعرابا اجا حذفی یەی لام الفعلەکەمان کرد

لەبەر دفعی التقاء الساکنین لەبەینی ئەوو یە ضمیرەکەدا گەرا بە تقین

تقیان بو تثنیەی مخاطب وە تقین بو جمعی مونثی مخاطب دروست

ئەکریت وەکو تثنیە و جمعی مؤنثی غائب وەیا خود لە لایین ئەصلەکەی

تقین بو کە صیغەی مفردی مؤنثی مخاطبە نونی ضمیری فاعلی جمعی مؤنثی

مخاطبمان پیوە نا وە فعلەکەی کرد بە مبنی وە بو بە باعثی حذفی نونی

مفردی مؤنثی مخاطب چونکی نونی اعراب بو وە حذفی یەی ضمیری فاعلی

مفردی مونثی مخاطب لەبەر ئەوە ئەم ضمیری جمع بو. وە ئەو ضمیری مفرد بو

وە اعادەی لام الفعلە محذوفەکەمان کردەوە گەرا بە تقین .....

لە سەر وەزنی (تَعِلْنَ) لە بەر حذفی فاء الفعلەکەی وە مانەوەی

عین الفعل وە لام الفعلەکەی (أَقِي) بۆ متکلمی وحدە (نقی)

بۆ متکلمی مع الغیر وە اعلال ئەکرێن وەکو (یقی) ..

و تقول (قِ) تەئەلی لە بنای ئەمری بە صیغەی مفردی

مذکری مخاطب لە لفیفی مفروقدا (قِ) بە تاقە حەرفێکە

عیبارەتە لە عین الفعلی صیغەکە لە بەر حذفی فاء الفعلەکەی

لە یاسای مثال وە لام الفعلەکەی لە یاسای ئەمری

معتل اللام دا (فیصیر علی حرف واحد ویلزمه الهاء فی الوقف)

جائە وقفە لە ئەمرە دێتە سەر یەک حەرف وە لە حالی

راوەستان لە سەریا پێویستی الحاق هەیە بۆ راوەستانی

هەناسەی انسان (لحوقه) لە صیغەی ئەمرەکەدا

تەنیا قافە مکسورەکە مایەوە جا هەی سەکتەمان پێوە نا

بوو بە (قِه) (قیا) بۆ تثنیەی مذکری مخاطب مشتقە

لە تقیان بە حذفی حرفی مضارع وە حذفی نونی اعراب

(قوا) بۆ جمعی مذکری مخاطب مشتقە لە تقون بە حەذفی

تی لە ئەوەلیەوە وە نون لە آخریەوە (تِقِّ) بو مفرەدی مؤنثی مخاطب مشتقە لە تقینی بە حەذفی تی لە ئەوەلیەوە. وەنون لە آخریەوە (تِقیا) بو تثنیەی مؤنثی مخاطب مشتقە لە تقیان بە حەذفی تی لە ئەوەلیەوە وە نون لە آخریەوە (تِقِیْنَ) بو جمعی مؤنثی مخاطب مشتقە لە تقینَ بە حەذفی تی وبەس چونکی نونەکەی ضمیری فاعلە ولە وەلیل حەذف ناکری..

وبالتأکید بالثقیلة تو ئەلی لە کاتی تأکیدی ئەم صیغەی ئەمری مخاطب بە نونی تأکیدی ثقیلە (تِقَیَنَّ) بو مفرەدی مذکری مخاطب مشتقە لە (تِقِ) بە حەرفی نونی تأکیدی ثقیلەمان پیوە نا وەلەبەر ئەوە موجب بە بوفتحەی ماقبلی لام الفعلەکەمان اعادەکردەوە بە مفتوحی گەرا بە (تِقَیَنَّ) (تِقیانِّ) بو تثنیەی مذکری مخاطبە ئەصلەکەی (تِقیا) بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلەوە وە نونەکەمان مکسور کرد گەرا بە تِقیانِّ (تِقُنَّ) بو جمعی مذکری مخاطب ئەصلەکەی قوا بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلەوە گەرا بە قونَّ (التقاء الساکنین) روی داوە لە بەینی

جا حەرفی واوەکەیان کرد لەبەر اکتفا بەضمەی ماقبلەکەی گەرا

بە (قُنَّ) قُنَّ بو مفرەدی مونثی مخاطب لە صلەکەی قی بو

موکدمان کرد بە نونی ثقیلەوە بو بە قینّ التقاء الساکنین

روی دا لەبەینی یە و نونەکەدا حەرفی یەکەیان کرد لەبەر

اکتفا بەکسرەی ماقبلەکەی گەرا بە قِنّ (قیانّ) بو تثنیەی

مونثی مخاطب لە صلەکەی قیا بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە

وە نونەکەیان مکسور کرد گەرا بە قیانّ قینانّ بو جمعی مونثی

مخاطب لە صلەکەی قین بو موکدمان کرد بە نونی تاکیدی

ثقیلەوە وەهاتین بە ئەلفی لە بەینی نونەکانا وە نونە

تاکیدەکەیان مکسور کرد گەرا بە قینانّ (وبالخفیفة وەتو

ئەلا لە کانی تاکیدی ئەمری بە صیغە بە نونی تاکیدی خفیفە وە

قِیَنْ بو مفردی مذکری مخاطب لە صلەکەی ق بو موکدمان

کرد بە نونی خفیفە وەنون موجبی فەتحەی ماقبلی بو

ماقبلەکەیان مفتوح کرد گەرا بە قیَنْ قُنْ بو جمعی مذکری

مخاطب لە صلەکەی قو بو موکدمان کرد بە نونی خفیفە وە

التقاء الساكنين روی دا لە بەینی واو و نونەکەدا جا واوەکەمان حەزف کرد وە اکتفامان کرد بە ضەمەی ماقبلەکەی گەدا بە قُنَّ قِنَّ بومفردەی مؤنثی مخاطب لە حەلەکەی قی بو مؤکدمان کرد بە نونی خفیفە وە التقاء الساکنین بو لە بەینی یە و نونەکەدا جا حەزفی یەکەمان کرد وە اکتفامان بە کسرەی ما قبلەکە گەدا بە قِنْ . ئیتر نونی خفیفە لاحق نابی بە تثنیە وجمعی مؤنثە وە (وتقول وَجِی یَوْجِی کرضی یَرضی) یانی تو ئەلی وجی یوجی کە لفیفی مفروقە لە بابی رابعا وەکو تلفظ ئەکەی بە مثل اللامی لە دابە (والامر ایجَ کارْضَ) بو ئەمری مخاطبی مفردی مذکری ئەم بابە ئەلیت ایجَ وەکو اِرْضَ مشتقە لە توجی وەکو تعلم تی حرفی مضارع بو حەزفمان کرد وەها تیجَ لە ئەولیە وە بە همزەی وصلی مکسورە وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی لام الفعل گەدا بە اِوْجَ جا واو ساکن ماقبل مکسور قەلبمان کرد بە یە گەدا بە ایجَ النوع السادس

المعتل الفاء والعین م ئەوعی شەشەم لە ئەنواعی معتلّ

لفظێک کە فاء الفعل وە عین الفعلی حەرفی علەت بێ (کیوم وویل) وەکو

لفظی یوم وە ویل (ولا یبنی منه الفعل) بە استقراء دەرکەوتوە

کە فعل دروست ناکرێ لەم نەوعە معتلە ...

النوع السابع المعتل الفاء والعین واللام (نەوعی حەوتەم

لە حەوت نەوعەی معتل ئەوەیە کە فاء الفعل وەعین الفعل

وە لام الفعلی بەسە دیە کە وە حەرفی علەت بێ (وذلک واو

وياء لاسمي الحرفين) وە مثالی ئەم جورە معتلەیش هەر لفظی

واو وە لفظی یاءە کە ناون بو ئەو دوو حەرفە لە حروفی

ئەلفبێ ئەصلی واو (وَوَوٌ) بو بەسە واو جا قلبی

عین الفعلە کە مانکرد بە ئەلف بە یاسای اعلال گەرا بە واو

وە ئەصلی یاء (يَيَيٌ) بو فەلبی عین الفعلە کە مانکرد بە

بە ئەلف بو بە یایٌ جا قەلبی یە آخرە کە مانکرد بە ئەلف

گەرا بە (یاء)

(فصل فی المهموز) ئەمە فصلیکە باسی احکامی ئەو لفظانە

ئەکا کە هەمزە یان تیدایە فعل بن یا اسم (حکم المهموز

(فتصار يف فعله حكم الصحيح) حوكمی مهموز له تحويلی مصدره كه يا
بولای مشتقات وه‌كو فعلی ماضی و مضارع وه‌ئه‌مر و نه‌هی وه
اسمی فاعل و اسمی مفعول وه غيری ئه‌مانه‌يش وه‌كو سالم وايه
(لكنها قد تخفف اذا وقعت غير اول) به‌لام هه‌ندی جار
تخفيف به‌سه‌ر هه‌مزه‌كه‌يا دی به‌قه‌لب يا حه‌ذف يا
به‌تسهيل ئه‌گه‌ر ئه‌و هه‌مزه‌يه له‌ئه‌وه‌لی كلمه‌كه‌وه‌نه‌بی
(لأنها حرف شديد من اقصى الحلق) له‌به‌ر ئه‌وه‌كه هه‌مزه
حه‌رفيكی گرانو ناباره له‌تلفظ دا چونكی له‌لای ژووری گه‌رو دايه
كه‌واجب زور مناسبه له‌گه‌ل سوك كردنا (فتقول أمل يأمل
كنصر ينصر) تو ئه‌لی أمل يأمل وه‌كو نصر ينصر (والأمر أومل
بقلب الهمزة الثانية واوا) وه‌ئه‌مری هه‌مزه‌دی مذكری مخاطب
ئه‌ليت أومل وه‌كو أنصر به‌قه‌لبی هه‌مزه‌دوهه‌مه‌كه‌ی
به‌واو (لان الهمزتين اذا التقتا فی كلمة وثانيتهما ساكنة
وجب قلبها بجنس حركة ما قبلها) چونكی كاتی دو هه‌مزه
كوبوه‌وه‌ بون بيكه‌وه له‌يه‌ك كلمه‌دا وه‌هه‌مزه‌ی دوهه‌مياں ساكن بو

ئەوە قەلبی هەمزەی ثانی ئەکری بە حەرفی کە موناسبی حەرەکەی هەمزەی پێشوی بێ

بانی ئەگەر هەمزەی پێشو مفتوح بێ ئەوە هەمزەی دووهەم ئەکری

بە ئەلف وە ئەگەر مضموم بێ ئەوە ئەکری بە واو وە ئەگەر مکسور بێ

ئەکری بە یە (کآمن نؤمن ایمانا) ئەوەل بنا فاعلی ماضی بابی

افعاله ئەصلەکەی أأمن بو وەکو اکرم قەلبی هەمزەی ثانیمان کرد

بە ئەلف دووهەم بنا مفعولی ماضی بابی افعاله قەلبی هەمزەی

ثانیمان کرد بە واو وە سێهەم مصدری بابی افعاله وەکو اکرام

قەلبی هەمزەی ثانیمان کرد بە یە. وە ئەم قاعدە یە عام بو هەمو

شوێنێ چە هەمزەی ئەوەل هەمزەی قطع بێ وەکو ئەم مثالانە

یا خود هەمزەی وصل بێ ئەوە نەهەیە ئەگەر هەمزەی وصل

حوکمێکی جیاواز بو هەمزەی ثانی هەیە وەکو مصنف ئەفەرموێت

"فان کانت الأولى من الهمزتين همزة وصل تعود الثانية همزة"

عند الوصل واتە ئەگەر هەمزەی ثانی لەو دو هەمزە هەمزەی

وصل بێ ئەوە ئەو هەمزە ثانیە قەلب کراوە ئەگەڕێتەوە

بو سەر ئەصلی خوی کە هەمزە بووە (اذا انفتح ما قبلها) کما فی

کە ماقەبلی هەمزەی ثانی یە کە مفتوح بێ خوا الی الهدی ائتنا ، بۆئەمری

مفردی مذکری مخاطب لە صلەکەی ائت بو بە دوو هەمزە ئەوەل

هەمزەی وەصلی مکسورە دووهەم هەمزەی فاء الفعل جا

ئەم هەمزە ثانیا ئەکرد بە یە چونکی خۆی ساکن وە ماقبلەکەی

مکسور بو دە پاش ئەوە کە بەسرا بە ماقبلەکەیەوە یعنی

(الی الهدی) هەمزە وەصلەکە لە ناوا رویشت وە التقاء الساکنین

رووی دا لە بەینی ئەلفی آخری هدی وە ئە دیە ساکنەکە بە دەل

هەمزەی ثانی یە جا حەزفی ئەلفی هدی کرا وە ئەم یە ساکنە

گەرایەوە بو سەر ئەصلەکەی کە هەمزە بوو وە خوێندرایەوە

الی الهدی ئتنا بە فتحەی دالی هدی وە اعادەی هەمزەی

فاء الفعلەکە لە بەر ئەوە سەبەبی قەلبی بە یە کە هەمزە وەصلەکە

بو لە بەینا رویشتوە وە لە آرادا نەماوە :

(بیدار بن) هەرچەن مصنف ئەم حوکمەی بەست بە

هەمزەیێکەوە ماقبلەکەی مفتوح بێ بەلام حوکمی هەمزەیێ کە ماقبلی

مضموم بێ یا مکسور بێ ئەویش وەکو ماقبل مفتوح وەهایە

یانی ئەوانیش لە پاشی قەلب مادام هەمزەی پێشویان هەمزەی

وەصلی بێ وە لەناوا بروا ئەوە ئەگەڕێتە وە بە هەمزە ..

نمونەی یەکەم وەکو ائذن لی لە آیەتی ومنهم من یقول

ائذن لی وە صیغەی هەمزەی ثانیان کرد بە یە چونکی

هەمزەی پێشو مکسور بو فقط یاش لە وەکە دتە پاشی

یقول وە هەمزە وەصلەکە لەناوانەما وە ماقبلەکەی

مضموم بو وەکو لامی (یقول) هەمزە ثانیەکە مان گێڕاوە بە همزە

نمونەی دوەم وەکو (اؤتمن) کە بنا مفعولی ماضی بابی

افتعالە لە آیەتی (فلیؤد الذی اؤتمن امانتە) هەمزە

ثانیان کرد بە واو چونکە هەمزەی ئەول مضموم بو بەلام

لە پاشی ئەوە کە وتە پاشی (الذی) وە هەمزە وصلەکە

لەناوانەما وە یەی (الذی) لە بەر التقاء الساکنین

لاچو وە ماقبلەکەی بو بە ذالی الذی کە مکسورە واوەکە

لابرا وە هەمزەکە مانە صیبا یە وە .

چالەبەرلەوە وە بەیکی لە یرس لە لە ما رام دەستوری تخفیف

باعثە بوئەوە کە هەمزەی دووهەم بکری بە ئەلف یا

بە یە یا بە واو. بوچی لە ئەمری مخاطبی مادەی أخذ

أکل أمر نالیین أوخذ أوکل أؤمر بە قەلبی همزەی

ثانی بە واو وە ئەلین خذ کل مر مصنف رحمه الله

حوالی دایە وە دەفەرموی وحذفت الهمزة فی خذ

وکل ومر علی غیر القیاس واتە حذفی هەمزە لەم

ئەمرانا بە خلافی قیاس کراوە چونکە ئەم لفظانە زور

گەراون لە سەر زمان وە پی ویستیان هەیە بە تخفیف

وە ئەصلەکەیان أأخذ أأکل أأمر بو بە دوو هەمزە

لە سەر ووزنی انصر هەمزەی دووهەمیان حذف کرد

لە بەر تخفیف ایجابی احتیاج بوین لە هەمزە وە صلەکە

وە حەذفیان کرد گەران بە خذ کل مر لە سەر ووزنی

عُل بە حذفی فاء الفعل وقد یجیئ أؤمر علی الأصل

عند الوصل وە جار بە جار أأمر ئەخویندریتە وە

لە سەر یاسای قاعدەی پیشو کە عبارەت بو لە قەلبی

هەمزەی دووهەم بە حەرفی کە مناسبی حەرەکەی ماقبلەکەیی
وەاعادەی لە وهەمزەیە لەکاتی کا هەمزەی پێشوهەمزەی
وەصل بوبێتو لەناوانەمابێ (کقولە تعالی وامر اهلک
بالصلوة) وەکولفظی أأمر لەم آیەتا وەختی خوی هەمزەی
ثانیمان کرد بەواو چونکی خوی ساکن بو وەماقبلەکەیشی مضموم بو
بەلام لەکاتی کا داوکەوتە سەر هەمزەی پێشوەکە لەناوا
زورلێشێت وەهەمزەی دووهەم زیندوکرایەوە :
(وأزر یأزر وهنأ یهنأ کضرب یضرب) یانی مهموز الفا
وەمهموز اللامی بابی ثانی وەکو مثالی سالمی بابی ثالث وایە
والأمر ایزر لەسەر وەزنی إضرب ئەصلە أأزر بو وەکو
أضرب بە دووهەمزە جا ثانیمان کرد بە یە بە قاعدەی پێشو
گەرا بە ایزر (وأدب یأدب ککرم یکرم) یانی مهموزی
بابی سادس وەکو سالمی لەو بابە وایە (والأمر أودب)
ئەصلەکەی أأدب وەکو أحسن قلبی هەمزەی ثانیمان کرد
بەواو بەیاسای پێشو گەرا بە أودب وسال یسال

كمنع يمنع . يانى ماضى مهموزى بابى بەشەرتى وەكو ماضى سالمى
ئەو بابە وايە والامر إسأل ، وە ئەمرەكەى عبارەتە
لە اسأل بەبێ دەس لێدان وەگۆڕینی وەكو امنع وليجوز
سال تیایا كە سَل وە دروستە قەلبی هەمزەی ئەمر یا بەئەلف
بەئەلف وە لە ماضی ومضارعەكە یا بلیت سال یسال
وە بۆ ئەمرەكەی بلیت سَلْ كە مشتقە لە تَسال بە حەذفی
حەرفی مضارع و اسكانی آخرەكەی وە حەذفی ئەلفەكەی
لەبەر دەفعی التقاء الساكنین وآب یأوب وساء یسوء
كصان یصون واتە حوكمی بابی ئەوەل لە مهموز الفاء ومهموز
اللام اجوف وەكو حوكمی بابی ، وە لە اجوفی غیرە مهموز
وجاء یجیئ ككال یكیل یانی حوكمی بابی ثانی لە مهموز اللامی
اجوف وەكو بابی ثانیە لە اجوفی غیرە مهموز فهو ساءٍ
وجاءٍ بۆ اسمی فاعلی ساء وجاء ئەصلەكەیان ساوئ وجایئ
بۆ عینی الفعلەكە ما قلب كرا بە هەمزە بە یاسای اجوف
گەران بە سائئ وجائئ بە دو هەمزە عین الفعل وە لام الفعل

جا هەمزە ثانیەکەمان قەلب کرد بە یە لە بەر ئەوەکە
لە طرەفەوە بو وە ماقبلەکەی مکسور بو گەران بە ساکن
وجائن وەکو قاضی جا ضمە لەسەر یە ثقیل بو حذفمان
کرد وەحەذفی یەکەیشمان کرد لە بەر دفعی التقاء الساکنین
لە بەینی یە و تنوینەکەی داگەرا بە ساءٍ وجاءٍ لەسەر
وەزنی فاعٍ . دأسا یأسو کدعا یدعو بابی حوکمی بابی ئەوەلی
مهموز الفاء ناقص وەکو حوکمی بابی ئەوەلە لە ناقص غیرە
مهموزا / واتی یأتی کرمی یرمی / بابی حوکمی بابی ثانی لە مهموز الفاء
ناقص دا وەکو حوکمی بابی ثانی یە لە ناقص غیرە مهموزا
والأمر ایت / بو ئەمری مخاطب ئەلیت ایت اصلەکەی
ائت بو بە دو هەمزە یەکی ئەصل وە یەکی وصل جا هەمزەی
ثانیمان قەلب کرد بە یە بە قاعدەی سابق گەرا بە ایت
ومنهم من یقول ت تشبیهاً لە لجنة بابی لە عزە یانە
کەسی کە حذفی هەمزەی فاء الفعل ئەکا لە بەر تخفیف
بە خلافی قیاس وە حذفی هەمزە وە صلەکەیش ئەکا

لەبەر استعمالی . وەنەلی لەئەمری مخاطبا (یتە) بەناقە حەرفی

وەکو لەئەمری تاخذ حەزفی فاء الفعل وەهەمزەوصلەکەی ئەکرد

وەئەمویش خذ (وَوَلِی یَلِی) کوقی لِقی ، یانی حوکمی بابی ثانی

لەمهموز العین لفیفی مفروق وەکو حوکمی بابی ثانی یە لەغیری مهموزی

لفیفی مفروق . ئەصلی یَلِی یَولِی بو وەکو یوعد حەزفی وادەکەمان کرد

بەقاعدەی مثال وەحەزفی ضەمەی یەکەمان کرد لەبەر ثقیلی گەرا

بەیئی (والامر لِ) واتە ئەمری مخاطبی ئەم بابە ئەبێ بە (لِ)

بەحەرفی ئەصلەکەی تێ بو ئی حەرفی مضارع بو حەزفمان کرد وە

آخرەکەمان محذوف کرد بەحەزفی لام الفعل گەرا بە لِ (وَأَوَی یَأْوِی أَیّاً

کشوی لیشوی شیّاً) واتە حوکمی بابی ثانی لەمهموزی لفیفی مقرون دا

وەکو حوکمی بابی ثانی یە لەلفیفی مقرونی غیرەمهموز وەئەصلی أَیّاً

بەتشدیدی یا أَوْیاً بو قلبی واومان کرد بەیە وەیەمان ادغام

کرد لەیەدا گەرا بە أَیّاً (والأمر ائْوِ) بوئەمری مخاطبی مفرەدی مذکر

ئەصلەکەی أَأْوِ بو بەهەمزەی وصلی مکسورە وەهەمزەی ساکنی ئەصلی

جاقلبی هەمزەی ثانیمان کرد بەیە گەرا بە ائْوِ (وَنَأَی یَنْأَی کَرَعَی یَرْعَی

يانى حوكمى بابى بە شرط لە مهموز العين ناقص وەكو حوكمى بابى
بە شرطە لە ناقصى بى هەمزە (وهكذا قياس رأى يرأى) هەر
وەكو ناى ينأى وايە دستورى رأى يرأى وەحق وايە
هەمزە عين الفعلەكەى بميێنێتەوە (لكنّ العرب قد اجتمعت
على حذف الهمزة من مضارعه بە لازم عەروب بە كيان گرتوە
لە سێ ريكەوە كە حذفى عين الفعل مضارعەكەى بكەن
لەبەر تخفيف (يرى يريان يرون ترى ترى تريان يرين
ترى تريان ترون ترين تريان ترين أرى نرى) لە اصلى يرى
يرأى بو وەكو تعليم نقلى حەرەكەى هەمزەكەمان كرد بو لاى ماقبلەكەى
جا حەذفمان كرد گەدا بە يرى (١) وە اصلى يريان يرى بو ئەلف
ضميرى فاعلى تثنيە بو لاحقمان كرد بە آخريە وە لەگەل نونى اعرابا
وە ئەلف باعثى فتحەى ماقبلى بو ماقبلەكەمان مفتوح كردگەدا بە
يريان وە لە اصلى يرون يرى بو واو ضميرى فاعلى جمعى مذكر بو الحاقمان
كرد بە آخريە وە لەگەل نونى اعرابا واو باعثى ضمەى ماقبلى بو ماقبلەكەمان
اعادە كردەوە بە مضمومى جا ضمە لە سەر يە ثقيل بو حذفمان كرد

(١) وە باقى صيغەكانيش ئەم نقل وحذفەيان تيا ئەكرى منه

جا التقاء الساكنين روی دا لە بەینی یەو واوەکەدا وە یەکەمان
حەزف کرد وە واوەکەمان هێشتەوە وەلە بەر ئەوە وە دەلیلێ بو
لە سەری گەڕا بە یَرَوْنَ : وە تری بو مفردی مؤنثی غائب
وەکو یری وە تریان بو تثنیەی مؤنثی غائب وەکو یریاە
وە یرین بو جمعی مؤنثی غائب أصلەکەی یری بو نون
ضمیری فاعلی جمع بو الحاقان کرد بە آخریەوە وە نون موجب
سکونی ماقبلی بو ما قبلەکەمان ساکن کرد گەڕا بە یرین
وتری بو مفردی مذکری مخاطب وتریان بو تثنیەی مذکری
مخاطب وترون بو جمعی مذکری مخاطب وە ئەمانەوەکە
یری یَرَیان یَرَوْنَ دروست ئەکرێن . ترین بو مفردی مؤنثی
مخاطب ئەصلەکەی تری بو یە ضمیری فاعلی مفردی مؤنثی
مخاطب بو الحاقان کرد بە آخریەوە لەگەل ئەوەیە اعرابا جا التقاء الساکنین
روی دا لە بەینی یەی لام الفعل وە یەی ضمیرەکەدا وە حذفی یەی
لام الفعلمان کرد وە صرفی یە ضمیرەکەمان نەکرد چونکە ماقبلەکە
مکسورە نەبو هەتا دەلالەت بکا لە سەری گەڕا بە ترین :

فرمایان وەکو ویندی سابق تفرین بو جمعی مؤنثی مخاطب لەصلەکەی

توی بو نونی ضمیری فاعلی جمعی مؤنث بو الحاقمان کرد بە آخریەوە دەنونی

مقتضی سکونی ماقبلی بو ماقبلەکەمان ساکن کرد گەرا بە تفرین وە

ئەگەر اعتباری تفرین بکەین بە اصل بوی ئەلیێن نونی جمعی مؤنث

لەبەرئەوە فعلەکە ئەلا بە مبنی بو بە ناعتی جذفی نونی اعرابی مفرد

دەبە ی فاعلی مفردی مؤنث وە مایەوە تفرین لە شکەعالی خوی .

اری بو متکلم وحدە ونرن بو متکلم مع الغیر دروست ئەکری وەکو ری

وقد اتفق فی خطاب المؤنث لفظ الواحدة والجمع لکن وزن

الواحدة تفعین ووزن الجمع تفعلن واتە وا هەلکەوتوە لەم بابا

کە بابی رابعی مهموز العینە صیغەی مفردی مؤنثی مخاطب وە جمعی مؤنثی

مخاطب وەکو یەک ئەبن لە صورەتا بە لام لە تقدیرا لەبەر جیاوازن

لەبەرئەوە لە مفرەدەکەدا لام الفعل و عین الفعل محذوفە

وە وەزنەکەی ئەبێ بە تفعین وە لە جمعەکەدا هەر عین الفعل

محذوفە وە لام الفعلەکەی باقیە وە وەزنەکەی تفعلن ئەبێ

فاذا اخرت منه قلت علی الاصل اِرْأَ کاِرْع کاتی صیغەی

صیغەی ئەمری مخاطبت دروست کرد لەم بابە لە سەر یاسای مانەوەی
همزەکەی ئەولی ارأ وەکو اِدْعَ مشتقە لە ترئی بە حذف
حەرفی مضارع وە زیاد کردنی همزەی وەصلی مکسورە وە حەرفی
لام الفعل جا ئەبێ بە اِرْءَ وەکو اِدْعَ مشتقە لە ترعی بە یاسای
پێشو روقلت علی تقدیر الحذف (رَ) وە ئەلێیت لەسەر
لە ئەمری مخاطبی مادەی رأی لە بابی رابعا لە سەر ئەساسی
حەزفی همزەی وەصل (رَ) بە یەک حەرف مشتقە لە ترى
بە حذفی حەرفی مضارع ولام الفعلەکەی (ویلزمها الهاء فی الوقف
جا لەبەر ئەوە کە ئەم صیغەی ئەمرە یەک حەرفە واجبە الحاق
هی سەکتە لە کاتی وەقفە لە سەر (رَیا) بۆ تثنیەی مذکری مخاطب
مشتقە لە ترَیان بە حەزفی حەرفی مضارع و نونی اعراب
(رَوْا) بۆ جمعی مذکری مخاطب مشتقە لە تَرَوْنَ بە حەزفی حەرفی
مضارع وە نونی اعراب (رَی) بۆ مفردی مؤنثی مخاطب مشتقە
لە ترین بە حەزفی حەرفی مضارع وە نونی اعراب (رَیا) بۆ تثنیەی
مؤنثی مخاطب وەکو تثنیەی مذکری مخاطب (رَیْنَ) بۆ جمعی مؤنثی مخاطب بە حەرفی

حەرفی مضارع وە هێشتنەوەی نونەکەی لە بەر ئەوە ضمیری فاعلە

(ویا لتاکید) نونەکانی لە کاتی تاکیدی ئەمری لەم مادّە بە نونەوە

(وَدَیَنَّ) بو مفردی مذکری مخاطب لە صلەکەی (دِس) بو بە حەرفی

موکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە وەلام الفعلەکەمان هێنایە وە بە

مفتوحی لە بەر نونەکە گەرا بە وَدَیَنَّ (وَدَیانِّ) بو تثنیەی

مذکری مخاطب لە صلەکەی (دیا) بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە

نونەکەمان مکسورکرد گەرا بە (دَیانِّ) (وَدَوُنَّ) بو جمعی مذکری

مخاطب لە صلەکەی (دَوُ) بو موکدمان کرد بە نونی ثقیلە

جا التقاء الساکنین روی دا لە بەینی واو و نونەکەدا دروست

نە بو حەزفی نونەکەی لکەین لە بەر ئەوە هاتبو بو تاکید وە دروستیش

نە بو حەزفی واوەکە بکەین چونکی ماقبلەکەی مفتوح بو وە دەلیل

نە بو لە سەری ناچار متحرکمان کرد بە حەرەکەی مناسبی خوی کە

وەکو ضمە بی گەرا بە (وَدَوُنَّ) (دَیِنَّ) بو مفردی مؤنثی مخاطب

لە صلەکەی (دَی) بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە جا التقای

ساکنین روی دا لە بەینی یە و نونەکەدا دروست نە بو حەزفی ..

نونەکە بکەین لەبەر رعایەتی تاکید وە دروست نەبو حذفی یەکە بکەین

چونکی ماقبلەکەی مفتوح بو وە هیچ شتی نەبو دەلالت بکا لە سەری

ناچار مکسورمان کرد لەبەر مناسبەی کسرە لەگەل یەدا گەرا بە (زَیِنَّ

زَیان) بو تثنیەی مونثی مخاطب دروستە لەکوی وەکو تثنیەی

مذکری مخاطب (زَیِنانِّ) بو جمعی مونثی مخاطب ئەصلەکەی

(زَیْنَ) بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە هاتین بە ئەلفی لە بەینی

هەردو نونەکەدا وە نونەکەمان مکسورکرد گەرا بە (زَیْنانِّ)

وبالخفیفة تو ئەلێی لەکاتی تاکیدی فعلی ئەمری بە صیغەکە

کەم مادە بە نونی خفیفە (زَیَنْ) بو معنی مذکری مخاطب

ئەصلەکەی (زِ) بو بە یەک حەرف مؤکدمان کرد بە نونی

خفیفە وە اعادەی لام الفعلەکەمان کردەوە بە مفتوحی

گەرا بە (زَیَنْ) (زَوُنْ) بو جمعی مذکری مخاطب ئەصلەکەی

(زَوْا) بو مؤکدمان کرد بە نونی خفیفە وە التقاء الساکنین

روی دا لە بەینی واو ونونەکەدا دروست نەبو حذفی نونەکە بکەین

لەبەر تاکیدەکە وە دروستیش نەبو حذفی واوەکە لەبەر ئەوە

هیچ شتێ نەبوو دەلیلێ لەسەری ناچار واوەکەمان مضموم کرد
لەبەر مناسبەی ضمە لەگەل واودا گەڕا بە (رَوُن) (رَیِنْ) بو مفردە
مؤنثی مخاطب ئەصلەکەی رَیْ بوو مؤکدمان کرد بە نونی خفیفە
جا التقاء الساکنین رووی دا لەبەینی یە و نونەکەدا دروست
ئەبوو حەزفی نونەکە بکەین لەبەر رعایەتی تأکید وە حذفی یەکەش
لەبەر ئەوە شتێ نەبوو دەلالەت بکا لەسەری ناچار مکسورمان
کرد لەبەر مناسبەی کسرە لەگەل یەدا گەڕا بە رَیِنْ
ئینجا نونی خفیفە لاحق نابێ بە تثنیە و جمعی مؤنثەوە ...

تفو راءٍ رائیان راءون کراعٍ راعیان راعون یانی اسمی
فاعلی ئەم مادە لەم بابەدا دروست ئەکری بە اثباتی هەمزەکەی
ئەصلی راءٍ رائیٌ بوو وەکو عالم ضمە لەسەر یە ثقیل بوو حەزفمان
کرد جا التقاء الساکنین رووی دا لەبەینی یە و تنوینەکەدا
وە حەزفی یەکەمان کرد گەڕا بە راءٍ لەسەر وەزنی فاعٍ
وە ئەصلی رائیان ، راءبوو لەلفەوە نونی تثنیەمان الحاق
کرد بە آخریەوە وە اعادەی لام الفعلەکەمان کردەوە بە مفتوحی

گەرابەرائیبانِ وە ئەصلی راءُون راءِ بو واووئون

علامەتی جمع بوُن لەحالی رفعدا الحاقیان کردن بەآخرییەوە گەرا

بەراءون وە ئەصلە قەریبەکەی رائیون بو ضمە لەسەر

یەثقیل بو نقلیان کرد بولای ماقبلەکەی جا التقاء الساکنین

روی دا لەبەینی یەو واوەکەدا حذفی یەکەیان کرد گەرا

بەراءون (وذاک حرئیّ کمرعیّ) یانی اسم مفعولی ئەم

مادەلەثولاثی مجردا بەاثباتی همزەئەبی وە اعلالیشی

ئەکری وەکو اعلالی اسم مفعولی ناقص لەغیری مهموزدا

وە ئەصلی مرئی مرءوی بو وەکو ممنوع واوویە گردەوە بون

ئەلبی وا وەکەیان کرد بەیە وەیەیان لەیەدا ادغام کرد وە

ماقبلەکەیان مکسور کرد گەرا بەمرئیّ وەکو مرعیّ . .

وبناء أفعل منه مخالف لاخواته ایضا وانه بیناء باب

افعال لەم مادەیە جیایە لەبنای ئەو مشتقاتە لەغیری

ئەم مادەدا لەبەرئەوە کە حذفی همزەکەیانیتیادەکری

بەلام لەغیری ئەم مادەدا حذفی عین الفعل ناکری

(فتقول آری یُری إراءَةً وإراءً وإرايةً) ئه‌صلی آره‌ی ارأی بو

وه‌كو اكرم • حذفی هه‌مزه‌كه‌مان كرد له‌به‌رتخفیف له‌پاش نه‌قلی

فه‌تحه‌كه‌ی بولای ماقه‌بله‌كه‌ی وه‌یه‌ متحرك ما قه‌بل مفتوح

قه‌لبمان كرد به‌ئه‌لف گه‌را به‌اری له‌سه‌ر وه‌زنی أفْعَلَ به

حذفی عین الفعل • وه‌ئه‌صلی یُری یُرْئِیُ بو وه‌كو یُكرِمُ

حه‌ذفی هه‌مزه‌كه‌مان كرد له‌به‌رتخفیف پاش نقلی كسره‌كه‌ی بو

لای ماقبله‌كه‌ی • وه‌ ضمه‌ له‌سه‌ر یه‌ ثقیل بو حذفمان كرد گه‌را به

یُری وه‌ئه‌صلی إراءة إرْآیًا بو وه‌كو اكراماً حذفی

هه‌مزه‌كه‌مان كرد له‌به‌رتخفیف پاش نقلی فتحه‌كه‌ی بولای ماقبله‌كه‌ی

وه‌له‌باتی ئه‌و هه‌مزه‌ تێ مصده‌رمان هینا له‌آخریه‌ وه‌له‌گه‌ل

تنوینا گه‌را به‌ إرايةً جا له‌به‌رئه‌وه‌ یه‌كه‌ی لام الفعل له‌پاش

هه‌مزه‌ وه‌ بو قه‌لبمان كرد به‌هه‌مزه‌ گه‌را به‌ إراءةً . .

إراءً مصده‌ره‌ و اعلال ئه‌كری وه‌كو اراءةً به‌بی تعویضی

له‌باتی عین الفعله‌كه‌ی و ارایة به‌تعویضی له‌باتی عین

الفعله‌كه‌ی ب‌لام قه‌لبی یه‌كه‌ی له‌كراوه‌ به‌ئه‌لف له‌به‌ر

ئه وه بەراستی یه كه ی له طره فه وه نیه (فهو مُرٍ) بو اسمی فاعلی

مادەی رأی له بابی افعال دا ئه صلی مُرْئِیٌ بو وه كو مُكرِمٌ حذفی

هه مزه كه مان كرد له بەر تخفیف پاشی نقلی كسره كه ی بولای ماقبلی

و ضمه له سه ری ثقیل بو حه زفمان كرد جا التقاء الساكنین

روی دا له بەینی یه و تنوینه كه دا وه حذفی تنوینه كه مان كرد

گه را به مُرٍ له سه ر وه زنی مُفٍ له بەر حذفی عین و لامه كه ی

مُرِیانِ بو تثنیه ی مذكر ئه صله كه ی مُرٍ بو ئه لف و نونی تثنیه مان لی

لاحق كرد له حالتی رەفعه دا ئه لف باعثی فه تحه ی ماقبلی بو له بەر

ماقبله كه مان هینا وه به مفتوحی گه را به مُرِیانِ / مُرُونَ /

بو جمعی مذكر له حالی رەفعه دا ئه صله كه ی مُرٍ بو واو و نون

علامتی جمعی مذكر بون له حالی رفعدا الحاقمان كرد پی یه وه وه

لام الفعله كه مان هینایه وه به مضمومی له بەر مناسبه ی

واوه كه گه را به مُرُونَ : (وأرت) بو مفردی مونثی غائب

له فعلی ماضی بابی إفعال دا ئه صله كه ی أرْأيَتْ بو وه كو

أكرمت حذفی هه مزه كه مان كرد له پاش نقلی فه تحه كه ی بو ماقبله كه ی.

وەیە متحرک ماقەبلی مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف جا التقاء
الساکنین روی دا لە بەینی ئەلف و تی کەدا وە حەرفی
ئەلفەکەمان کرد گەڕا بە أَوَتْ لە سەر وەزنی أَفَتْ ...
بە حەرفی عین الفعل وە لام الفعلەکەی : فهي مُرَيَّةٌ بو
اسمی فاعلی مفرەدی مؤنثی بابی إفعال لە مادەی رأی ئەصلەکەی
مُرْئِيَة بو وەکو مُكْرِمَة حەرفی هەمزەکەمان کرد لە پاش
نقلی کسرەکەی بولای ماقبلەکەی وە تی تأنیث باعثی فەتحەی
ماقبلی بو ماقبلەکەمان مفتوح کرد گەڕا بە مُرِيَةٌ (مُرِيَتانِ
بو تثنیەی مؤنثی ئەم بابە ئەصلەکەی مُرِيَةٌ بو ئەلفونو
علامەتی تەثنیە بوە لە حالەتی رفعەدا الحاقمان کردپی یە وە
ئەلف باعثی فەتحەی ماقبلی بو ماقبلەکەمان مفتوح کرد گەڕا
بە مُرِيَتان (مُرِيات بو جمعی مؤنثی سالم ئەصلەکەی
مرية بو ئەلفوتی علامەتی جمعی مؤنثی سالم بون الحاقمان
کردن پی یە وە جا حەرفی تی تانیثی مفرەدەکەمان کرد گەڕا
بە مُرِيات (ورداک مُرَی بو اسمی مفعولی مفرەدی مذکر

مفرەدی مذکری بابی افعال لە مادە رأی دا ئەصلەکەی مُرْءِیْ

بو وەکو مُکْرِم حەرفی هەمزەکەمان کرد لە بەر تخفیف لە پاش نقلی

فتحەکەی بولای ما قبلەکەی جا یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبمان

کرد بە ئەلف وە ئەلفەکەیشمان حذف کرد لە بەر التقاء

الساکنین لە بەینی ئەلف و تنوینەکەدا گەڕا بە مُرًى لە نسەی

وەزنی مُفًى بە حذفی عین الفعل ولام الفعل (مُرْیانِ) بو

تثنیەی مذکر ئەصلەکەی مُرًى بو ئەلف و نونی تثنیەمان پیوە

الحاق کرد وە لام الفعلەکەمان هینایەوە بە مفتوحی گەڕا بە مُرْیا

یا ئەلیفی ئەصلە قە ریبەکەی مُرْئِیان بو وەکو مُکْرِمانِ حذفی

هەمزەکەمان کرد لە پاش نقلی فتحەکەی بولای ما قبلەکە

گەڕا بە مُرْیانِ (مُرُوْنَ) بو جمعی مذکری اسم مفعول لە حالی

رفعەدا ئەصلەکەی مُرًى بو واو و نون عەلامەتی جمعی مذکر بون

الحاقمان کرد بە آخریەوە واو مقتضی ضمەی ما قبلی بو ما قبلەکەمان

إعادە کردەوە بە مضمومی گەڕا بە مُرَیُون یە متحرک ما قبل مفتوح

قەلبمان کرد بە ئەلف جا ئەلفەکەمان حذف کرد لە بەر التقاء الساکنین

گەرا بە مُرَوْنَتَ لەسەر وەزنی مُفَوْلَنَ . یاخود لە لیی ئەصلە

فەریبەکەی مُرْاُیُوْن بو وەکو مکورصون حەرفی هەمزەکەمان کرد

لە بەر تخفیف پاش نقلی فتحەکەی بولای ماقبلەکەی گەرا

بە مُرَیُوْن یە متحرک ماقبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف

وە ئەلفەکەمان حەذف کرد لە بەر التقاء الساکنین گەرا بە

مُرَوْنَ رمُرَاة ، بو اسمی مفعولی مفرەدی مؤنثی بابی افعال

ئەصلەکەی مُرَیَّ بو تی تأنیثمان پیوە الحاق کرد وە تی

مقتضی فتحەی ماقبلی بو فاقبلەکەمان اعادە کردە وە یە

مفتوحی جا یە متحرک ماقبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف گەرا

بە مُراة لەسەر وەزنی مُفْلَةٌ بە حەرفی عین الفعلەکەی

رمراتان بو تثنیەی مؤنث ئەصلەکەی مُرْاُیتانِ بو وەکو مکرتنا

حەرفی هەمزەکەمان کرد پاش نقلی فتحەکەی بولای ماقبلەکەی

وە قەلبی یەکەمان کرد بە ئەلف گەرا بە مُراتان رمُرَیات

بو جمعی مؤنثی اسم مفعول ئەصلەکەی مُراةبو ئەلفو تی علامەتی

جمعی مؤنثی سالم بوی الحاقمان کرد وە لە بەر اجتماعی دوو علامەتی

حەرزفی تێ مەضرەوە کەمان کرد جا ئەلف یاعنی فتحەی ماقبلی بو لام الفعلە کەمان اعادە کردەوە بە مفتوحی کەرابە مُرَیاتُ

وەیا ضود لە صلە قریبەکەی مُرَیات بو جا حذفی هەمزەکەمان کرد یاشی نقلی فتحەکەی بولای ماقبلەکەی کەرا بە مُرَیاتْ

(وتقول فی الأمر تولەلی لە بنای ئەمری بەصیغە لە مادە رأی لە بابی افعال دا (أَرِ) بومُفرەدی مذکری مُخاطب لە صلەکەی تُرِی بو بە ضمەی تی وەکسرەی ڕی تی حەرفی مضارع بو حذفمان کرد وەهەمزە قطعەکەمان اعادەکردەوە وە آخرەکەمان مجزوم کرد بە حذفی لام الفعل کەرا بە (أَرِ) بە دوحرف لەسەر وەزنی أَفِ بە حذفی هەمزەی عین الفعل وە یەی لام الفعل ..

(أَرِیا) بوتثنیەی مذکری مخاطب لەصلەکەی تُرِیان بو حاصل بووە بە حەزفی حەرفی مضارع وە اعادەی هەمزەی قطع وە حذفی نونی تثنیەی مضارعەکەی (أَرُوا) بوجمعی مذکری مخاطب لەصلەکەی (تُرُونَ) بەضمەی تی وە ڕی حاصل بوە بە حذفی حەرفی مضارع وە اعادەی هەمزە قطعەکە وحذفی نونی لە آخریە وە ؛

آرێ بو موزدی مؤنثی مخاطب ئه صله كه‌ی ترین بو حاصل بوه به حه‌زفی حه‌رفی مضارع وه اعاده‌ی هه‌مزه قطعه كه وه حذفی نونی اعراب له آخریه‌وه (آریا بو تثنیه‌ی مؤنثی مخاطب وه كو تثنیه‌ی مذكری مخاطب (آرینَّ بو جمعی مؤنثی مخاطبی مشتقه له ترین حاصل بوه به حه‌زفی حه‌رفی مضارع وه اعاده‌ی هه‌مزه قطعه كه وه هیشتنه‌وه‌ی نونه كه‌ی چونكی ضمیری فاعل جمعه (وبالتأكید) له لیت له كاتی تأكیدی ئه‌مری بابی افعال له ماده‌ی رأی (آرینّ بو مصروه‌زی مذكری مخاطب ئه صله كه‌ی آر بو به دو حه‌رف هه‌مزه وه‌ری مؤكدمان كرد به نونی ثقیله وه جا اعاده‌ی لام الفعله كه‌مان كرده‌وه به مفتوحی له به راقتضای نونه تأكیده كه گه‌را به آرینّ (آریانِّ بو تثنیه‌ی مذكر مخاطب ئه صله كه‌ی آریا بو موكدمانكرد به نونی ثقیله وه وه نونه كه‌مان مكسور كرد گه‌را به آریانّ (آرُنّ) بو جمعی مذكری مخاطب ئه صله كه‌ی آرُو بو مؤكدمانكرد به نونی ثقیله وه التقاء الساكنین روی دا له بینی واو و نونه كه‌را دروست نه بو

حذفی نونەکە لەبەر رعایەتی تاکیدەکە بەلام حذفی واوەکە مانی
کرد لەبەر راکتفا بە ضمەی ما قبلەکەی گەرا بە آرُنّ لەسەر
وەزنی آفُنَّ بە حذفی عین الفعل ولام الفعل وە واوی جمعەکەیش
دآرِنّ بو مفردەی مؤنثی مخاطب لە صلەکەی آری بو
مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلەوە التقاء الساکنین روی دا
لە بەینی یە ونونەکەدا دروست لە بو حذفی نونەکە لەبەر تاکید
بەلام حذفی یەکە مان کرد لەبەر راکتفا بکسرەی ما قبلەکەی
گەرا بە آرِنّ (آریانِّ) بو تثنیەی مؤنثی مخاطب دروست کراوە
وەکو تثنیەی مذکری مخاطب (آرینانِّ) بو جمعی مؤنثی مخاطب
لە صلەکەی آرینَ بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلەوە وە هانین
بە ئەلفی لە بەینی نونەکانا وە نونە تاکیدەکەمان مکسور کرد گەرا
بە آریناّنِ دو بالنهی لاتَرِ لاتَرَیا لاتَرَو لاتَری لاتَریا لاتَرَینَ
بالی تونەلی لە کاتی داخل کردنی لای ناهیە لەسەر فعلی مضارعی
بابی افعال لە مادەی رأی لاتُرِ تا آخری هەر وەکو صیغەکان بە حذفی
همزەی عین الفعل مطلقا وە حذفی لام الفعلی مفردی بی نون وە

حەذفی نون لە تثنیەدا مطلقا وە لە جمعی مذکر وە مفردی نون دارا

کە صیغەی مفردەی مؤنثی مخاطبە وە هیشتنەوەی نونی جمعی

مؤنث : روبالتأکید لاتُرِنَّ لاتُرِیانِّ لا تُرُنَّ

لاتُرِنَّ لاتریانّ لا ترینانّ . جا لاترینّ بو نهی لە مفردی

مذکری مخاطب مؤکدە بە نونی تاکیدەوە ئەصلەکەی لاتر بو

مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە اعادەی لام الفعلەکەمان

کردەوە گەرا بە لاترینّ لاتُریانّ بو تثنیەی مذکری مخاطب

کەمان

ئەصلەکەی لاتریا بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلەوە وە نونە

مکسور کرد گەرا بە لاتریانّ لاتُرُنَّ بو جمعی مذکری مخاطب

ئەصلەکەی لاتُرُو بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلەوە التقاالساکنین

بولە بەینی واو و نونەکەدا دروست ئەبو حذفی نونە بکەین لەبەر

رعایەتی تاکیدەکەی بەلام حذفی داوەکەمان کرد لەبەر اکتفا بە

ضمەی ما قبلەکەی گەرا بە لاترنّ بە ضمەی تی وە زۆری لەسەر رووتی

لاتُضُنَّ بە حذفی عین الفعل وە لام الفعل وە واوی جمعی مذکر

ر لاتُرِنَّ بو مفردی مؤنثی مخاطب ئەصلەکەی لاتری بو مؤکدمان کرد بە

نونی ثقیلە وە چا التقاء الساکنین روی دا لە بەینی یە و نونەکەدا

دروست نە بو حەزفی نونەکە بکەین لە بەر رعایەتی تاکیدەکەی

بەلام حەزفی یەی ضمیری فاعلمان کرد لە بەر اکتفا بە کسرەی

ماقبلەکەی گەڕا بە لاتَرِنَّ ؛ لاتُرِیانِّ بو تثنیەی مؤنثی

مخاطب ئەصلەکەی لاتریا بو دروست کرا وەکو تثنیەی مذکری

مخاطب لاتُرینانِّ بو جمعی مؤنثی مخاطب ئەصلەکەی

لاتُرینَ بو مؤکدمان کرد بە نونی ثقیلە وە هاتین بە ئەلفی

لە بەینی نونەکانا وە نونە جمعەکەمان مکسور کرد گەڕا بە لاتُرینانِّ

وتقول فی افتعل من مهموز الفاء الأجوف ایتالَ کاُختار

تو ئەلێی لە بنای بابی افتعالا لە مهموز الفاء اجوف ایتال وەکو

اختار ئەصلەکەی إئتال بو بە دو هەمزە یەکی هەمزەی وەصل

وە یەکی فاء الفعل جا هەمزەی ثانی ساکن ما قبل مکسور قەلبمان

کرد بە یە گەڕا بە ایتال ئەڵێی (ایتالَهُ ای اَصْلَحَه) وەکو لە قاموسایە

وإیتلی کما تقتضی وە تو ئەلێی لە مهموز الفای ناقصدا ایتلی ئەصلەکەی

ائتلی هەمزەی ثانی ساکن ما قبل مکسور قەلبمان کرد بە یە گەڕا بە ایتلی بالی سویدی

خوارەوە :

ببیار بێ هوی باسی کردنی ئەم دو صیغە بە تایبەتی ئەمە بە بزانێ

یەی مبدل لە هەمزە قەلب ناکرێ بەتێ هەتا دەغم بکرێ لە وتێیە

وا لەرەوایەوە بەلام یەی اصلی قەلب ئەکرێ بە تێ وە دەغم

ئەکرێ لە تێ لەرەواوە وەکو رابورد لە اتّسر دا ..

فصل فی بناء اسمی الزمان والمکان ، ئەمە فصلیکە لە باسی

دروست کردنی اسمی زەمان و مەکان ، جا اسمی زەمان وە مەکان

دروست ئەکرێن لە فعل بو دەلالەت کردن لەسەر کاتو شوێنی

ئەو فعلە بەبێ تقیید بە فاعلێکی دیاری یا بە کاتو شوێنێکی دیاری کراوە

وهما من یفعل بکسر العین ع وزن مَفعِل بکسر العین کالمجلس

والمبیت ، وا ئە اسمی زەمانو مەکان ئەگەر دروست بکرێن لە

یفعل بە کسرەی عین الفعل وەکو یضرب ئەوە لەسەر وەزنی

مَفعِل ئەبێ بە فتحەی میمی زائدە لە ئەوەلیەوە وە کسرەی

عین الفعل خواە لە سالم دروست بکرێ وەکو مجلس بو کاتو شوێنی

دانیشتن مشتقە لە یجلس وەکو یَضرِب حذفی حرفی مضارعەکەمان

کرد وە لە باتی ئەوا میمێکی مفتوحەمان لە جێگەکە یا دانا ئەگەرا بە مجلس

وە یا لە معقل دروست بکری وەکو مبیت کە مشتقە لە یَبیتُ
حەرفی حەرفە مضارعە کەمان کرد وە لە جێگەی ئەوا میمێکی
مفتوحمان دانا گەرابە مبیت : ومِنْ یَفْعُلُ ویَفْعَلُ بِضَمِّ
العین وفتحها علی مَفْعَلٍ بِفتحِ العین کالمذهب
والمقتل والمشرب والمقام وە ئەگەر لە یفعَل بە فتحەی
عین الفعل یا لە یفعُل بە ضمەی عین الفعل دروست بکری
ئەوە لەسەر وەزنی مَفْعَل ئەبی بە فتحەی عین الفعل
لە بەر رەوا فتحەی عین الفعلی مضارع لە مفتوح العین دا وە
لە بەر تخفیف لە مضموم العین دا ئیتر بێ فەرقە ئەمانە
لە فعلی سالم دروست بکرین وەکو مذهَب کە مشتقە لە یذهب
بە فتحەی عین الفعل وە مقتل کە مشتقە لە یقتل بە ضمەی
عین الفعل وە یا لە معتل العین دروست بکرین وەکو مقام
کە مشتقە لە یقوم لە هەموی ئەمانا حەرفی مضارعمان لە
کردوە وە لە جێگەی ئەوا میمێکی مفتوحەمان دانا وە وە
عین الفعلە کەمان مفتوح کردوە لە مضموم العین دا وە بە مفتوحی

هیشتوبانەتەوە لە مفتوح العین دا مثلا لەبری مقام مشتقە لە یقوم یەکەمان حەزف کرد وە میمیکی مفتوحمان لە جیگە دانا وە عین الفعلەکەمان مفتوح کرد بوبە بە مقوم جا قلبی عین الفعلەکەمان کرد بە ئەلف پاش نقلی فتحەکەی بۆ لای ما قبلەکەی گەرا بە مقام : وشذ المسجد والمشرق والمغرب والمجزر والمرفق والمسکن والمنسك والمنبت والمسقط علی مفعل بکسر العین فیها کلها وا تە دە حرف لە رستور وە یاسای دروست کردنی ئەم زەمانو مەکانە ئەم تو صیغە کە ئەخوینینەوە لە سەر وەزنی مفعل بە کسرەی عین الفعل مع انە قیاس وایە کە لەسەر وەزنی مفعل بخوینرینەوە بە فتحەی عین الفعل چونکی مضارعی منسك بە فتحەی عین الفعلەوە مضارعی باقیەکان بە ضمەی عین الفعلە (وحکی الفتح فی بعضها) وە نقل کراوە مفعل بە فتحەی عین الفعل لە بازی لەمانا وەکو مسجد وە مسکن وە لە وکاتا استعمالەکەیان لە سەر یاسای خویانە ..

هذا اذا كان الفعل صحيح الفاء واللام واته ئەم دستورە کە وتمان

اسمی زەمانو مەکان لە مضارعی مکسور العین لە سەر مفعِل ئەبێ بە کسرەی عین

وە لە مضارعی مفتوح و مضموم العین لە سەر مفعَل ئەبێ بە فتحەی عین الفعل

لە کاتی کا یە ئە وفعلە فاء الفعل وە لام الفعل حرفی علە نە بێ

واما غیره فمن المثل الفاء یکون عین فعله مکسوراً ابداً

کالموضع والموعد ومن معتل اللام یکون مفتوح العین ابداً کالمأوی والمرمی

وە اما غیری ئەمە واتە ئەوە لە معتل الفادا عین الفعل اسمی زەمانو

مەکان مکسورە ئەبێ بە دەوام وەکو موعد وە موضع کسرەی

عین الفعل وە لە معتل اللام دا لە سەر وەزنی مفعَل ئەبێ بە

فتحەی عین الفعل بە دەوام وە وەکو مأوی (وە مرمی) کە معتل

اللامن ئەمانە لە سەر وەزنی مفعَل هاتون بە فتحەی

عین الفعل روقد تدخل علی بعضها تاء التانیث کالمظنة

والمقبرة والمشرقة واته جار بە جار اسمی زەمانو مکان

الحاق ئەکری پیایە وە لێ تانیث وەکو مظنَّة بوزەمانو

مکانی گومانو با وەر کردن بە بولی شتی وە مقبرة بو مکانی

کەموودی تێیدا بشاردرێتەوە وە مشرقة بۆشوێنی وەرکەوتنی ڕۆناکی

هەتاو ئەمانە هاتنیان لەسەر ڕووەزنی مفعل بە فتحەی عینی لفعل

قیاسە وە لەجێگەی حوبایەتی بە لامی الحاقی تێبیانە وە خلافی

قیاسە ، وە بارێ لەزاناکان فەرمویانە الحاقی ئەم تییە بەم کلماتە

یا لەبەر ئەوەیە اظهاری مبالغە بکرێ لە وجودی لە صلی حەدەثەکە

لەوشوێنانا وە یا لەبەر ئەوەیە کە ارادەی شوێنەکە کراوە

بەخصوصی وە لەسەر ڕاسای مەعنای اسمی زەمانومەکانە ئەماوە

کەوا بوونە مانەخارجێ لە اسمی زەمانومەکانی اصطلاحی ایە : وشذ

المقبرة والمشرقة بالضم فيها وانە شاذ حوسێندنەوەی عینی لفعلی

ئەم دولفظە بە ضمە چونکی قیاس لەوانا وە لە نظیریانا فتحەی عینیە

وما زاد علی الثلثة کاسم المفعول کالمدخل والمقام وانە صیغەی

اسمی زەمانومەکانی لەو فعلانا کە زیادبن لەسەر سێ حرف خواه رباعی

مجرد یا مزید فیە وە یا ثلاثی مزید فیە بن دێت لەسەر ڕووەزنی اسمی

مفعولی ئەو بابە وەکو مدخل بە ضمەی میم وە فتحەی ما قبلی اخر

وە مقام بەو وینە بۆ اسمی زەمانومەکانی بابی افعال لەسەر شێوەی اسمی

مفعولەکەیانە ...

واذا كثر الشيئ بالمكان قيل فيه مفعلة في الثلاثي المجرد

فيقال ارض مَسْبَعَة ومأسَدَة ومَذْئَبَة ومَبْطَخة

ومَقْثَأَة واته كاتى شتى زورب له شوينيكدا ئه‌وه

بو به‌يانى زورى ئه‌وشته له‌وشوينيا صيغه‌ى مفعله دروست

ئه‌كرى به فتحه‌ى ميم و عين الفعل وه الحاق تى تانيث جا

ئه‌وترى ارض مَسْبَعَة بو عه‌رزى كه درنده‌ى زورى تيدابى

ومأسَدَة بو عه‌رزى شيرى زورى تيدابى ومَذْئَبه بو شوينى

گورگى زوربى ومَبْطَخة بو عه‌رزى كاله‌كى زورى تيابى

ومَقْثَأَة بو شوينى خيار وترزى زورلى تيابا وه له هه‌مو

ئه‌و كلماتانه كه حه‌رفى له‌شوروسى حه‌رف وه‌لى زياده كه حذف

ئه‌كرى وه‌كو يه‌كى له‌تى به‌كان له مقثاه دا به‌لام ئه‌مه

اصوله هه‌ر بو ثولاثى به‌كارديت ئه‌نا له رباعى مجرد ومزيدفيه

وه خماسى مجرد ومزيدفيه وه له سداسى وزياتر له‌وا كلمه‌ى

كثير به‌كارديت به اضافه بولاى ئه‌وشته زوره كه مثلا ئه‌ليت

مكان كثير الثعلب او كثير الغضنفر او كثير العصفور وهكذا

فصل واما اسم الآلة وهو ما يُعالج به الفاعل المفعول لوصول
الاثر اليه كالمِنحَت واته اسمی آلة که شتیکه کارکەر بەو
شتە حەز بکی کار کردن لەجی له جیگه یکی دا بوله وه نشانه
لەو یا بنوینی وەکو مِنحَت بە کسرەی میم وە سکونی نون وە فتحەی حی
بو تەشوی دار تاشی کە پیە وی له داری دەرگانی یا کورسیک دروست
بکا فیجی علی مثال مِحلَب ومِكسَحَة ومِفتاح ومِصفاة لەوە
ربیت لە سەر وەزنی مِفعَل وە مِفعال بە کسرەی میم و فتحەی عین
الفعل وەکو مِحلَب بو آلەتی دوشینی حەیوان وە کلیلی کردنەوەی دەرگای
واخراوه وه لە سەر وەزنی مِفعَلَة وارد لەبی وەکو مِكسَحَة کە
ناوی گسکە وه مِصفاة کە ناوی شیر پالوکە وه ئەصلەکەی مِصفیة
حا یە متحرک ما قبل مفتوح قەلبان کردوە بە ئەلف بوە بە مِصفاة
و قالوا مِرقاة بکسر المیم علی هذا وە عەرەب خوێندویانەتەوە
مِرقاة بە کسری میم وە سکونی ری وە فتحەی قاف بو پەیجەی سەر
کەوتن بو شوینی بەرز ئەصلەکەی مِرقَیَة بو یە متحرک ما قبل مفتوح
قەلبان کرد بە ئەلف گەرا بە مِرقاة ومن فتح المیم اراد المکان وەهەرکەسی

میمی مرقاتی مفتوح کردبێ لەوەیە مەبەستی ئەوە بوە کە بە ئیسمی مەکانی دابنێ

واتە جێگەی سەرکەوتن لەکە بە ئیسمی ئالەتی بخوێنیتەوە وە لەوحالا فەتحەی

میمەکە موافقی ئەصولە وە مرقاة ئەبێ بە مَفعَلة بە فتحەی میم وە عین الفعل

ئەوە ئەمە مەعنەی وجودی ئی تایبتەکە زیادە وە حکمتە ئەدکەشە مرقاتی

بە فتحەی میم کردبێ بە ناو بو پەیژەیەکی تایبەتی .. وە ئەصلی

مرقاة مرقیة بو یە متحرک یا قبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف گەرا

بە مرقاة .. وشذ مُدْهُنٌ ومُسْعُط ومُدُقّ ومُنْخُل ومُكْحُلة

ومُحْرُضَة واتە شاذە وە خارجە لە یاسای صیغەی اسمی ئالەت ئەم

چەن ئسمە ئالەتە بە ضمەی میم وە عین الفعل هاتوە بەلێ تێ بن

وەکو مُدْهُن بو چەوری دان وە مُسْعُط بو قوتوی بونی وە مدق

بو وەسکاوان و منخل بو بێژنگ یا لەگەل تێ دابن وەکو مُکْحُلة

بو کلدان ومحرضة بو کیسەی ئەشنیون لە بەرئەوە یاسا لەمانا

کەسرەی میم وە فتحەی عین الفعل وە عدم الحاقی تێیە بە ئاخریانەوە

وە بارێ لە زاناکان فەرمویانە وجهی نیە بو ژماردنی ئەمانە بە شاذ

لەبەرئەوە اسمی ئالەت نین وە هەرکام ناون بو شتێکی تایبەتی

وجاء مِدَقّ و مِدَقة بكسر الميم و فتح العين وه‌ها ئه‌وه ئه‌م دو

لفظه به‌ كسره‌ى ميم وه فتحه‌ى عين الفعل له‌ سه‌ر ئاوى صيغه‌ى

اسمى آله‌ت ئه‌وه ئه‌ده هه‌يه الحاق ئى پى به‌ وه خارج له‌ قياس

تنبيه

ئه‌مه بيدار كردنه وه‌ى مصنفه بو شاگرده كان له‌ سه‌ر دروست كردنى

مصدره‌ى مَرّه و نَوْع له ثولاثى مجرد و غيرى ثولاثى مجردا جائه روى

المرّة من الثلاثى المجرد يكون على فعلة بالفتح نحو ضربتُ ضربة و

قمتُ قومة : واته ئه‌و مصدره‌ى كه دلالت بكا له سه‌ر ئاوه‌م

جارى له مه‌دلوله‌كه‌ى ئه‌گه‌ر له ثولاثى مجردا دروستى بكه‌ى ئه‌وه

اصوله‌كه‌ى وايه له سه‌ر وه‌زنى فَعلة بى به فتحه‌ى فاء الفعل

وه سكونى عين الفعل وه فتحه‌ى لام الفعل له‌گه‌ل الحاق ئى تى

به آخره‌كه‌يه وه وه‌كو ئه‌ليت ضربت ضربة يانى دام له‌ فلان

يه‌ك جار ليدان و قمت قومة هه‌ستام هه‌ستانى يه‌ك جار

هه‌ستان وما زاد على الثلاثة يكون بزيادة الهاء وه بناى

مصدرى مره له فعليك زياده‌ى له سه‌ر سى حرف بى خواه

رباعى مجرد يا مزيد فيه وه يا ثلاثى مزيد فيه بى ئه‌وه به زيادكردنى

تی تأنیث لەسەر مصدری ئەو بابە ئیتر دەست لە وەزنی مصدری

ئەو بابە نادری [کالأعطائة والأنطلاقة والاستخراجة والتدحرج]

ئەم لفظانە مصدری مەرّەن بو بابی انفعال وەانفعال واستفعال

وتفعلل لەو مادانە وە پەیدا بوون بە زیاد کردنی تی لەسەر

اعطاء وانطلاق وەاستخراج وتفعلل : الا ما فیه تاء التأنیث منها

فالوصف فیها بالواحدة واجب ئیللا مصدری ئەلی لە ثولاثی

وە غیری ثولاثی کە خوی لە ئەصلی وەضعا تی تیدا بی ئەوە لە وانا

بو مصدری مرّە حینانی صفەتی واحدة بو افادەی مەعنای مرة

واجبە کقولک رحمتە رحمة واحدة ، لە ثلاثی مجردا (ودحرجته

دحرجة واحدة لە رباعی مجرّدا واطمأننت طمئنینة واحدة

لە رباعی مزید فیەی دا ئەمانە لە بەرئەوە لە ئەصلی وەضعی

مصدرە وە تاکیدی یەکاندیانا تی هەیە بی ویستە بە جیاکردنەوەی

مصدری مرّە لە مصدری تاکیدی کە لفظی واحدە زیاد بکری

لەسەر مصدرەکانیان (والفعلة بالکسر للنوع)

وە وەزنی فِعلة بە کسرەی فاء الفعل وەسکونی عین الفعل و فتحەی

لام الفعل وه‌تی له‌ آخریه‌وه‌ دانراوه‌ بووه‌ للالت له‌سه‌ر

مصدری نه‌وعی یانی بو مصده‌ری که‌ ده‌لالت بکا له‌سه‌ر

نه‌و صفه‌تی حصیله‌تو شیوه‌ که‌ فعله‌که‌ی له‌سه‌ر کراوه‌ ..

تقول هو حسن الطِعمة والجِلسة تو له‌ لیت بو به‌ یانی

هه‌یله‌تی صفه‌تی فعل فلانه‌ خوارده‌مه‌نی نامی جوانه‌ و خوش

به‌له‌زه‌ته‌ وه‌ فلان که‌س دانیشتنی جوانی به‌ نه‌ده‌ب

وومناسبه‌ ایسته‌ لفظی طِعمه‌ وجِلسة به‌ کسره‌ی فاء الفعل

نه‌و نه‌وعه‌ تایبه‌تی یه‌ نه‌گه‌یینی له‌ نام وه‌ له‌ دانیشتن وه‌

اضافه‌ی حسن افاده‌ی نه‌وه‌ نه‌کا که‌ نه‌و نه‌وعه‌ نه‌وعیکی جوانه‌

والحاصل بنای مصده‌ره‌که‌ نوعیه‌ت نه‌گه‌یینی وه‌ لفظی حسن

یا لفظیکی تر به‌یانی نه‌وعه‌که‌ نه‌کا له‌ جوانی و ناشیرینی دا :

رابیدار ببنه‌وه‌ له‌ وه‌ختی کا ده‌رژون به‌ فِعله‌ به‌ کار نه‌بری بو

مصده‌ری نه‌وعی که‌ نه‌و فعله‌ ثولاثی مجرده‌ ذاتا مصده‌ره‌که‌ی

له‌سه‌ر نه‌ وه‌زنو شیوه‌ نه‌بی نه‌گه‌ر نا هه‌ر نه‌ صلی مصده‌ری

فعله‌که‌ استعمال نه‌کری بو مصده‌ری تأکیدکا وه‌ لفظی زیاد نه‌کری

بوده‌لالت له‌سه‌ر مصدری نه‌وعی وه‌کو چون لفظی واحدة زیاد ئه‌کرا
بو جیاکردنه‌وه‌ی مصدری مه‌رّه له مصدری تاکیدی مثلا ئه‌لیت
دحرجته دحرجة بو مصدری تاکیدی و دحرجته دحرجة واحدة بو دەلالە
له‌سه‌ر مه‌رّه . وه‌ چلون له ماده‌ی رحم له بابی رابعدا ئه‌لیی رحمته رحمة
بو تاکید ورحمته رحمة واحدة بو مرّه ورحمته رحمة شاملة لاهله بو مصدری نوعی
وه‌له ماده‌ی نَشَدَ بو مصدری تاکید ئه‌لیت نَشَدتُ الضالّة نِشدةً
وه بو مصدری مرّه ئه‌لیت نشدت الضالّة نَشدة واحِدَةً وه بو
مصدری نه‌وعی ئه‌لیت نشدتها نشدةً جَیِّدةً مُفیدةً ...

هذا آخر الکلام من الخادم المتوانی فی شرح متن تصریف الزنجانی
واسئل الله العلیّ القدیر ان یوفقنی علی طبعه ونشره ویوفق ابناءنا علی
تعلمه وحفظه وتعلیمه فی سبیل خدمة القرآن المبین واحادیث سید المرسلین
صلوات الله وسلامه علیه وعلی اخوانه وآله وصحبه واتباعه باحسان الی یوم الدین

ئه‌م کتابه‌ته‌ پاک نووسه ئه‌نجامی هات له‌روژی دوشه‌ممه‌ی بیست و شه‌شه‌می
مانگی شوال له‌سالی هه‌زار و چوار صه‌د و دووی هجری مصادف
٢٦/٥/١٩٨٢ م له‌حوجره‌ی مدرسه‌ی حاجی حه‌زره‌تی
شیخ عبدالقادری گیلانی دا نور الله روحه وحرکه امین
وانا المؤلف الخادم للعلم والدین عبدالکریم محمد المدرس
الکردی الشهرزوری غفر الله له ولوالدیه وللمسلمین
امین

٦ / ١٩٨٢

[illegible]

نرخی ١٢٥٠ فلسه

رقم الايداع في المكتبة الوطنية ٥٠٠ لسنة ١٩٨٣

چاپخانه الخنساء - بەغداد
ت - ٨٨٨٦٣٢٨